
ЮРИДИЧНА НАУКА
JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 10(76)/2017

ЗМІСТ

СУДОВА ВЛАДА І ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Рощина І.О. Судова влада і права людини в Україні. 4

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Ковальова Т.І. Реальний принцип чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі за КК України. 12

Матвійчук В.К. Теоретико-методологічні основи дослідження кримінально-правової охорони земель водного фонду України в особливо великих розмірах. 26

Матвійчук В.В. Об'єктивна сторона злочину порушення недоторканості приватного життя (ч. 1 ст. 182 КК України). 40

Семенюк Н.М. Поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину за кримінальним правом України. 67

Харь І.О. Витоки та генеза суб'єкта злочину на теренах України в третьому (XI–XIV стст.) і четвертому (XIV ст. і до початку XVIII ст.) періодах розвитку державності. 85

КРИМІНОЛОГІЯ

Нікітін Ю.В., Нікітіна І.В. Роль соціального та біологічного у поведінці особи злочинця: кримінологічний аналіз. 105

ПЕРСОНАЛІЇ 114

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 10(76)/2017

СОДЕРЖАНИЕ

СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА В УКРАИНЕ

Рощина И.А. Судебная власть и права человека в Украине 4

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Ковалева Т.И. Реальный принцип действия уголовного закона в пространстве по УК Украины..... 12

Матвейчук В.К. Теоретико-методологические основы исследования уголовно-правовой охраны земель водного фонда Украины в особо крупных размерах..... 26

Матвейчук В.В. Объективная сторона преступления нарушения неприкосновенности частной жизни (ч. 1 ст. 182 УК Украины) 40

Семенов Н.М. Понятие времени совершения преступления как признака объективной стороны преступления по уголовному праву Украины 67

Харь И.А. Истоки и генезис субъекта преступления на территории Украины в третьем (XI—XIV вв.) и четвертом (XIV в. и до начала XVIII в.) периодах развития государственности 85

КРИМИНОЛОГИЯ

Никитин Ю.В., Никитина И.В. Роль социального и биологического в поведении преступника: криминологический анализ..... 105

ПЕРСОНАЛИИ 114

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL
№ 10(76)/2017

CONTENTS

JUDICIARY AND HUMAN RIGHTS IN UKRAINE

Roshchina I. Judiciary and Human Rights in Ukraine. 4

CRIMINAL LAW

Kovaleva T. The Real Principle of the Operation of the Law on Criminal Responsibility in Space under the Criminal Code of Ukraine. 12

Matviychuk V. Theoretical and Methodological Grounds of the Research of the Criminal-Legal Protection of the Water Fund Lands of Particularly Large Amount 26

Matviichuk V. The Objective Aspect of a Crime of Violation of Inviolability of Private Life (Part 1, Article 182 of the Criminal Code of Ukraine) 40

Semenyuk N. The Concept of the Time of Commission as an Element of the Objective Aspect of a Crime under Criminal Code of Ukraine 67

Khar I. The Backgrounds and Genesis of a Perpetrator of a Crime in the Territory of Ukraine during the Third (XI–XIV Centuries) and Fourth (XIV – the beginning of the XVIII Century) State-Building Periods 85

CRIMINOLOGY

Nikitin Y., Nikitina I. The Role of Social and Biological Factors In the Conduct of the Criminal Person: the Criminological Analysis. 105

PERSONALITIES. 114

СУДОВА ВЛАДА І ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА В УКРАИНЕ JUDICIARY AND HUMAN RIGHTS IN UKRAINE

УДК 343.17

I. Roshchina

JUDICIARY AND HUMAN RIGHTS IN UKRAINE

I.O. Рощина

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»
м. Київ*

СУДОВА ВЛАДА І ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Питання реального реформування судової системи в Україні є нагальним та актуальним, тому потребує детального і об'єктивного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження цієї проблеми зробили В.І. Анісімов, А.М. Іванов, М.С. Ошеров, Р.А. Сафаров, Т.О. Свіда, В.І. Шакур, О.Т. Шевченко, І.Я. Фойницький.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності виборності суддів, позбавлення їх недоторканності та запровадження повноцінного інституту присяжних.

Основні результати дослідження. З урахуванням чинного законодавства України, найбільших важливою та ефективною для захисту прав і свобод громадян є судова влада.

Так, ст. 55 Конституції України вказує, що «Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб». [1, с. 14].

Стаття 2 КПК України регламентує, що «завданням кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений...» [2, с. 3].

Згідно ст. 303 КПК України тільки на досудовому провадженні можуть бути оскаржені рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора [2, с. 170 – 171].

Отже, судова влада є не тільки важливою і ефективною для захисту прав і свобод громадян, але й останньою в національному законодавстві.

Однак, діючий на сьогодні в Україні порядок підбору і призначення суддів суперечить не тільки здоровому глузду, але й ст. 5 Конституції України, а також не сприяє захисту прав і свобод громадян. Згідно зі ст. 371 КПК України суд ухвалює вирок іменем України [2, с. 200]. Відповідно до ст. 5 Конституції України «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [1, с. 4]. Отже, судова влада здійснює свою діяльність від імені народу. А якщо це так, то тільки народ має вирішувати, кому довіряти від його імені ухвалювати вироки. Тому суддів має обирати народ. Народ також має право бути ініціатором звільнення суддів й з посади.

Так, 07.07.2010 р. був прийнятий Закон України № 2453 – VI «Про судоустрій і статус суддів» [3]. Перші місяці роботи судів за цим законом однозначно показали, що ця реформа була проведена поверхнево й не професійно, через те вона не тільки не змінила ситуацію у суддівському корпусі на краще, але й суттєво погіршила її, чим ускладнила можливість громадянину України домагатися правди. Іншими словами, корумпованість суддівського корпусу в Україні стала загрозою існування самої держави.

Критичні зауваження відносно цього Закону висловлювали й зарубіжні юристи. Так, Б.А. Футей – громадянин США українського походження, перебуваючи на посаді судді Федерального суду США, вважає, що немає жодних питань про те, що система судоустрою України не повинна бути не реформована. Самоврядування суддів має бути зміцнене та гарантоване. Запровадження достатньої заробітної плати суддям, забезпечення належного фінансування судів, швидке опублікування судових рішень та їх доступність, прозорість під час прийняття рішень, виконання судових рішень – все це є способами подолання корупції серед суддівського корпусу. Судова незалежність не означає, що судді можуть робити все, що їм заманеться, у своїй діяльності судді повинні керуватися, перед усім, Конституцією та законами України. Судова незалежність полягає, насамперед, у сумлінному виконанні суддями своїх обов'язків та сміливості самих суддів. Ніхто не буде поважати суддів, доки судді не будуть поважати самих себе [4].

В Америці суддя не має недоторканності, він відповідальний за свої дії та поведінку, має лише імунітет щодо рішень у справах. Якщо суддя зробить щось незаконне, він може бути притягнений до кримінальної відповідальності. Наприклад, їде на авто, щось порушив, пішов до крамниці й не заплатив – він відповідає за ці незаконні дії. Не потрібно, щоб хтось дозволив, аби його судили [5].

20.10.2011 р. був прийнятий Закон України № 3932 – VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо розгляду справ Верховним Судом України». Зміни, внесені цим Законом до деяких статей КПК України, а також у Закон України № 2453 – VI від 7.07. 2010 р. «Про судоустрій і статус суддів» не тільки не поліпшили якість Закону, але ще більш зробили його заплутаним і незрозумілим. Особливо це стосується змін, внесених до ст. 39 Закону

України № 2453 — VI від 07.07.2010 р. «Про судоустрій і статус суддів». Згідно цих змін, Верховний Суд України став складатися не з 20 суддів, а з 48 суддів, також у Верховному Суді України діють 4 судових палати тощо. [6].

12.02.2015 р. був прийнятий Закон України № 192 — VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» зі змінами, внесеними Законами України № 336 — VIII від 21.04.2015 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань забезпечення діяльності органів прокуратури» та № 469 — VIII від 21.05.2015 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення окремих положень з питань судоустрою» [7]. Цими законами були внесені значні зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

02.06.2016 р. був прийнятий Верховною Радою України та підписаний Президентом України черговий Закон України № 1402—VIII «Про судоустрій і статус суддів». Якщо порівнювати цей Закон з попереднім аналогічним Законом, то видно, що він також є продуктом бюрократичної та корумпованої системи, яка повністю контролювала і продовжує контролювати судовий корпус, не думаючи навіть створювати незалежну судову владу [8].

Так, ст. 70 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» регламентує порядок добору та призначення на посаду судді, а саме:

Добір та призначення на посаду судді здійснюється в порядку, визначеному цим Законом, та включає такі стадії:

1) рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про оголошення добору кандидатів на посаду судді з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад суддів;

2) розміщення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на своєму офіційному веб-сайті оголошення про проведення добору кандидатів на посаду судді.

В оголошенні має бути зазначено кінцевий термін подання документів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, що не може бути меншим ніж 30 діб з дати розміщення оголошення, а також прогнозована кількість вакантних посад суддів на наступний рік;

3) подання особами, які виявили намір стати суддею, до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України відповідної заяви та документів, визначених ст. 71 цього Закону;

4) здійснення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України перевірки відповідності осіб, які звернулися із заявою для участі в доборі, установленим цим Законом вимогам до кандидата на посаду судді на основі поданих документів;

5) допуск Вищою кваліфікаційною комісією суддів України осіб, які за результатами перевірки на час звернення відповідають установленим цим Законом вимогам до кандидата на посаду судді, до участі у доборі та складенні відбіркового іспиту;

6) складення особою, допущеною до участі у доборі, відбіркового іспиту;

7) встановлення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України результатів відбіркового іспиту та їх оприлюднення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

8) проведення стосовно осіб, які успішно склали відбірковий іспит, спеціальної перевірки у порядку, визначеному законодавством про запобігання корупції, з урахуванням особливостей, визначених ст. 74 цього Закону;

9) проходження кандидатами, які успішно склали відбірковий іспит та пройшли спеціальну перевірку, спеціальної підготовки; отримання свідоцтва про проходження спеціальної підготовки;

10) складення кандидатами, які пройшли спеціальну підготовку, кваліфікаційного іспиту та встановлення його результатів;

11) зарахування Вищою кваліфікаційною комісією суддів України кандидатів на посаду судді за результатами кваліфікаційного іспиту до резерву на заміщення вакантних посад судді, визначення їх рейтингу, оприлюднення списку кандидатів на посаду судді, включених до резерву та рейтингового списку, на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

12) оголошення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України відповідно до кількості вакантних посад судді у місцевих судах конкурсу на заміщення таких посад;

13) проведення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України конкурсу на заміщення вакантної посади судді на основі рейтингу кандидатів, які взяли участь у такому конкурсі, та внесення рекомендації Вищій раді правосуддя щодо призначення кандидата на посаду судді;

14) розгляд Вищою радою правосуддя рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та ухвалення рішення щодо кандидата на посаду судді;

15) видання указу Президента України про призначення на посаду судді — у разі внесення Вищою радою правосуддя подання про призначення судді на посаду.

Аналіз змісту ст. 70 цього Закону свідчить, що весь процес підбору й призначення суддів надто складний, який ще при оформленні документів змушує майбутнього суддю стикатися з корумпованою системою призначення суддів, і набувати необхідної практики для виживання у цій системі. Іншими словами, уже при оформленні документів майбутній суддя проходить гарну школу корупції. Тому суддів повинен обирати народ, їх повинні знати мешканці відповідного району. Також повинен бути принцип змагальності, щоб вибір був хоча б із двох кандидатів.

Слід також зазначити, що в нашій державі ніколи не було політичної волі для побудови незалежної та професійної судової системи. Вона й не стала такою на даний час, бо не мала для цього а ні єдиного шансу. Усі без винятку політичні сили та їхні лідери, приходячи до влади, переформовували судову систему під себе, не хетуючи ніякими методами. Переформовуючи судову систему під себе вони, як правило, не зачіпають самих суддів, а останні, розуміючи, що при задоволенні інтересів можновладців їм нічого не загрожує, продовжують грубо зневажати закони і знущатися над правами громадян України [9]. Тому, насамперед, повинна бути виборність суддів, що підтверджується і проведеним нами дослідженням. Так, аналіз відповідей респондентів на питання в нашій анкеті: «Чи вважаєте Ви, що виборність суддів місцево-

го суду в Україні буде сприяти підбору суддів, а також зменшенню корумпованості в судовій системі?» — показує, що 49,65% громадян України переконані, що виборність суддів місцевого суду в Україні буде сприяти підбору суддів, а також зменшенню корумпованості в судовій системі. Опитування суддів судів загальної юрисдикції показує, що тільки 11,9% вважають, що виборність суддів місцевого суду в Україні буде сприяти підбору суддів, а також зменшенню корумпованості в судовій системі.

При співставленні думки громадян і суддів України відносно виборності суддів місцевого суду чітко видно, що громадяни значно більше схильні вважати, що виборність суддів місцевого суду в Україні буде сприяти підбору суддів, а також зменшенню корумпованості в судовій системі. Це співвідношення думок суддів і громадян про виборність суддів місцевого суду свідчить про те, що ті судді, які за допомогою корумпованих схем стали суддями і ганьблять судову систему, не бажають змінювати цей порядок.

Перед прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402 — VIII від 02.06.2016 р. у цей день Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». Ці зміни, безсумнівно, поліпшили процес призначення на посаду судді в порівнянні з раніше діючим законодавством, його звільнення з посади та притягнення до відповідальності. Однак вони не вирішили головного питання в боротьбі з корупцією в судовій системі — це виборності суддів. Так, згідно ч. 1 ст. 128 Конституції України, призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом. Такого закону в демократичній, правовій державі не повинно бути. Тому в Україні також необхідно знімати недоторканність з суддів. Імунітет у суддів повинен бути тільки щодо прийняття ними рішень.

Не сприяє захисту прав і свобод людини і відсутність реального інституту присяжних. Запроваджений 2012 р. в Україні суд присяжних (ч. 3 ст. 31 КПК України) явно не відповідає своєму призначенню. Перш за все, це стосується кількості присяжних. Згідно п. 3 ст. 31 КПК України кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого — судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд. Такої кількості присяжних немає в жодній країні світу [2, с. 17].

Наприклад, кількість присяжних у кримінальних справах у судах США в справах про злочини, які караються стратою, складається з 12 осіб. Однак, у справах про злочини, які не караються стратою, колегія в судах штатів може бути сформована з восьми, семи, і навіть шести присяжних. У Франції кількість присяжних складає 9 осіб, а в Німеччині — 6 осіб [10].

Характерним є те, що в період Російської імперії в суді присяжних, запровадженому одразу після скасування кріпосного права, кількість присяжних складала 12 осіб, які тільки вирішували питання щодо вини чи невинувачення.

тості підсудних, без усякої в тому участі сторонніх осіб, і рішення їх було покладене в основу вироку [11, с. 427, 430]

Другий недолік стосується кількості злочинів, у розгляді яких беруть участь присяжні. Обмеження участі присяжних у кримінальному провадженні в суді першої інстанції тільки за злочинами, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, причому тільки на прохання обвинуваченого, є доказом того, що Законодавець свідомо не бажав уведення нормального інституту присяжних.

Третій недолік законодавства про присяжних в Україні полягає у правах і обов'язках самих присяжних, а також порядку їх наради і голосування в суді. Іншими словами, в Україні у ХХІ столітті створили суд присяжних у складі двох професійних суддів і трьох присяжних, які мають однакові права і разом, шляхом голосування, вирішують згідно зі ст. 368 КПК України всі питання по справі [2, с. 198–199].

Усякий суд, у тому числі й суд присяжних, повинен володіти двома якостями — незалежністю від сторонніх впливів і здатністю постановити правильне рішення [11, с. 362].

Чи володіє суд присяжних в Україні, з урахуванням вимог ст. 368 КПК України, незалежністю і здатністю постановити правильне рішення? Виходячи з вимог цієї статті, присяжні не користуються ні незалежністю, ні правом самостійного прийняття рішення, а тому вони не в змозі постановити правильне рішення. Отже, їх роль повністю зведена до прав народних засідателів, які були при СРСР, а потім і в Україні, і яких у народі називали «ківалами» за їх згоду з усіма рішеннями головуючого в суді.

Про неспроможність суду присяжних в Україні свідчать і ст. 391 КПК України, яка регламентує порядок наради і голосування в суді присяжних [2, с. 210–211].

З урахуванням світової теорії і практики, колегія присяжних повинна бути відокремлена від професійного судді (суду) і наділена повноваженнями приймати рішення без їхньої участі. Призначення присяжних — не переслідування і не покарання за вчинення злочинів, а лише тільки прийняття рішення, чи винен підсудний у пред'явленому йому злочині чи ні.

Чому Законодавець України, приймаючи Закон про суд присяжних не врахував світову практику щодо суду присяжних, а винайшов те, що не дає ніякої користі у запобіганні корупції в судовій системі? Однозначної відповіді на це питання знайти неможливо. Однак, є всі підстави вважати, що Законодавець України не бажав проводити належну реформу судової влади.

Кількість присяжних по справах щодо злочинів, за які санкцією передбачене покарання позбавлення волі строком на три роки і вище, має бути 9 осіб. За злочини, за якими міра покарання менше трьох років позбавлення волі, кількість присяжних має бути 6 осіб і тільки за клопотанням обвинуваченого. Колегія присяжних засідателів повинна знаходитися окремо від суду і спілкуватися з ним тільки через обраного нею голову колегії.

Це не тільки зменшить корупцію в судах, але істотно дасть можливість уникнути незаконних засуджень громадян України і грубого порушення їх

прав і свобод, передбачених Європейською конвенцією. Тією чи іншою мірою дана проблема порушується і в зарубіжному законодавстві та зарубіжній юридичній літературі [12; 13; 14; 15; 16].

Висновок. Виходячи з вище викладеного, можна констатувати, що оскільки навіть прийнятий 3.10.2017 р. Закон України № 6232 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», також не містить усунення вище викладених недоліків судової влади, то для створення реальної можливості захисту своїх прав і свобод у суді громадянами України, на нашу думку, терміново необхідно запровадити: а) повноцінний інститут присяжних; б) зняття недоторканності з суддів; в) та запровадити процедуру виборності суддів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Основний закон України. — К.: Видавець ПАЛИВОДА А.В., 2009. — 48 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. — К.: Видавець ПАЛИВОДА А.В., 2012. — 326 с.

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України № 2453 — VI від 07.07. 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/pro_sudoustrij_i_status_suddiv/statja-39.htm

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України: Коментар Богдана Футея 14.10.2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.usukraine.org/pdf/Comments-on-2010-Ukraine-Law-on-Judiciary-ukr.pdf>

5. *Бойко М.* Суддя Федерального суду претензій США Богдан Футей: «Україна йде до Європи. Очевидно, зміни потрібно проводити» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/42340-suddya_federalnogo_sudu_sshu_ukraina_yde_do_evropi_ochividno.html

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України: Закон України № 3932 — VI від 20.10.2011 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

7. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України № 192 — VIII від 12.02.2015 р. — Відомості Верховної Ради. — № 18, № 19—20. — Ст. 132.; Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань забезпечення діяльності органів прокуратури Закон України № 336 — VIII від 21.04.2015 р. // Відомості Верховної Ради. — № 25. — Ст. 199.; Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення окремих положень з питань судоустрою: Закон України № 469 — VIII від 21.05.2015 р. // Відомості Верховної Ради. — № 30. — Ст. 284.

8. Про судоустрій і статус суддів Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016 р., із змінами, внесеними згідно із Законами 1774-VIII від 06.12.2016 р. (Відомості Верховної Ради. — 2017. — № 2. — ст. 25) та № 1798-VIII від 21.12.2016 р. (Відомості Верховної Ради. — 2017. — № 7 — 8. — ст. 50) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>

9. Корчинский Александр. Коррупция в судах: за что Фемида берет на «лапу» / А. Корчинский // Сегодня. — 2010. — 10 февраля. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.segodnya.ua/criminal/korruptsija-v-cudakh-za-chto-femida-beret-na-lapu.html>

10. Суд присяжных. Материал из ЭНЭ : [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://wiki.laser.ru/index.php>

11. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства / И.Я. Фойницький. — В 2-х томах. — Т. 1. — СПб. : Изд — во «Альфа», 1966. — 552 с.

12. *Cappeletti M.* The Judicial Process in Comparative Perspective. — Oxford : Clarendon Press, 1989. — P. 9.

13. *Riverro J.* Rapport de synthese. — Aix-en-Provence, 1982. — P. 519.

14. *Blackstone W.* Commentaries on the Laws of England.— Vol. 1.

15. *Rawls J.* Kantian Constructivism in Moral Theory: The Dewey Lectures 1980, 77 J. Phil. 515,521 (1980).

16. *Bobbio N.* Sur le positivisme juridique // Melanges Paul Roubier 1961. P. 53—73.

Рощина І.О. Судова влада і права людини в Україні

Стаття присвячена заходам підвищення ефективності судів з охорони прав і свобод громадян України і насамперед виборності суддів і організації суду присяжних.

Ключові слова: суд, права осіб, виборність суддів, суд присяжних.

Рощина И.А. Судебная власть и права человека в Украине

Статья посвящена мерам повышения эффективности судов по охране прав и свобод граждан Украины и прежде всего выборности судей и организации суда присяжных.

Ключевые слова: суд, права человека, выборность судей, суд присяжных.

Roshchina I. Judiciary and Human Rights in Ukraine

The article is devoted to the measures to increase the efficiency of courts for the protection of the rights and freedoms of citizens of Ukraine and, above all, the election of judges and the organization of jury trials.

Keywords: Court; Human Rights; Elective Judiciary; Jury Trial

Стаття надійшла до редакції: 15.08.2017.

УДК 343

T. Kovaleva

**THE REAL PRINCIPLE OF THE OPERATION
OF THE LAW ON CRIMINAL RESPONSIBILITY
IN SPACE UNDER THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE**

T.I. Ковальова

*викладач кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

**РЕАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ЧИННОСТІ ЗАКОНУ
ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
У ПРОСТОРИ ЗА КК УКРАЇНИ**

Постановка проблеми. Питання, що стосуються реального принципу чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі має важливе значення для теорії кримінального права та практики застосування чинного законодавства в цій сфері, що й зумовлює продовження дослідження цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами реального принципу чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі на сучасному етапі займалися на фрагментарному рівні (публікації в підручниках, навчальних посібниках) такі вчені, як: В.І. Борисов, Е.М. Кислюк, М.Г. Мельников, А.М. Медведєв, В.К. Матвійчук та інші. Проте до цього часу ця важлива у теоретичному і практичному сенсі ця сторона кримінального права не знайшла свого належного вирішення.

Мета статті полягає у з'ясуванні реального принципу чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі за КК України.

Основні результати дослідження. Реальний принцип закріплений в ст. 8 КК України 2001 р., новим ні для теорії кримінального права, ні для практики його застосування він не являється. Цей принцип був відомий кримінальному праву давно, зокрема, Уложенню про покарання кримінальні і виправні 1845 р., Кримінальному уложенню 1902 р.. У свій час цей принцип був відображений і в КК УРСР 1922 р., проте потім законодавець від нього

відмовився. «Основные начала уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик 1924 г.», вперше врегулювали питання про межі дії кримінального закону в загальносоюзному просторі, відмовившись від реального принципу [1]. Проте в Європі в кінці XIX і в XX ст.ст. названий принцип отримав широке поширення. Його також іменують принципом захисту (Schutzprinzip, Realprinzip, Realschutzprinzip, Staatsschutzprinzip, prinzipte de realste, prinzipte de defense) [2, с. 71]. Цей принцип в німецькій літературі названий принципом «приймаючого участь у провпорядку» — Prinzip der beteiligten Rechtsordnun [3, с. 82], в австрійській — принципом пасивно-національним [4, с. 31]. Російськими і українськими криміналістами кінця XIX ст. цей принцип називався «принципом суспільного самозбереження» [5, с. 20]. Хоча в юридичних джерелах питання про його повернення в кримінальний закон про кримінальну відповідальність обговорювалася, але впритул до розробки і формування цього принципу вчені приступили лише у 80-роках минулого століття. Так, М.Д. Дурманов наполягав на доцільності відновлення реального принципу дії закону про кримінальну відповідальність у просторі за вчинення іноземцями найбільш небезпечних посягань у відношенні основ державного ладу і особи громадян [6, с. 240]. А.В. Наумов у науковій концепції перспективного розвитку кримінального права вважав, що територіальний принцип дії кримінального закону не враховує можливість серйозної шкоди соціалістичним відносинам іноземними громадянами, що знаходяться за кордоном, а тому реалізація охоронного завдання кримінального кодексу і принципа невідворотності відповідальності потребує законодавчого формулювання реального принципу дії закону про кримінальну відповідальність у просторі [7, с. 33]. На його переконання, редакція цього принципу в законі могла б виглядати наступним чином: «Іноземні громадяни, які вчинили злочин за кордоном, передбачені цим Кодексом, якщо вони знаходяться на території РСФСР, підлягають кримінальній відповідальності, якщо вони вчинили особливо тяжкі або тяжкі злочини проти інтересів СРСР і радянських громадян» [7, с. 34–35]. М.Д. Шаргородський заявляв, що радянське кримінальне законодавство не передбачало застосування радянських законів до іноземців, які вчинили за межами Союзу РСР злочини, спрямовані проти інтересів Радянської держави або її громадян, але в низці випадків необхідність у цьому виникає: «не виникає, зазвичай, сумнівів, що в тих випадках, коли злочин вчинено іноземцем за кордоном..., але якщо воно не зачіпає інтересів радянських громадян, радянських органів влади і Радянської держави, — спрямована проти нього невідступна радянському союзу і радянські кримінальні закони на нього не поширюються» [8, с. 9–10].

Слід погодитися з думкою А.І. Бойцова, що джерелом концепції безпеки, яка підтримувалася радянською наукою слугувала ідея про те, що основоположним правом будь-якої держави є «право самозбереження», згідно якого його юрисдикція повинна поширюватися настільки широко, наскільки це необхідно для здійснення самозахисту [9, с. 169]. Розуміння ж того, що зачіпає національну безпеку і що є життєво важливими інтересами, може бути «не тільки специфічним, але й під час обурливим» [10, с. 155]. Передумовою тако-

го підходу слугує туманність центрального елемента цієї концепції — тезису про «настання» результатів («ефекту») на території держави, оголосившою про реальну юрисдикцію [9, с. 169]. На відміну від КК УРСР 1922 р., в якому принцип, що нами розглядається був закріплений тільки як принцип захисту державних інтересів (реальний принцип у власному розумінні) в КК України 2001 р. він розуміється як принцип захисту інтересів не тільки держави, але й громадян України (реальний і пасивний персональні принципи) [11]. На наше переконання реальний принцип є виправданим, коли він буде відбуватися з дотриманням положень міжнародного права і обмежуватися прийнятим правилом невидачі власних громадян.

В КК України 2001 р., реальний принцип спершу був закріплений дещо в іншій редакції. Згідно ст. 8 КК «іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом якщо вони вчинили тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України» [11]. У відповідності зі змінами, внесеними в ст. 8 КК згідно з Законом № 3316-IV від 12.01.2006 р. реальний принцип був закріплений в наступній редакції «іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом ... якщо вони вчинили передбачені цим Кодексом тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України» [12]. Натомість реальний принцип в ст. 8 в сучасній редакції закріплений наступним чином: «Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом у випадках ... якщо вони вчинили передбачені цим Кодексом тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, також підлягають в Україні відповідальності згідно з цим Кодексом, якщо вони за межами України вчинили у співучасті із службовими особами, які є громадянами України, будь-який із злочинів, передбачених у статтях 368, 368-3, 368-4, 369 і 369-2 цього Кодексу, або якщо вони пропонували, обіцяли, надали неправомірну вигоду таким службовим особам, або прийняли пропозицію, обіцянку неправомірної вигоди чи одержали від них таку вигоду» [12; 13].

Тут важливо відзначити, що реальний принцип дії закону про кримінальну відповідальність у просторі і після внесених змін сформульований в ст. 8 КК України спільно з універсальним принципом. У самостійну частину ст. 8 КК України він не виділений. При формулюванні цього принципу дії закону про кримінальну відповідальність законодавцем за основу була взята значимість об'єкта кримінально-правової охорони, а саме умови захисту встановленого державою правопорядку від посягань зовні. Це, на наше переконання, дає можливість подолати недосконалість територіального принципу і принципу громадянства (персонального) та забезпечити охорону інтересів держави і за її межами якщо мало місце посягання на них зовні. У цьому сенсі слід погодитися з Р.Р. Хаснутдіновим, що «реальна дія закону про кримінальну

відповідальність забезпечує як захист об'єктів кримінально-правової охорони, що знаходяться в межах держави, так і їх захист незалежно від місця знаходження» [14, с. 125–126].

Важливо звернути увагу на те, що реальний принцип у міжнародному праві називають ще принципом захисту або безпеки, який поширює свою дію на злочини проти інтересів України. Проте слід акцентувати увагу на те, що концепція принципу захисту має значні розбіжності, крім злочинів, що посягають на основи національної безпеки, безпеку держави, у відповідності з цим принципом, можуть каратися валютні та імміграційні злочини тощо. Якщо виходити із буквального тлумачення положення ч. 1 ст. 8 КК України «тяжкі або особливо тяжкі злочини... проти інтересів України» [11], то під тяжкими злочинами слід розуміти не будь-які злочини, а тільки безпосередньо направлені проти інтересів держави Україна, до яких відносяться злочини розділу першого КК «Злочини проти основ національної безпеки України», розділу IX «Злочини проти громадської безпеки», розділ XIV «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації» тощо. Термін «інтереси України» не має чітких меж, але в новій редакції ч. 1 ст. 8 КК України частково ця прогалина була усунена такими поняттями, як «тяжкі або особливо тяжкі злочини» [11].

У зв'язку з цим в юридичній літературі пропонувалися деякі способи усунення прогалин з цієї проблеми. Так, В.Ф. Щепельков зазначав, що при тлумаченні поняття «інтереси держави», виникають труднощі, оскільки з тексту закону незрозуміло, чи це оціночне поняття, чи таке що має сувору логічну конструкцію, яка не допускає елементів уряду правозастосовувача [15, с. 127]. Б.Б. Кострова стверджувала, що необхідно вказати в законі, що реальний принцип повинен застосовуватися тільки при вчиненні злочинів проти основ конституційного ладу і безпеки держави чи перерахувати всі державні інтереси [16, с. 95]. Подібну позицію займає В. П. Степелін, який розуміє під інтересами РФ економічну безпеку, обороноздатність, тощо [17, с. 47].

На це питання в юридичній літературі існували й інші погляди: Н.Г. Іванов зазначав, що декларація політиків на тему «Інтереси громадян є інтересами Росії, на практиці залишається схоластикою і по суті нічого не виражає, тому на законодавчому рівні необхідно чітко розділяти інтереси, які стосуються держави в цілому: її економічна стабільність, озброєність, економічна і політична безпека і т.п. та інтереси, які стосуються окремого громадянина (його честі та гідності, життя і здоров'я, майнові та фінансові відносини)» [18, с. 41]. За своєю сутністю, подібну думку має А. Васнецов — «дія реального принципу можлива і у випадку, якщо іноземець вчинив злочин проти власності Російської держави, яка знаходиться закордоном, або власності юридичних і фізичних осіб» [19, с. 9].

Деякі вчені пропонують розширити поняття «інтереси Російської Федерації» додатково включивши, поряд з інтересами держави і громадян Росії, інтереси юридичних осіб [20, с. 45]. А.Г. Князев у порядку *lege ferenda* в ч. 3 ст. 12 КК РФ замість вираження «направлено против интересов Российской Федерации» пропонує вказати «направлено против интересов российских

громадян» [21, с. 132–133]. Л. В. Іногорова-Хегай стверджує, що під злочинами спрямованими проти інтересів РФ «слід розуміти не будь-які злочини, а тільки безпосередньо направлені проти інтересів держави... до яких відносяться злочини глави 29 КК РФ. Злочини проти основ конституційного ладу і безпеки держави, при цьому зазначає, що бажано вказати в законі те, що реальний принцип застосовується при вчиненні іноземцями будь-якого злочину направлено проти інтересів російських громадян, підприємств, організацій, держави» [22, с. 65].

В інтересах захисту громадян і організацій до положення, закріпленого в ч. 1 ст. 8 КК України «...якщо вони вчинили передбачені цим Кодексом тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України», слід застосовувати статистичне розширювальне тлумачення, тобто використовувати прийом приведення у відповідність «словесної оболонки» з дійсним змістом норми, який хотів виразити в цій нормі законодавець. У цьому сенсі слід звернути увагу на те, що в теорії права розрізняють два види судового тлумачення норм: статичний і динамічний [23, с. 322–323]. При статичному підході тлумачення (розширювальне, обмежувальне) виходить за букву норми, але не за її зміст [23, с. 323]. При динамічному способі розширювальне або обмежувальне тлумачення виходить за зміст (розуміння) норм, і фактично створюється нова норма [23, с. 323]. Проте, застосування реального принципу найкраще використати не на основі статичного розширювального тлумачення, а в точній відповідності з буквою закону. Тому бажано в ч. 1 ст. 8 КК України передбачити та розуміти, що реальний принцип застосовується при вчиненні іноземцями та особами без громадянства, що постійно не проживають в Україні, тяжкого або особливо тяжкого злочину проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

З однієї сторони, реальний принцип заповнює прогалину територіального принципу і принципу громадянства, оскільки передбачає злочинність і караність вчиненого за межами України діяння іноземців і осіб без громадянства, які постійно не проживають на території України. З іншої сторони, колізія реального принципу і територіального принципу іноземної держави, на території якого було вчинено злочин, а також принципу громадянства іноземної держави, громадянин (підданий) якої вчинив за межами своєї держави злочин проти інтересів України, вирішена в КК України на користь реального принципу, оскільки останній розширює можливість його екстериторіального застосування з метою захисту прав і свобод громадян України та інтересів України. Слід погодитися з думкою, що має місце в юридичній літературі, що цей принцип розширює межі дії національного кримінального законодавства в просторі і виходить не з того, де або хто вчинив злочин, а з того, на чий інтерес він посягав [24, с. 36]. Іншими словами, як вже було зазначено, при формулюванні цього принципу дії закону про кримінальну відповідальність на перший план була висунута значимість об'єкта кримінально-правової охорони, інтереси захисту встановленого державою правопорядку зовні.

Реальний принцип засновується на загальновизначених нормах і принципах міжнародного права, сутність яких проявляється в тому, що будь-яка дер-

жава має право карати злочинні діяння, що вчинені іноземними громадянами або особами без громадянства, що постійно не проживають в Україні, за межами її території і порушують її закони про кримінальну відповідальність, якщо ці діяння відносяться до тяжких або особливо тяжких злочинів проти прав і свобод громадян України або інтересів України. Проте застосування реального принципу можливо лише за умови, якщо громадяни іноземної держави чи особи без громадянства, які не проживають постійно в Україні, не були засуджені в іноземній державі та притягнуті до кримінальної відповідальності на території України. Це положення свідчить про те, що одним з принципів кримінального права, який слугує справедливості, є той факт, що ніхто не може двічі бути притягнуті до кримінальної відповідальності за той самий злочин (*non bis in idem*). Важливо акцентувати увагу на тому, що дія реального принципу в правозастосовній діяльності обмежена цим принципом, а також прийнятим правилом невидачі власних громадян, внаслідок чого здійснення судової юрисдикції в більшості випадків можливе лише тоді, коли така особа опинялася в межах території проти громадян якої або інтересів якої держави було вчинено тяжкий або особливо тяжкий злочин.

У ст. 61 Конституції України закріплено правило: «Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення» [25]. Крім того, в ст. 4 Протоколу № 7 до Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини, а також у ч. 3 ст. 2 КК України закріплено цей принцип стосовно кримінальної відповідальності. Зокрема, ст. 4 Протоколу № 7 визначає, що: «Нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави» [26]. У свою чергу, ч. 3 ст. 2 КК України проголошує: «Ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу» [11]. Це свідчить про застосування в нашому випадку принципу *non bis in idem* при дії реального принципу, коли іноземець або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочин за її межами. *Non bis in idem* має своє джерело з Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, де зазначається: «Ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він вже остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону» [27]. Ці положення є свідченням того, що на відміну від принципу громадянства реальний принцип не зв'язаний з правилом подвійної злочинності. Дійсно, що такі які визначені однією державою злочини, можуть не розглядатися такими іншими державами, на території яких було вчинено злочин [21, с. 134]. Наприклад, шпіонаж проти РФ, вчинений поляком на території Угорщини, буде визнаватися злочином за КК РФ і не буде злочином за КК Угорщини, для якої шпіонаж буде злочином (за її законодавством) коли він направлений проти інтересів Угорщини [21, с. 134].

Для дотримання положень реального принципу дії закону про кримінальну відповідальність потрібно з'ясувати, які саме злочини відносяться до

тяжких та особливо тяжких, що спрямовані проти права і свобод громадян України та інтересів України. З цією метою необхідно звернутися до ст. 12 КК України. Так, згідно з ч. 4 ст. 12 тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років [11]. Натомість особливо тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі [11]. Крім того, важливо з'ясувати положення ч. 1 ст. 8 КК України, а саме, що слід розуміти під злочинами проти прав і свобод громадян України? У цьому сенсі слід підтримати позицію Є.М. Кісілюка, що під правами і свободами громадян України насамперед потрібно розуміти ті права і свободи, які визначені в розділі II Конституції України (право на життя, свободу, особисту недоторканість і недоторканість житла, таємницю листування та іншої кореспонденції, конфіденційність особистого і сімейного життя, охорону здоров'я, право власності тощо) [24, с. 37]. Натомість під інтересами України розуміють захист суверенітету та територіальної цілісності нашої держави, забезпечення її економічної, інформаційної та екологічної безпеки тощо [24, с. 37]

Згідно з ч. 2 ст. 8 КК України «Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, також підлягають в Україні відповідальності згідно з цим Кодексом, якщо вони за межами України вчинили у співучасті із службовими особами, які є громадянами України, будь-який із злочинів, передбачених у статтях 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 цього Кодексу, або якщо вони пропонували, обіцяли, надали неправомірну вигоду таким службовим особам, або прийняли пропозицію, обіцянку неправомірної вигоди чи одержали від них таку вигоду» [11].

З приводу поняття реального принципу дії закону про кримінальну відповідальність у просторі існують наступні погляди: 1) В.І. Борисов — зазначає, що він полягає в тому, що іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які скоїли злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за її КК у випадках, якщо вони вчинили передбачені КК України тяжкі або особисто тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України [28, с. 71]; 2) Е.М. Кислюк — запевняє, що «реальний принцип полягає в поза територіальній дії закону про кримінальну відповідальність з метою захисту інтересів держави та її громадян від злочинів, вчинених особами, які не є громадянами держави, за її межами... йдеться про тяжкі та особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України, вчинені за її межами іноземцями або особами без громадянства, що не проживають постійно в Україні. ... Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, також підлягають в Україні кримінальній відповідальності, якщо вчинили за її межами у співучасті із службовими особами, які є громадянами України, будь-який із злочинів, передбачених у статтях 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 цього Кодексу, або якщо вони пропонували, обіцяли, надали неправомірну вигоду таким службовим особам, або прийняли

пропозицію, обіцянку неправомірної вигоди чи одержали від них таку вигоду...» [24, с. 36–37]. 3) А.Г. Князев — переконаний, що «реальний принцип дії кримінального закону в просторі застосовується у випадку вчинення злочину іноземними громадянами і особами без громадянства, які постійно не проживають у Російській Федерації для дії принципу, що розглядається є повністю обґрунтованим» [21, с. 136–137]; 4) Р.Р. Хаснутдинов — наполягає на тому, що «Иностранные граждане и лица без гражданства, не проживающие постоянно в Российской Федерации, совершившие преступление вне пределов Российской Федерации, подлежат уголовной ответственности по настоящему Кодексу в случаях, если преступление направлено против интересов Российской Федерации, гражданина Российской Федерации, постоянно проживающего в Российской Федерации лица без гражданства либо российской организации или общественного объединения, если иностранные граждане и лица без гражданства, не проживающие постоянно в Российской Федерации не были осуждены в иностранном государстве и привлекаются к уголовной ответственности на территории Российской Федерации» [14, с. 135]; 5) М.Г. Мельников вважає, що «реальный принцип (принцип защиты) действия уголовного закона в пространстве расширяет возможности его экстерриториального применения в целях защиты интересов того или иного государства и его граждан. В соответствии с этим принципом государство вправе привлечь к уголовной ответственности любое лицо независимо от места совершения преступления, но при условии, что оно окажется в сфере его юрисдикции» [29, с. 63]; 6) А.М. Медведев доводить, що «В соответствии с реальным принципом действия уголовного закона в пространстве в ч. 3 ст. 12 установлено, что иностранные граждане и лица без гражданства, не проживающие постоянно в Российской Федерации, совершившие преступления вне пределов Российской Федерации, подлежат уголовной ответственности по УК РФ в случаях, если преступление направлено против интересов Российской Федерации, и в случаях, предусмотренных международным договором Российской Федерации, если они не были осуждены в иностранном государстве и привлекаются к уголовной ответственности на территории Российской Федерации» [30, с. 100] 7) М. Г. Решняк зазначає, що «Реальный принцип следует дополнить ... преступление совершенное в другой стране, может быть направлено не только против интересов Российской Федерации, гражданина Российской Федерации, постоянно проживающего в РФ лица без гражданства, но и еще альтернативно против российской организации, общественного объединения либо их структурного подразделения, зарегистрированных на территории РФ» [31, с. 63]. Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою ця проблема також вирішується на законодавчому рівні і в деяких зарубіжних джерелах [32; 33; 34; 35; 36].

Висновки. Аналіз зазначених поглядів, на підставі отриманих з них позитивних положень дає нам можливість запропонувати:

1) Визначення реального принципу: «Реальний принцип засновується на загальновищезначених нормах і принципах міжнародного права, сутність яких проявляється в тому, що будь-яка держава має право карати злочинні діяння, що вчинені іноземними громадянами або особами без громадянства, що

постійно не проживають в Україні і за межами її території порушують її закони про кримінальну відповідальність, якщо ці діяння відносяться до тяжких або особливо тяжких злочинів проти прав і свобод громадян України або інтересів України. Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, також підлягають в Україні відповідальності згідно з цим Кодексом, якщо вони за межами України вчинили у співучасті із службовими особами, які є громадянами України, будь-який із злочинів, передбачених у статтях 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 цього Кодексу, або якщо вони пропонували, обіцяли, надали неправомірну вигоду таким службовим особам, або прийняли пропозицію, обіцянку неправомірної вигоди чи одержали від них таку вигоду. Застосування реального принципу можливо лише за умови, якщо громадяни іноземної держави чи особи без громадянства, які не проживають постійно в Україні, не були засуджені в іноземній державі та притягнуті до кримінальної відповідальності на території України»;

2) Чинне кримінальне законодавство поширює свою силу не тільки виходячи з того, хто вчинив злочин і де він був вчинений, але також враховуючи значимість об'єкта кримінально-правової охорони та інтереси захисту встановленого в державі правопорядку від злочинних посягань зовні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Основные начала уголовного законодательства Союза ССР и Союзных Республик» (утв. Постановлением ЦИК СССР от 31.10.1924) // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=16671>
2. *Лист Ф. Милі F.* Lehrbuch des Internationalen Strafrech und Strafprozessrechts, S. 82.
3. *Sanha K.* Das österreichische Strafrecht. Prag. 1884.
4. *Кистяковский А.Ф.* Элементарный учебник уголовного права / А.Ф. Кистяковский. — Т. 1. Общая часть. — Киев : Унив. тип., 1875. — 438 с.
5. *Блум М.И.* Действие советского уголовного закона в пространстве. Учебное пособие / М.И. Блум / Ответств.. ред. — докт. юрид. наук, проф. А.А. Лиеде. — РИГА. 1974 — 262 с.
6. *Дурманов Н.Д.* Советский уголовный закон / Н.Д. Дурманов. — М. : Изд-во Московского ун-та, 1967. — 320 с.
7. Уголовный закон : опыт теоретического моделирования / Отв. ред. В.Н. Кудрявцев, С.Г. Келина. — М. : Наука, 1987. — 278 с.
8. *Шаргородский М.Д.* Вопросы общей части уголовного права. Законодательство и судебная практика / Шаргородский М.Д. ; Отв. ред. : Иванов В.А. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1955. — 256 с.
9. *Бойцов А.И.* Действие уголовного закона во времени и пространстве / А.И. Бойцов. — СПб : Изд-во СПбГУ, 1995. — 257 с.
10. *Sennins R.V.* Extraterritorial jurisdiction and the United States antitrust laws // Brit. Vb. Intern. Law. 1957.
11. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р., № 2341-III // Відомості Верховної Ради України — 2001 — № 25/26 — Ст. 8 — 10
12. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією : Закон України від 12.01.2006 р. № 3316-IV // Голос України від 10.02.2006 р. — № 26.

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України № 1261-VII від 13.05.2014 р. // Голос України від 13.06.2014 р. — № 105.

14. *Хаснутдинов Р.Р.* Территориальное и экстерриториальное действие уголовного закона: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук за специальностью 12.00.08. — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Ренат Рафилевич Хаснутдинов — Казань : Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Казанский государственный университет им. В.И. Ульянова — Ленина», 2007. — 183 с.

15. *Щепельков В.Ф.* Уголовный закон: преодоления противоречий и неполноты Уголовный закон: Преодоление противоречий и неполноты / В.Ф. Щепельков ; Под ред. Н.И. Пикурова. — М. : Юрлитинформ, 2003. — 416 с.

16. *Кострова Б.Б.* Лингвистические аспекты уголовного законодательства России [Текст] / М.Б. Кострова // Российский юридический журнал. — 2000. — № 4. — С. 90—99.

17. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть / Под ред. Л.В. Иногамова-Хегай, А.И. Рарога, А.И. Чучаева. — М. : ИНФРА — М-КОНТРАКТ, 2004. — 533 с.

18. *Иванов Н.Г.* Модельный уголовный кодекс : Общая часть. Опус 1. — М., 2003. — 169 с.

19. *Васнецов А.* Где украл, там и наказан / А. Васнецов // Домашний адвокат. — 1997. — № 6. — С. 4—10.

20. *Лукашук И.И.* Международное уголовное право / И.И. Лукашук, А.В. Наумов. — М. : Спартак, 1999. — 287 с.

21. *Князев А.Г.* Действие уголовного закона в пространстве: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук за специальностью 12.00.08. — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Анатолий Гаврилович Князев — Ульяновск : Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Ульяновский государственный университет», 2006. — 180 с.

22. *Иногамова-Хегай Л.В.* Конкуренция уголовно-правовых норм при квалификации пре ступлений / Л.В. Иногамова-Хегай. — М. : ИНФРА-М, — 169 с.

23. *Лазарев В.В.* Теория государства и права : учебник / В.В. Лазарев, С.В. Липень. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт ; ИД Юрайт, 2011. — 634 с.

24. *Киселюк Е.М.* Закон про кримінальну відповідальність / Е.М. Киселюк / Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Черня. — Київ : Юрінком Інтер, 2016. — С. 21—42.

25. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 2.

26. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод № 994_804 від 01.11.1988 р. : Офіційний вісник України від 23.08.2006 р. — 2006 р., — № 32, — С. 458

27. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН : Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043

28. *Борисов В.І.* Чинність закону про кримінальну відповідальність / В.І. Борисов // Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін. : за ред., проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 3-тє вид., переробл. і допов. — К. : Юрінком Інтер. 2007. — С. 56–74.
29. *Мельников М.Г.* Действие уголовного закона в пространстве / М.Г. Мельников. — Рязань — 2003. — 80 с.
30. *Медведев А.М.* Пределы действия Уголовного кодекса Российской Федерации / Под ред. В. П. Кашепова. — М. : Юрид. лит., 1998. — 144 с.
31. *Решняк М.Г.* Современные проблемы действия уголовного закона в пространстве: монография. — М. : Юрлитинформ, 2013. — 160 с.
32. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.
33. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg: “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.
34. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.
35. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313 p.
36. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

REFERENCES

1. «Osnovnye nachala ugolovnogogo zakonodatel'stva Sojuza SSR i Sojuznyh Respublik» (utv. Postanovleniem CIK SSSR ot 31.10.1924) // [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=16671>
2. *List F. Mili F.* Lehrbuch des Internationalen Strafrech und Strafprozessrechts, S. 82.
3. *Sanha K.* Das österreichische Strafrecht. Prag. 1884.
4. *Kistjakovskij A.F.* Jelementarnyj uchenik ugolovnogogo prava / A. F. Kistjakovskij. — T. 1. Obshhaja chast'. — Kiev : Univ. tip., 1875. — 438 s.
5. *Blum M.I.* Dejstvie sovetского ugolovnogogo zakona v prostranstve. Uchebnoe posobie / M. I. Blum / Otvetstv. red. — dokt. jurid. nauk, prof. A. A. Liede. — RIGA. 1974 — 262 s.
6. *Durmanov N.D.* Soveckij ugolovnyj zakon / N.D. Durmanov. — M. : Izd-vo Moskovskog un-ta, 1967. — 320 s.
7. Ugolovnyj zakon : opyt teoreticheskogo modelirovanija / Otv. red. V.N. Kudrjavcev, S.G. Kelina. — M. : Nauka, 1987. — 278 s.
8. *Shargorodskij M.D.* Voprosy obshhej chasti ugolovnogogo prava. Zakonodatel'stvo i sudebnaja praktika / Shargorodskij M.D.; Otv. red. : Ivanov V.A. — L. : Izd-vo Leningr. un-ta, 1955. — 256 s.
9. *Bojcov A.I.* Dejstvie ugolovnogogo zakona vo vremeni i prostranstve / A.I. Bojcov. — SPb : Izd.-vo SPbGU, 1995. — 257 s.

10. *Sennins R.V.* Extraterritorial jurisdiction and the United States antitrust laws // Brit. Vb. Intern. Law. 1957.

11. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r., № 2341-III // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – 2001 – № 25/26 – St. 8–10

12. Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy shchodo vdoskonalennia vidpovidalnosti za torhivliu liudmy ta vtiahnennia v zaniattia prostytutsiieiu : Zakon Ukrainy vid 12.01.2006 r. № 3316-IV // Holos Ukrainy vid 10.02.2006 r. – № 26.

13. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy u sferi derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky u zviazku z vykonanniam Planu dii shchodo liberalizatsii Yevropeiskym Soiuzom vizovoho rezhymu dlia Ukrainy : Zakon Ukrainy № 1261-VII vid 13.05.2014 r. // Holos Ukrainy vid 13.06.2014 r. – № 105.

14. *Hasnutdinov R.R.* Territorial'noe i jeksterritorial'noe dejstvie ugolovnoho zakona: Dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk za special'nost'ju 12.00.08. – ugolovnoe pravo i kriminologija; ugolovno-ispolnitel'noe pravo / Renat Rafil'evich Hasnutdinov – Kazan' : Gosudarstvennoe obrazovatel'noe uchrezhdenie vysshego professional'nogo obrazovaniya «Kazanskij gosudarstvennyj universitet im. V.I. Ul'janova – Lenina», 2007. – 183 s.

15. *Shepel'kov V.F.* Ugolovnyj zakon: preodolenija protivorechij i nepolnoty Ugolovnyj zakon : Preodolenie protivorechij i nepolnoty /V.F. Shhepel'kov ; Pod red. N.I. Pikurova. – M. : Jurlitinform, 2003. – 416 s.

16. *Kostrova B.B.* Lingvisticheskie aspekty ugolovnoho zakonodatel'stva Rossii [Tekst] / M.B. Kostrova // Rossijskij juridicheskij zhurnal. – 2000. – № 4. – S. 90–99

17. Ugolovnoe pravo Rossijskoj Federacii. Obshhaja chast' / Pod red. L.V. Inogamova-Hegaj, A.I. Raroga, A.I. Chuchava. – M. : INFRA – M-KONTRAKT, 2004. – 533 s.

18. *Ivanov N.G.* Model'nyj ugolovnyj kodeks : Obshhaja chast'. Opus 1. – M., 2003. – 169 s.

19. *Vasnevov A.* Gde ukral, tam i nakazan / A. Vasnevov // Domashnij advokat. – 1997. – № 6. – S. 4–10.

20. *Lukashuk I.I.* Mezhdunarodnoe ugolovnoe pravo / I.I. Lukashuk, A.V. Naumov. – M. : Spartak, 1999. – 287 s.

21. *Knjazev A.G.* Dejstvie ugolovnoho zakona v prostranstve: Dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk za special'nost'ju 12.00.08. – ugolovnoe pravo i kriminologija ; ugolovno-ispolnitel'noe pravo / Anatolij Gavrilovich Knjazev – Ul'janovsk : Gosudarstvennoe obrazovatel'noe uchrezhdenie vysshego professional'nogo obrazovaniya «Ul'janovskij gosudarstvennyj universitet», 2006. – 180 s.

22. *Inogamova-Hegaj L.V.* Konkurencija ugolovno-pravovyh norm pri kvalifikacii pre stupenij / L.V. Inogamova-Hegaj. – M. : INFRA-M, – 169 s.

23. *Lazarev V.V.* Teorija gosudarstva i prava : uchebnik / V.V. Lazarev, S.V. Lipen'. – 4-e izd., pererab. i dop. – M. : Izdatel'stvo Jurajt ; ID Jurajt, 2011. – 634 s.

24. *Kyseliuk E.M.* Zakon pro kryminalnu vidpovidalnist / E.M. Kyseliuk / Naukovo-praktychni komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.] ; za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Chernieia. – Kyiv : Yurinkom Inter, 2016. – S. 21–42.

25. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 p. № 254k/96-VR // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1996. – № 30. – St. 2.

26. Protokol № 7 do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod № 994_804 vid 01.11.1988 r. : Ofitsiinyi visnyk Ukrainy vid 23.08.2006 r. – 2006 r., – № 32, – S. 458.

27. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava. Pryiniato 16 hrudnia 1966 roku Heneralnoiu Asambleieiu OON : Ratyfikovano Ukazom Prezydii Verkhovnoi Rady Ukrainkoi RSR № 2148-VIII vid 19.10.73 r. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043

28. *Borysov V.I.* Chynnist zakonu pro kryminalnu vidpovidalnist / V.I. Borysov // Kryminalne pravo Ukrainy : Zahalna chastyna: pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, L.M. Kryvochenko ta in. : za red., prof. V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. 3-tie vyd., pererobl. i dopov. — K. : Yurinkom Inter. 2007. — S. 56–74.

29. *Mel'nikov M.G.* Dejstvie ugolovnoho zakona v prostranstve / M.G. Mel'nikov. — Rjazan' — 2003. — 80 s.

30. *Medvedev A.M.* Predely dejstvija Ugolovnoho kodeksa Rossijskoj Federacii / Pod red. V.P. Kashepova. — M. : Jurid. lit., 1998. — 144 s.

31. *Reshnyak M.G.* Sovremennye problemy dejstvija ugolovnoho zakona v prostranstve: monografija. — M. : Jurlitinform, 2013. — 160 s.

32. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

33. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

34. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

35. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313 p.

36. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

Ковальова Т.І. Реальний принцип чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі за КК України

У статті досліджується реальний принцип чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі за кримінальним законодавством України.

Автор з'ясовує проміжок часу у законодавстві, коли в Україні не діяв задекларований принцип застосування законодавства, аналізує полеміку щодо поняття реального принципу в сучасний період розвитку кримінального законодавства, пропонує визначення реального принципу чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі.

Ключові слова: *реальний принцип, чинність закону у просторі, іноземці, особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні.*

Ковалева Т.И. Реальный принцип действия уголовного закона в пространстве по УК Украины

В статье исследуется реальный принцип действия уголовного закона в пространстве по уголовному законодательству Украины.

Автор выясняет промежуток времени в законодательстве, когда в Украине не действовал задекларированный принцип применения законодательства, анализирует полеміку относительно понятия реального принципа в современный период развития

уголовного законодательства, предлагает определение реального принципа действия уголовного закона в пространстве.

Ключевые слова: реальный принцип, действие закона в пространстве, иностранцы, лица без гражданства, не проживающие постоянно в Украине.

Kovaleva T. The Real Principle of the Operation of the Law on Criminal Responsibility in Space under the Criminal Code of Ukraine

The article explores the real principle of the operation of the law on criminal responsibility in space under the criminal legislation of Ukraine.

The author defines the time interval in the legislation, when in the declared principle of application was not applied in the Ukrainian legislation; analyzes the controversy regarding the concept of the real principle in the modern period of the development of criminal law; proposes a definition of the real principle of the operation of the criminal law in space.

Keywords: Real Principle; Operation of Law in Space; Foreigners; Stateless Persons who do not Reside Permanently in Ukraine

Стаття надійшла до редакції: 9.08. 2017.

УДК 343

V. Matviychuk

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL GROUNDS OF THE RESEARCH OF THE CRIMINAL-LEGAL PROTECTION OF THE WATER FUND LANDS OF PARTICULARLY LARGE AMOUNT

В.К. Матвійчук

перший проректор

ВНЗ «Національна академія управління»

доктор юрид. наук, професор

м. Київ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ВОДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВО ВЕЛИКИХ РОЗМІРАХ

Постановка проблеми. З'ясування теоретико-методологічних основ дослідження кримінально-правової охорони земель водного фонду України в особливо великих розмірах має важливе значення для теорії кримінального права. Це викликає інтерес до подальшого дослідження цього напрямку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічним засадам у кримінальному праві присвятили свої роботи В.І. Борисов, Ю.В. Баулін, М.І. Панов, А.А. Музика, І.О. Харь. Проте, теоретико-методологічні основи дослідження кримінально-правової охорони земель водного фонду України в особливо великих розмірах не знайшли свого з'ясування до цього часу.

Мета статті полягає у з'ясуванні теоретико-методологічних основ дослідження кримінально-правової охорони земель водного фонду України в особливо великих розмірах.

Основні результати дослідження. Починаючи дослідження питань розуміння кримінально-правової охорони земель водного фонду України в особливо великих розмірах, варто, передусім, визначити теоретико-методологічні засади нашого дослідження, тобто ті вихідні принципи, на яких і базуватиметься робота. Важливість визначення теоретико-методологічної основи цієї праці пояснюється тим, що вона є реальним підґрунтям і формулює той базис, без якого неможливе жодне дослідження.

При цьому необхідно акцентувати увагу на тому, що теоретико-методологічна основа дослідження обов'язково повинна відображати такі моменти: ступінь розробленості теми; подальші перспективи та напрями проведення наукового пошуку з обраної тематики; окреслення тих питань, які будуть роз-

глянуті в роботі та доведення необхідності саме їх вивчення; визначення та обґрунтування загальнонаукових та спеціально-наукових методів, використання яких, власне, і забезпечить досягнення поставленої мети та завдань.

Що ж стосується з'ясування ступеня наукової розробленості теми, то воно охоплює вивчення тих наукових досліджень, які певною мірою стосуються обраної нами тематики, а також проведення аналізу питань, які в них розглядалися. Тобто необхідним є не тільки окреслення спектру існуючих наукових досліджень, які так чи інакше стосуються кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, але й аналіз конкретних положень, висвітлених у таких дослідженнях.

Вивчення ступеня наукової розробленості теми охоплює дослідження тільки наукових джерел, тоді як з'ясування витоків, особливостей генезу кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, виходить за межі цього підрозділу, як і питання кримінально-правової охорони водного фонду в особливо великих розмірах. Також окремо розглядається поняття цього злочину і соціально-правова обумовленість кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 239-2 КК України. Вбачається, що поняття «кримінально-правова охорона» в кримінальному праві хоча і є фундаментальною засадою нашого дослідження, однак воно повинно знаходити своє окреме висвітлення, оскільки ступінь розробленості теми передбачає характеристику існуючих різнопланових джерел, які прямо або опосередковано стосуються питань кримінально-правової охорони земель водного фонду в особливо великих розмірах. На відміну від цього, визначення, дефініція поняття «кримінально-правова охорона» та з'ясування її можливих видів є не стільки теоретико-методологічною засадою дослідження (характеристикою ступеня розробленості теми), скільки його змістовною засадою, тобто ключовим вихідним моментом, який змістовно, а не методологічно визначає ступінь дослідження.

Таким чином, теоретико-методологічні основи дослідження, на наше переконання, повинні охоплювати тільки вивчення ступеня розробленості теми, використовуваних методів наукового пошуку та зумовлення межі тих питань, які потребують аналізу в роботі. Натомість питання про витoki та генезу кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, поняття кримінально-правової охорони земель водного фонду, поняття однойменного злочину та соціально-правову обумовленість кримінально-правової заборони, передбаченого ст. 239-2 КК України, повинні вивчатися та висвітлюватися в окремих підрозділах і не поєднуватися із питаннями теоретико-методологічної основи дослідження.

У контексті з'ясування ступеня наукової розробленості теми варто звернути увагу на те, що у вітчизняній науці кримінального права в 2014 році М.В. Кумановський захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах: соціальна зумовленість та склад злочину» [1, с. 1–220], у якій автор уперше з'ясовує соціальну обумовленість введення і збереження кримінальної відповідальності за

незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах та робить кримінально-правовий аналіз цього складу злочину. Сформульовані в цій роботі положення, що виносяться на захист, висновки та пропозиції дійсно є значущими для науки кримінального права, однак вони в переважній своїй більшості стосуються дискусійних проблем, значна їх кількість не знайшла свого належного вирішення, а значна частина зовсім не охоплена дослідженням. М.В. Кумановський соціальну зумовленість незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах необґрунтовано обмежує чотирма групами чинників: екологічними, соціально-економічними, нормативними та кримінологічними. Крім того, автор: не відрізняє поняття «соціально-правової обумовленості криміналізації діянь» від поняття «криміналізації діянь»; не вказує на важливість і необхідність дослідження та розробки загальних і спеціальних положень соціально-правової обумовленості закону про кримінальну відповідальність, у нашому випадку ст. 239-2 КК України; не акцентує увагу на тому, що сучасна ситуація у сфері кримінально-правової охорони земель водного фонду потребує підвищення ефективної дії правових норм, передбачених ст. 239-2 КК України, яка можлива лише за умов додержання науково обґрунтованих принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь, з'ясування передумов заборони; не з'ясовує положення, що регламентують критерії та процедури криміналізації діянь, щоб належним чином зрозуміти суть соціально-правової обумовленості кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 239-2 КК України; не визначає до якої сфери досліджень належить аналіз передумов криміналізації суспільно небезпечних діянь та які існують погляди з приводу цієї проблеми; не проаналізував різні підходи до проблем соціальної обумовленості кримінально-правових заборон (різні варіанти систем передумов криміналізації); не з'ясував що має найбільше значення для забезпечення якості й ефективності досліджуваної кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 239-2 КК України; поверхнево з'ясував об'єктивні та суб'єктивні фактори соціально-правової обумовленості заборони. Дослідник пропонує визначення родового об'єкта незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах як суспільних відносин, що забезпечують екологічну безпеку, яка являє собою нормальний стан довкілля, що забезпечує здорове існування, повноцінний розвиток людини та природних ресурсів. Не зважаючи на те, що М.В. Кумановський вніс значний доробок у розуміння родового об'єкта злочину, передбаченого розділом VIII Особливої частини КК України, але автор при цьому дослідженні: дещо поверхнево підійшов до переліку поглядів і концепцій об'єкта злочину, зокрема, не врахував поділу концепцій об'єкта злочину на історичні та сучасні; не визначився з періодизацією та класифікацією розвитку концепції об'єкта злочину; необґрунтовано схиляється до чотирьохланкового поділу об'єктів злочинів по вертикалі; не достатньо обґрунтовано виділяє з комплексу більш широкого характеру охорони навколишнього природного середовища лише екологічну безпеку.

В.М. Кумановським уперше надано визначення основного безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, як суспільних відносин, що забезпечують екологічну безпеку у сфері використання земель

водного фонду як складової літосфери, та розкрито зміст цих відносин, показано механізм спричинення шкоди зазначеним суспільним відносинам, чим внесено певний вклад у теорію кримінального права. У той же час автор помилково вважає, що безпосередній об'єкт є єдиною юридичною підставою кримінальної відповідальності [1, с. 56]; суб'єктний склад цих відносин не скорегований у відповідності з чинним на сьогодні законодавством. Не обґрунтованою є позиція автора, що всі суспільні відносини потрібно поділяти на матеріальні та нематеріальні, оскільки до складу відносин, що аналізуються, входить матеріальний предмет (землі водного фонду в особливо великих розмірах), що навіть суперечить концепції об'єкта, якої він дотримується; приводить до змішування предмета відносин з предметом злочину; вбачаються певні неузгодження щодо механізму заподіяння шкоди цим відносинам; не обґрунтовується поділ об'єктів по горизонталі.

М.В. Кумановський визначає, що предметом злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, є поверхневий (грунтовий) шар земель водного фонду в особливо великому розмірі та спеціальними ознаками такого предмета є: 1) належність до земель водного фонду як складової літосфери; 2) імперативний метод державно-правового регулювання; 3) поверхневість; 4) родючість; 5) невіддільність; 6) водоохоронне й обслуговуюче значення; 7) особливо великий розмір. Дослідження автором предмета злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, деталізовано автором більше ніж інші положення і має істотне значення у дослідженні цієї проблеми. Водночас в цій дисертації є істотні упущення: не визначено концепції предмета злочину у складі злочину; не з'ясовані погляди стосовно предмета злочину в кримінальному праві; відбувається змішування предмета злочину з предметом відносин як структурної частини об'єкта злочину; наводяться деякі ознаки предмета цього злочину, які мають сумнівний характер (зокрема, віднесення до ознак предмета цього злочину, водоохоронного і обслуговуючого значення тощо), як і визначення предмета злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України; недостатньо з'ясовано термінологію, яку використовує законодавець у ст. 239-2 КК України.

М.В. Кумановський удосконалив зміст обов'язкової ознаки об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину — «заволодіння», яка розглядається як процес, спрямований на досягнення результату — встановлення фактичного володіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду [1, с. 10]. На переконання цього автора «незаконне заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великому розмірі (ст. 239-2 КК України) є злочином з формальним складом, єдиною обов'язковою ознакою об'єктивної сторони якого є діяння у формі дії. Суспільно небезпечне діяння полягає у заволодінні поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великому розмірі. Під заволодінням слід розуміти встановлення фактичного володіння над поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великому розмірі. Володіння — це панування (контроль) над поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду з можливим впливом винного на останній за його волю і незалежно від волі інших осіб, самостійно. З огляду на те, що традиційно термін «заволодіння» вживається щодо

рухомих речей, які перебувають у цивільному обороті, щодо предмета злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, застосування цього терміна не є доречним, оскільки не дозволяє охопити всі можливі форми суспільно небезпечного посягання на землі водного фонду (як предмет злочинного впливу)» [1, с. 187]. Проте, не дивлячись на існуючий істотний доробок відносно об'єктивної сторони цього злочину, передбаченого ч. 1 ст. 239-2 КК України, що робить істотний внесок у теорію кримінального права, тут є певні прогалини, які не мають свого належного вирішення: неправомірне обмеження визначень об'єктивної сторони лише трьома авторами: В. М. Кудрявцевим [2, с. 9], І. Реннебергом [3, с. 18]; М.І. Пановим [81, с. 114]; уподобання лише трьох основних точок зору стосовно обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину (перша група авторів — це М.І. Бажанов) [5, с. 34], А.М. Трайнін [6, с. 184], В.Б. Малінін [7, с. 239]; друга група авторів — це: М.І. Панов [4, с. 111], А.В. Наумов [8, с. 167], М.Й. Коржанський [9, с. 92]; А.О. Пінаєв [10, с. 102]; третя група авторів — це: В.І. Борисов, Г.С. Крайнік [11, с. 60], М.В. Шепітько [12, с. 82–83], В.П. Тихий [13, с. 17], С.Б. Гавриш [14, с. 174]; автор правильно визначивши законодавчу конструкцію диспозиції ч. 1, 2 та 3 ст. 239-2 КК України необгрунтовано обмежився лише єдиною обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, за частинами 1 та 2 цієї статті, а саме, суспільно небезпечним діянням; необгрунтоване використання як в ч. 1, 2 та 3 цієї статті для позначення обов'язкової ознаки злочину терміну «діяння»; недостатнє обгрунтування отримав термін закону «заволодіння» та дії незаконне заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах; не отримало належного вирішення розуміння терміну «незаконне»; невдалою, на наш погляд, є позиція М.В. Кумановського в дискусії щодо такої ознаки об'єктивної сторони цього злочину, як місце вчинення злочину.

Дослідник у зв'язку з неповним відображенням у законі всіх форм незаконного заволодіння землями водного фонду України в особливо великих розмірах намагається об'єктивну сторону злочину, враховуючи його предмет та дії, які є суспільно небезпечними щодо нього, виразити у трьох формах прояв: 1) незаконне зняття ґрунтового шару земель водного фонду, під яким розуміється видалення, вилучення з поверхні землі поверхневого (грунтового) шару земель водного фонду; 2) незаконне штучне утворення земельної ділянки на землях водного фонду, яке полягає у наміві, засипці, іншим чином штучному утворенні земельних ділянок; 3) незаконне виведення земельної ділянки зі складу земельного водного фонду, що передбачає процес підроблення документів, які засвідчують належність земельної ділянки до того чи іншого масиву земель, порушення правил встановлення статусу земельної ділянки та інші подібні дії, що пов'язані з виключенням земельної ділянки зі складу земель водного фонду. Не дивлячись на значний вклад у цьому напрямку, ці форми не можуть обмежуватись лише трьома формами їх прояву, оскільки практика може пропонувати й інші форми.

М.В. Кумановський визначає, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 239-2 КК України, характеризується психічним ставленням до суспільно небезпечного діяння (виною) у формі прямого умислу. Автор, дослід-

жуючи суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ч. 1 цієї статті: зміщує форму з видом умислу; не з'ясовує загальні положення стосовно суб'єктивної сторони злочину та відмінності понять «суб'єктивна сторона злочину» та «вина», а також ознаки суб'єктивної сторони, оскільки ця проблема є актуальною на сьогоднішній день; не усуває наявність суперечливих моментів при дослідженні суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 239-2 КК України.

Автор захищеної дисертації установлює, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, є «фізична осудна особа, яка на час вчинення злочину досягла шістнадцяти років, тобто він є загальним — будь-яка особа, як приватна, так і службова чи спеціально зобов'язана. Кримінальна відповідальність юридичних осіб чинним законодавством України не передбачена, що обґрунтовується його невідповідністю основним принципам й інститутам кримінального права та відсутністю концепції впровадження такої відповідальності у кримінальне законодавство України. Водночас доцільним вбачається закріплення в КК України положення про те, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, але внаслідок відставання в психічному розвитку, не пов'язаному з психічним розладом, під час вчинення суспільно небезпечного діяння не могла повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність своїх дій (бездіяльності) або керувати ними. Це положення доцільно закріпити в Загальній частині КК, щоб його дія поширювалася не лише на злочин, передбачений ст. 239-2 КК України, а й на інші злочини, передбачені в КК» [1, с. 187–188].

Проте таке визначення суб'єкта злочину страждає неповнотою. Крім того, судження М.В. Кумановського щодо неможливості відповідальності юридичної особи є непереконливим за цей злочин у майбутньому. Проте у висновках дисертації автор погоджується з такою відповідальністю юридичних осіб, але не обґрунтовує свою позицію. Крім того М.В. Кумановський визначає, що «кваліфікований склад, ознаки якого передбачені в ч. 2 досліджуваної статті КК України, охоплює вчинення незаконного заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах повторно або за попередньою замовою групою осіб. Важливість земель водного фонду для забезпечення кримінально-правової охорони екологічної безпеки, а також вивчення та прогнозування стану правопорушень у цій сфері зумовлює доцільність доповнення переліку кваліфікуючих ознак таким: вчинення злочину на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду; службовою особою з використанням службового становища: вчинення злочину з корисливих мотивів» [1, с. 188]. Ці судження є несприйнятливими та потребують детального обґрунтування.

Дослідник стверджує, що «особливо кваліфікований склад злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, є матеріальним, і його об'єктивна сторона характеризується діями (незаконними заволодіннями), наслідками (проміжними — порушення структури земель водного фонду та похідними — тяжкі наслідки) та причинним зв'язком між діями і наслідками (безпосереднім щодо проміжного наслідку і опосередкованим щодо похідного наслідку). Під тяжки-

ми наслідками незаконного заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масова загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди їм в особливо великих розмірах; тощо» [1, с. 188]. Ці положення потребують кращого обґрунтування. Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 239-2 КК України, на думку М.В. Кумановського, характеризується «змішаною виною, за якої психічне ставлення до діяння проявляється у формі прямого умислу, а ставлення до тяжких наслідків — у необережній формі вини (злочинній самовпевненості чи злочинній недбалості). Разом із тим, з урахуванням підвищеного ступеня суспільної небезпечності, достатньо поширеності на практиці випадків вчинення аналізованого злочину організованою групою та підставі результатів анкетування пропонується доповнити ч. 3 ст. 239-2 КК України такою особливо кваліфікуючою ознакою, як вчинення злочину організованою групою» [1, с. 187–188]. Це доповнення є доцільним.

Крім того, окремі аспекти незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах з'ясувалися на рівні коментування В.С. Плугатирем, О.В. Кришевич у 2016 р., С.Б. Гавришом у 2015 р., О.О. Дудоровим у 2012 р. мають також істотні розбіжності з позицією М.В. Кумановського і між собою стосовно складоутворюючих ознак злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, що свідчить, що ця проблема на сьогодні не знайшла свого належного вирішення як в теорії кримінального права, так і в правозастосовній діяльності.

Таким чином, проаналізувавши ступінь наукової розробленості теми «Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах: соціальна зумовленість та склад злочину», можна зробити обґрунтований висновок, що у вітчизняній кримінально-правовій науці відсутнє належне дослідження цієї проблеми.

За таких умов не знаходять свого вивчення та висвітлення питання: витоки та генези кримінально-правової охорони земель водного фонду України; поняття кримінально-правової охорони земель водного фонду; поняття та соціальна обумовленість заборони, передбаченої ст. 239-2 КК України; відмежування злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, від суміжних злочинів та аналогічного адміністративно-правового делікту; порівняльна-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, за законодавством України та кримінальним законодавством деяких зарубіжних держав.

Також у межах поточного підрозділу необхідним є обґрунтування загальних принципів дослідження. Зазначаючи про загальні принципи дослідження, ми маємо на увазі, насамперед, ті положення, які є вихідними для всієї роботи. До них, зокрема, відносяться: 1) кримінально-правова охорона, яка досліджується не по відношенню до цього окремого складу злочину, тобто одиничний вид кримінально-правової охорони, а як поняття, яке може відно-

ситися до різних злочинів; 2) кримінально-правова охорона має розглядатися, враховуючи завдання кримінального закону. Це поняття має включати такі ознаки або складові: а) система (комплекс) кримінально-правових заходів і засобів, спрямованих на збереження, раціональне використання, відтворення й оздоровлення відповідного природного об'єкта; б) чинне кримінальне законодавство (норми «заборони», «заохочувальні» приписи), що стосуються цього природного об'єкта; в) удосконалення законодавства і правозастосовної діяльності у цій царині; г) охорона існуючих відносин не лише від злочинів, але також від суспільно-небезпечних діянь неосудних, малолітніх і небезпек, що стосуються стану крайньої необхідності; д) мета: щоб суспільні відносини, які взяті під охорону кримінального закону, залишалися, за загальним правилом, об'єктами охорони і якомога менше підлягали злочинним посяганням [14, с. 24]; 3) ознаки складу злочину мали б розглядатися через їх розподіл на об'єктивні ознаки (ознаки об'єкта, об'єктивної сторони та предмета) та суб'єктивні (ознаки суб'єкта та суб'єктивної сторони); 5) додатково мали б визначатися ознаки відмежування та порівняльно-правового дослідження [14, с. 24]. У цьому контексті варто зазначити, що наведені принципи є загальними, але не єдиними принципами, на яких ґрунтується наше дослідження. Так, до окремих підрозділів можуть формулюватися власні спеціальні вихідні положення, які стосуються тільки відповідних підрозділів (розділів) та описуватися безпосередньо у них. Разом із цим в аспекті з'ясування теоретико-методологічної основи дослідження необхідно було б з'ясувати коло та послідовність розгляду питань у цій роботі. На наше переконання, обґрунтування саме цієї позиції дасть змогу чітко визначити та прокоментувати проведену нами рубрикацію та послідовність висвітлення пунктів змісту дисертації і кола питань, які будуть розглянуті в межах кожного розділу дисертаційної роботи. Як уже було аргументовано вище, першочерговим є застосування теоретико-методологічних основ дослідження, тому вони повинні безпосередньо розглядатися в підрозділі 1.1. дисертації. Також не менш важливим є питання витоків та генези кримінально-правової охорони земель водного фонду в кримінальному праві на теренах нашої держави. Вивчення цього питання дає змогу з'ясувати підходи щодо законодавчого визначення цієї проблеми в кримінальному законодавстві України в різні історичні періоди. Окрім того, це дозволяє дещо ширше подивитися на саму сутність цього злочину, орієнтуючись не тільки на існуючі законодавчі дефініції та способи вчинення цих злочинів, але й на попередній історичний досвід, який знаходить відображення у джерелах кримінального права різних періодів. Водночас зазначимо, що питання про витoki та генезу кримінально-правової охорони земель водного фонду в кримінальному праві України повинно розглядатися після підрозділу 1.2. «Поняття кримінально-правової охорони земель водного фонду» у підрозділі 1.3 перед «Поняттям злочину та соціально-правовою обумовленістю кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 239-2 КК України». Виділення підрозділу 1.2. «Поняття кримінально-правової охорони земель водного фонду» зумовлюється тим, що, по-перше, ці питання також є базовими щодо поглибленого дослідження задекларованої теми дисертаційного дослідження

перед витокатами та генезоєю, по-друге, вони є суттєво відмінними від інших вище і нижче описаних проблем у підрозділах 1.1, 1.3 та 1.4. розділу першого дисертації. Таким чином, питання поняття кримінально-правової охорони земель водного фонду, пропонується розглядати в окремому підрозділі розділу першого (підрозділ 1.2).

Окремої уваги потребує також і питання про поняття та соціально-правову обумовленість кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 239-2 КК України. Не викликає жодного сумніву необхідність дослідження цих питань, адже без з'ясування чинників, які обумовлюють криміналізацію діяння, передбаченого ст. 239-2 КК України, неможливо з'ясувати юридичну природу цього злочину та визначитись з поняттям цього злочину, яке засвідчуватиме межі застосування цієї статті закону. На нашу думку, поняття та соціально-правова обумовленість кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 239-2 КК України, повинні розглядатися в окремому підрозділі розділу першому (підрозділ 1.4), оскільки вони, по-перше, виходять за межі теоретико-методологічної основи дослідження і, по-друге, не можуть розглядатися в межах інших підрозділів розділу першого дисертації. Іншими словами поняття злочину, що нами досліджується та соціально-правова обумовленість кримінально-правової заборони тісно пов'язані між собою та не можуть бути зрозумілими окремо. У той же час поняття злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, може бути з'ясовано та отримати повноцінне формулювання після дослідження об'єктивних і суб'єктивних та кваліфікуючих і особливо кваліфікуючих ознак цього злочину, а тому може і повинно розглядатися у розділі першому (підрозділ 1.4), як ми вже зазначали.

Що ж стосується сутнісного (змістовного) дослідження кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, то таке з'ясування має виділятися в окремий розділ другий. На наш погляд, такий пошук має виражатися в дослідженні: 1) об'єктивних ознак цього злочину (підрозділ 2.1); 2) суб'єктивних ознак злочину (підрозділ 2.2.); 3) кваліфікуючих та особливо-кваліфікуючих ознак цього злочину (підрозділ 2.3) При цьому проблеми, що піднімаються у розділі другому дисертації виходять далеко за межі питання теоретико-методологічних основ дослідження.

Не можна також не звернути увагу на питання щодо відмежування злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, від суміжних злочинів та аналогічного адміністративно-правового делікту. Таке дослідження дасть змогу чітко з'ясувати: у чому полягає їх відмінність та як необхідно кваліфікувати такі діяння, які можуть мати певні об'єктивні вираження. Окрім того, вбачається, що ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, від ознак суміжних злочинів повинно розглядатися окремо стосовно кожної ознаки злочину у розділі третьому (підрозділ 3.1). Окремим підрозділом має досліджуватися питання порівняльно-правового дослідження злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, та аналогічних злочинів, передбачених кримінальним законодавством деяких зарубіжних держав. Водночас із цим зазначимо, що методологічну основу варто розглядати як інтегроване поняття, яке охоплює світоглядні та фундаментальні теоретичні концепції, діалектичні

закони та категорії, загальні та приватно-наукові методи (при цьому метод дозволяє з'ясувати одну із сторін явища, а методологія дозволяє з'ясувати зміст самого явища) [15, с.43].

Позиції наших вітчизняних фахівців стосовно переліку можливих методів кримінально-правового дослідження та назви цих методів є доволі різноманітними. Проте деякою мірою спільною, за переконанням В.В. Кузнецова та А.В. Савченка, є позиція, що кримінально-правові дослідження з питань Особливої частини кримінального права охоплюють такі загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання: діалектичний, історико-правовий, догматичний, системний, соціологічний, статистичний, моделювання, правового прогнозування, математичний і кібернетичний [16, с. 38; 17, с. 10–13]. Саме такий підхід, на нашу думку, і повинен слугувати методологічною основою дослідження кримінально-правової охорони земель, водного фонду в особливо великих розмірах. Проте цілком очевидно, що при цьому варто виходити не тільки із загального(спільного) уявлення про використовувані методи наукового пізнання, але й враховувати особливості предмета нашого дослідження та використання для цього відповідних наукових методів. Відповідно до цього доцільно використовувати таку систему загальнонаукових та спеціально-наукових методів, які обрані відповідно до теми, мети, завдань дослідження, кола питань, що повинні розглядатися в дисертації та проведеній рубрикації, а саме: діалектичний, історико-правовий, логіко-семантичний, формально-логічний та метод системного аналізу, філологічний, формально-догматичний, соціологічний, порівняльно-правовий.

Діалектичний метод є необхідним як універсальний метод наукового пізнання, який має застосовуватися під час роботи над кожним розділом. Це дозволить проаналізувати об'єкт і предмет дослідження за допомогою категорій діалектики, розглянути підстави кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених окремими частинами ст. 239-2 КК України, в контексті їх взаємозв'язку з правовим регулюванням земель водного фонду. Історико-правовий метод дозволить вивчити витоки та особливості опису кримінального законодавства, що стосуються земель водного фонду в різні історичні періоди. Усе це забезпечить ґрунтовне дослідження ознак цього злочину та санкцій за вчинення цього злочину у певні історичні проміжки часу, відтак і можливість удосконалення законодавчого опису складу цього злочину та санкцій за його вчинення, спираючись не тільки на існуючі підходи, але й на історичний досвід законодавчого визначення цього складу злочину. Використання логіко-семантичного методу зумовлюється необхідністю поглибленого дослідження поняттєвого апарату. При цьому поняття, які є основоположними для означеної дисертації, повинні досліджуватися передусім через призму загальноприйнятого розуміння цього слова в українській мові. Також у цьому випадку з'ясування змісту категоріально-поняттєвого апарату передбачає використання основних законів юридичної логіки, які в поєднанні з семантикою слів і дають поглиблене сутнісне уявлення про зміст тих чи інших понять, які з'ясовуються в роботі. Формально-логічний та метод системного аналізу мають бути основою для аналізу ознак складів злочинів, передбачених ст. 239-2 КК України, виявлення

зв'язків між ними, розкриття їх місця у системі злочинів проти навколишнього природного середовища, а також для визначення критеріїв відмежування цих злочинів від суміжних злочинів та адміністративних правопорушень. Філологічний та формально-догматичний методи мають допомогти у з'ясуванні дійсного змісту кримінально-правових заборон, тобто повинно ґрунтуватися тлумачення чинного кримінального законодавства, його розгляд з точки зору відповідності вимогам законодавчої техніки, вивіреності, логічності. При цьому вивчення (з'ясування) вказаних кримінально-правових норм саме з позиції буквального та однозначного розуміння, на наше переконання, і забезпечить визначення шляхів удосконалення норм, передбачених ст. 239-2 КК України. Соціологічний метод є необхідним для проведення соціологічного опитування (анкетування) для з'ясування думки респондентів щодо проблем кримінально-правової охорони земель водного фонду в особливо великих розмірах. Використання цього методу дасть змогу сформулювати висновки та пропозиції, які будуть відображати не тільки авторську позицію чи позицію окремих вчених, але й позицію значного кола респондентів. Тобто соціологічний метод допомагає вивчити думку осіб, які безпосередньо стикаються з практичними проблемами кримінально-правової охорони земель водного фонду в особливо великих розмірах і мають власне бачення щодо розв'язання цих проблем. Порівняльно-правовий метод є невід'ємним з огляду на необхідність та доцільність проведення порівняльно-правового дослідження злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, з аналогічними злочинами за кримінальним законодавством деяких зарубіжних держав. Використання цього методу передбачає з'ясування особливостей кримінально-правової охорони земель водного фонду в особливо великих розмірах за КК України та кримінальним законодавством деяких зарубіжних держав. Саме порівняльно-правовий метод дасть змогу визначити напрям удосконалення вітчизняного законодавства у зазначеній царині з урахуванням найкращого зарубіжного досвіду.

Висновки. На підставі теоретико-методологічної основи дослідження кримінально-правової охорони земель водного фонду України в особливо великих розмірах можна стверджувати, що запропоновані нами підходи та методи дослідження є необхідними для з'ясування предмета дослідження, що задекларований в назві статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кумановський М.В.* Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння земель водного фонду в особливо великих розмірах: соціальна обумовленість та склад злочину : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / М.В. Кумановський. — Х. : Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, 2014. — 220с.
2. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления: [монография] / В.Н. Кудрявцев. — М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1960. — 240с.
3. *Ренненберг И.* Объективная сторона преступления / И. Ренненберг: пер. с нем; под ред. И с предисловием А. А. Пионтковского. — М. : Госюриздат, 1957. — 88 с.

4. *Панов М.І.* Об'єктивна сторона злочину / М. І. Панов // Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / М-во освіти і науки України, наук. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого; за ред.проф.: В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 4-те вид., перероб. і допов. — Х.: Право, 2010. — 456 с.

5. *Бажанов М.И.* Уголовное право Украины. Общая часть: [конспект лекций] / М.И. Бажанов. — Днепропетровск: Пороги, 1992. — 168 с.

6. *Трайнин А.Н.* Состав преступления по советскому уголовному праву / А.Н. Трайнин; Всесоюз. Ин-т юрид.наук М-ва юстиции СССР. — М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1951. — 388 с.

7. *Малинин В.Б.* Объективная сторона преступлений / В.Б. Малинин // Энциклопедия уголовного права. — СПб.: Изд.проф. Малинина, 2005. — 456 с.

8. *Наумов А.В.* Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций / А.В. Наумов; Ин-т государства и права Рос. Акад. Наук. — 2-е изд. перераб. и доп. — М.: БЕК, 1999. — 590 с.

9. *Коржанський М.Й.* Уголовное право Украины. Частина загальна: курс лекцій / М.Й. Коржанський. — К.: Наук. думка та Укр. вид. група, 1996. — 336 с.

10. *Пинаев А.А.* Уголовное право Украины. Общая часть / А.А. Пинаев. — Харьков: Харьков юрид. ин-т, 2005. — 664 с.

11. *Борисов В.І.* Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: монографія / В.І. Борисов, Г.С. Крайник; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. Ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». — Х.: Юрайт, 2012. — 296 с.

12. *Шепітько М.В.* Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання: [монографія] / М.В. Шепітько; Нац. Акад. прав. Наук України, Ін-т вивч. Проб. Злочинності; за аг. ред. В.І. Борисова. — Х.: Апостіль, 2012. — 260 с.

13. *Тихий В.П.* Злочин, його види та стадії / В.П. Тихий, М.І. Панов; Акад. прав. Наук України, Ін-т вивч. пробл. злочинності. — К.: Проміні, 2007. — 40 с.

14. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [монографія] / В.К. Матвійчук. — К.: Національна академія управління, 2001. — 368 с.

15. *Філософія уголовного права (сост. ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, проф. Ю.В. Голика. — СПб.: Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. — 348 с.*

16. *Кузнецов В.В.* Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі: [монографія] / В.В. Кузнецов. — К.: ТОВ НВП «Інтерфакс», 2012. — 908 с.

17. *Савченко А.В.* Специфічні риси методології порівняльного права / А.В. Савченко // Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях вчених: додаток до журналу «Міліція України». — 2009. — № 78. С. 8—14.

18. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg: "Yuridichesky Center — Press", 2002. — 226 p.

19. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg: "Yuridichesky Center — Press", 2002. — 366 p.

20. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg: "Yuridichesky Center — Press", 2002. — 366 p.

21. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg: "Yuridichesky Center — Press", 2001. — 313 p.

22. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

REFERENCES

1. *Kumanovskiy M.V.* Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne zavolodinnia zemel vodnoho fondu v osoblyvo velykykh rozmirakh : sotsialna obumovlenist ta sklad zlochynu: Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata yurydychnykh nauk za spetsialnistiu 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / M.V. Kumanovskiy. — Kh. : Naukovo-doslidnyi instytut vyvchennia problem zlochynnosti imeni akademika V.V. Stashysa, 2014. — 220 s.
2. *Kudrjavcev V.N.* Obektivnaja storona prestuplenija: [monografija] / V.N. Kudrjavcev. — M. : Gos. izd-vo jurid. lit., 1960. — 240 s.
3. *Rennenberg I.* Obektivnaja storona prestuplenija / I. Rennenberg: per. s nem; pod red. I s predislavim A. A. Piontkovskogo. — M. : Gosjurizdat, 1957. — 88 s.
4. *Panov M.I.* Obiektivna storona zlochynu / M.I. Panov // Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: pidruchnyk / M-vo osvity i nauky Ukrainy, nauk. yuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho ; za red.prof. : V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — 4-te vyd., pererob. i dopov. — Kh. : Pravo, 2010. — 456 s.
5. *Bazhanov M.I.* Uголовное право Украины. Obshhaja chast': [konspekt lekcij] / M.I. Bazhanov. — Dnepropetrovsk : Porogi, 1992. — 168 s.
6. *Trajnin A.N.* Sostav prestuplenija po sovetському ugovolnomu pravu / A.N. Trajnin; Vsesojuz. In-t jurid.nauk M-va justicii SSSR. — M. : Gos. izd-vo jurid. lit., 1951. — 388 s.
7. *Malinin V.B.* Obektivnaja storona prestuplenij / V.B. Malinin // Jenciklopedija ugovolnogo prava. — SPb. : Izd.prof. Malinina, 2005. — 456 s.
8. *Naumov A.V.* Rossijskoe ugovolnoe pravo. Obshhaja chast' : kurs lekcij / A.V. Naumov; In-t gosudarstva i prava Ros. Akkad. Nauk. — 2-e izd. pererab. i dop. — M. : BEK, 1999. — 590 s.
9. *Korzhanskij M.J.* Uголовное право Украины. Chastyna zahalna: kurs lekcij / M.I. Korzhanskij. — K. : Nauk. dumka ta Ukr. vyd. hrupa, 1996. — 336 s.
10. *Pinaev A.A.* Uголовное право Украины. Obshhaja chast' / A.A. Pinaev. — Har'kov : Har'kov jurid. in-t, 2005. — 664 s.
11. *Borysov V.I.* Kryminalna vidpovidalnist za porushennia pravyl bezpeky pid chas vykonannia robit z pidvyshchenoiu nebezpekoiu: monohrafiia / V.I. Borysov, H.S. Krainyk ; M-vo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy, Nats. Un-t «Yuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. — Kh. : Yurait, 2012. — 296 s.
12. *Shepitko M.V.* Kryminalna vidpovidalnist za zavidomo nepravdyve pokazannia : [monohrafiia] / M.V. Shepitko ; Nats. Akad. prav. Nauk Ukrainy, In-t vyvch. Probl. Zlochynnosti ; za ah. red.. V. I. Borysova. — Kh. : Apostil, 2012. — 260 s.
13. *Tykhyi V.P.* Zlochyn, yoho vydy ta stadii / V.P. Tykhyi, M.I. Panov; Akad. prav. Nauk Ukrainy, In-t vyvch. probl. zlochynnosti. — K. : Promeni, 2007. — 40 s.
14. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: [monohrafiia] / V.K. Matviichuk. — K. : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2001. — 368 s.
15. Filosofija ugovolnogo prava (sost. red. i vstup. stat'ja dokt. jurid. nauk, prof. Ju.V. Golika. — SPb. : R. Aslanova «juridicheskij cent Press», 2004. — 348 s.
16. *Kuznietsov V.V.* Kryminalno-pravova okhorona hromadskoho poriadku ta moralnosti v ukrainskomu vymiri : [monohrafiia] / V.V. Kuznietsov. — K. : TOV NVP «Interfaks», 2012. — 908 s.

17. *Savchenko A.V. Spetsyfichni rysy metodolohii porivnialnoho prava / A.V. Savchenko // Aktualni problemy yurydychnykh nauk u doslidzhenniakh vchenykh: dodatok do zhurnalu «Militsiia Ukrainy». — 2009. — № 78. — S. 8—14.*

18. *THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg: “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.*

19. *The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg: “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.*

20. *Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg: “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.*

21. *The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg: “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313 p.*

22. *The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg: “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.*

Матвійчук В.К. Теоретико-методологічні основи дослідження кримінально-правової охорони земель водного фонду України в особливо великих розмірах

У статті з'ясовуються теоретико-методологічні основи дослідження кримінально-правової охорони земель водного фонду України в особливо великих розмірах.

Автор на прикладі недоліків певних праць, що потребують комплексного дослідження з'ясовує ті теоретико-методологічні основи дослідження, які сприятимуть цілісності монографічної роботи та послідовності розгляду її структурних частин.

Ключові слова: *теоретичні, методологічні, основи, методи дослідження, землі, водний фонд, особливо великі розміри, принципи.*

Матвейчук В.К. Теоретико-методологические основы исследования уголовно-правовой охраны земель водного фонда Украины в особо крупных размерах

В статье выясняются теоретико-методологические основы исследования уголовно-правовой охраны земель водного фонда Украины в особо крупных размерах.

Автор на примере недостатков определенных работ, требующих комплексного исследования, выясняет теоретико-методологические основы исследования, которые способствуют целостности монографической работы и последовательности рассмотрения ее структурных частей.

Ключевые слова: *теоретические, методологические, основы, методы исследования, земли, водный фонд, особенно большие размеры, принципы.*

Matviychuk V. Theoretical and Methodological Grounds of the Research of the Criminal-Legal Protection of the Water Fund Lands of Particularly Large Amount

The article deals with the matter of the theoretical and methodological grounds of the research of the criminal-legal protection of the water fund lands of particularly large amount.

Basing on the defects of the certain publications that demand a complex research the author defines the theoretical and methodological grounds for the research that will provide the cohesiveness of the monographic paper and continuity of the investigation of its structural parts.

Keywords: *Theoretical grounds; Methodological grounds; Research Methods; Lands; Water Fund; Particularly Large Amount; Principles*

Стаття надійшла до редакції: 10.08. 2017.

УДК 343

V. Matviichuk

THE OBJECTIVE ASPECT OF A CRIME OF VIOLATION OF INVIOABILITY OF PRIVATE LIFE (PART 1, ARTICLE 182 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

В.В. Матвійчук

*аспірант кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ (Ч. 1 СТ. 182 КК УКРАЇНИ)

Постановка проблеми. Питання, що стосуються об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України, мають велике значення для теорії кримінального права та кваліфікації цього злочину.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами об'єктивної сторони цього злочину на фрагментарному рівні займалися такі вчені, як: Ю.В. Гродецький, С.В. Гізімчук, В.І. Тютюгін, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк, М.К. Гнетнев, О.М. Готін, М.В. Мазур, А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк, Е.Л. Сидоренко, М.О. Корбут, Т.М. Туркаєва та ін.. Проте до цього часу ці питання не знайшли свого належного вирішення.

Мета статті полягає у дослідженні об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України.

Основні результати дослідження. Потрібно зазначити, що є загальноприйнятими положеннями стосовно того, що об'єктивна сторона злочину являє собою сукупність встановлених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв злочинного посягання [1, с. 133]. Зовнішні риси (ознаки) злочинного діяння знаходять своє відображення частково в законі. З усіх структурних частин складу злочину найбільше інформації, необхідної для кваліфікації діяння як злочину, містить об'єктивна сторона. Чіткий опис ознак об'єктивної сторони досліджуваного злочину є важливою передумовою дотримання законності в правозастосовній діяльності правоохоронних органів, оскільки притягнення особи до кримінальної відповідальності завжди пов'язане з встановленням у її поведінці конкретного суспільно небезпечного діяння, про яке йдеться в законі (ч. 1 ст. 182 КК України).

Як показує вивчення вітчизняної та зарубіжної літератури з кримінального права, проблемі об'єктивної сторони злочину як загальнотеоретичній і

практичній проблемі присвячена значна кількість праць [2, с. 81; 3, с. 106–141; 4, с. 5; 5, с. 128–143; 6, с. 189–211; 7, с. 3–268; 8, с. 3–343; 9, с. 313–343; 10, с. 357–383; 11, с. 1–343; 12, с. 131–138; 13, с. 69–83; 14, с. 265–372; 15, с. 12–563]. Це певною мірою полегшує нам завдання. Оскільки загальнотеоретичні питання, що стосуються зовнішньої сторони злочинного діяння є достатньо розробленими, ми одразу перейдемо до проблеми нашого дослідження. Вважаємо лише за необхідне уточнити складові стосовно загального вчинення об'єктивної сторони складу злочину, дотримуючись у цьому питанні поглядів В.К. Матвійчука. До об'єктивної сторони складу злочину слід віднести такі ознаки, як діяння (дія та бездіяльність), обстановка вчинення злочину, спосіб вчинення злочину, місце, час, знаряддя, засоби вчинення злочину та джерело злочинного діяння [16, с. 213–214].

Ознаки об'єктивної сторони досліджуваного злочину відтворено в загальних рисах у Законі (ч. 1 ст. 182 КК України). Як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони цього злочину передбачені такі, як дії. Встановлення обов'язкових ознак об'єктивної сторони досліджуваного злочину має важливе не тільки наукове, але й практичне значення. Зовнішня сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України, як свідчить вивчення юридичної літератури, до цього часу не знайшла свого достатнього дослідження, вона надто складна, має багатоаспектний характер та істотні дискусійні в юридичному плані моменти, які так чи інакше впливають на практику застосування норм, передбачених цією статтею, законотворчу діяльність та на теорію кримінального права.

Низка понять, які використовують автори в своїх роботах для з'ясування обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України, викликані цілком зрозумілими чинними: 1) це намагання при аналізі та науковому обґрунтуванні механічного перенесення заборон чи прав з інших законодавчих актів; 2) це уникнення аналізу об'єктивної сторони зазначеного злочину за ознаками такої сторони, а натомість тяжіння до тлумачення форм прояву злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України; 3) це відсутність в роботах, які стосуються цієї теми, роз'яснення термінології на належному рівні.

В юридичній літературі існує значна кількість часом суперечливих поглядів на поняття і зміст об'єктивної сторони злочину порушення недоторканості приватного життя (ч. 1 ст. 182 КК України). Так, А.П. Бабій, зазначає, що об'єктивна сторона цього злочину проявляється в незаконному збиранні, зберіганні, використанні, та поширенні конфіденційної інформації про особу, а також у поширенні цієї інформації без дозволу особи, якої вона стосується, в публічному виступі, творі, який публічно демонструється або в засобах масової інформації [17, с. 400]. Ю.В. Гродецький, С.В. Гізімчук, В.І. Тютюгін стверджують, що об'єктивна сторона цього злочину виражається у вчиненні однієї з таких дій, а саме в незаконному: а) збиранні конфіденційної інформації щодо цієї особи; б) зберіганні такої інформації; в) використанні; г) знищенні; д) поширенні конфіденційної інформації; е) незаконній зміні такої інформації [18, с. 145]. А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк наполягають на тому, що з об'єктивної

сторони порушення недоторканості приватного життя полягає у неправомірному втручанні в особисте чи сімейне життя особи, порушенні таємниці особистого чи сімейного життя, які проявляються в діях [19, с. 411]. М.І. Мельник, М.І. Хавронюк упевнені, що з об'єктивної сторони порушення приватного життя полягає у неправомірному втручанні в особисте чи сімейне життя, які можуть проявитися у таких формах: 1) незаконне збирання конфіденційної інформації про особу; 2) незаконне зберігання такої інформації; 3) незаконне її використання; 4) незаконне знищення конфіденційної інформації про особу; 5) незаконне її поширення; 6) незаконна зміна такої інформації [20, с. 493]. М.К. Гнетнев, О.М. Готін, М.В. Мазур вбачають, що об'єктивна сторона злочину полягає у діях, які спрямовані на порушення недоторканості приватного життя і знаходить свій вияв у незаконному втручанні в особисте чи сімейне життя громадянина шляхом: 1) незаконного збирання конфіденційної інформації про особу; 2) незаконного зберігання конфіденційної інформації; 3) незаконного використання конфіденційної інформації про особу; 4) незаконного знищення конфіденційної інформації про особу; 5) незаконного поширення конфіденційної інформації про особу; 6) незаконної зміни конфіденційної інформації про особу (названі дії утворюють склад злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК, тільки якщо вони не охоплюються іншим складом злочину, наприклад, передбаченого статтями 132, 145, 159 або 168 КК) [21, с. 188]. Т.М. Нуркаєва заявляє, що об'єктивна сторона складу злочину (ст. 137 КК РФ), що розглядається, складається з двох альтернативних дій: 1) збирання відомостей про приватне життя особи, що становлять її особисту або сімейну таємницю без її згоди; 2) поширення відомостей про приватне життя особи, що становлять її особисту або сімейну таємницю без її згоди (вчинення будь-якої з названих дій утворює самостійний склад злочину) [22, с. 200]. Автори «Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України під загальною редакцією Потебенька М.О., Гончаренка В.Г.», заявляють, що об'єктивна сторона цього злочину полягає у незаконному збиранні, зберіганні, використанні, поширенні конфіденційної інформації про особу без її згоди, у незаконному поширенні інформації у публічному виступі, у творі, що публічно демонструється, чи в засобах масової інформації [23, с. 195].

Аналіз існуючих точок зору на поняття об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України, свідчить, що їх автори, зокрема, А.П. Бабій (автор першої точки зору) перераховує вираження об'єктивної сторони, упускаючи знищення конфіденційної інформації, а не характеризує об'єктивну сторону за допомогою обов'язкових ознак цієї сторони. Більш точно визначення об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України, пропонують Ю.В. Гродецький, С.В. Гізімчук, В.І. Тютюгін (автори другої точки зору), а також М.К. Гнетнев, О.М. Готін, М.В. Мазур (автори п'ятої точки зору). Натомість М.І. Мельник і М.І. Хавронюк (автори четвертої точки зору) замість аналізу об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України, за допомогою обов'язкових ознак прояву злочину зовні, переключаються на так звані форми «прояву злочину». А.В. Савченко та Ю.Л. Шуляк (автори третьої точки зору) пропонуючи визначення об'єктивної сторони наполягають на тому, що це

втручання в особисте та сімейне життя, але в їх визначенні яскраво вбачається відсутність вказівки на дії, які прямо зазначені в ч. 1 ст. 182 КК України. Особливістю характеризується позиція Т. М. Нуркаєвої, яка базується на злочині, передбаченому ст. 137 КК Російської Федерації, але позитивним з її думки є те, що вона аналізує об'єктивну сторону злочину через обов'язкові ознаки об'єктивної сторони. У той же час автори «Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України під загальною редакцією Потебенька М.О., Гончаренка В.Г.» при визначенні об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України, упускають зазначене в законі незаконне знищення конфіденційної інформації про особу. Крім того, в цьому визначенні не називається така обов'язкова ознака об'єктивної сторони цього злочину, як дії.

Проте перед тим, як проаналізувати зовнішні ознаки прояву цього злочину, передбачених ч. 1 ст. 182 КК України та зазначені в законі, необхідно звернутися до розуміння термінології, що має відношення до зовнішніх ознак цього злочину, яка приведе нас до її визначеності і буде сприяти розумінню суті об'єктивної сторони цього злочину. Визначаючи у цьому сенсі залежність якості правового матеріалу, а ми в цьому контексті віднесли б і застосування термінології в ч. 1 ст. 182 КК України від належної законодавчої техніки, важливо у цьому сенсі звернутися до висловлювання Н. Вінера «батька» кібернетики, який писав, що «теорія і практика права тягнуть за собою дві групи проблем: групу проблем, яка стосується загального призначення права, розуміння справедливості в праві; і групу проблем, що стосуються технічних прийомів, при допомозі яких ці поняття стануть ефективними» [24, с. 29]. Ці положення впритул стосуються принципу визначеності та єдності термінології у складі злочину порушення недоторканості приватного життя та можливості здійснення ефективної кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин лише за допомогою належного визначення і застосування у законі (ч. 1 ст. 182 КК України) термінів (які можуть сприяти розумінню ознак об'єктивної сторони цього злочину).

Нам здається, що таке різноманіття понять, що використовується авторами для позначення обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України, має такі підстави: 1) неоднозначне сприйняття означених у законі ознак як в теорії кримінального права, в довідникових джерелах, так і в правозастосовній діяльності; 2) різне тлумачення понять «незаконне», «збирання», «зберігання», «використання», «знищення», «зміна» [25].

Отже, з'ясування підстав, що використовуються авторами для позначення обов'язкових ознак об'єктивної сторони цього злочину, усвідомлення вищезазначених питань і напрямків, а також точок зору на цю проблему, допоможуть нам вірно з'ясувати та визначити обов'язкові ознаки об'єктивної сторони злочину порушення недоторканості приватного життя.

Перш за все розглянемо найбільш загальні положення цієї проблеми, а потім перейдемо до конкретних питань нашого дослідження, що допоможе нам з'ясувати змістовні, суттєві проблеми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України. Такими загальними питаннями, на наш погляд, є: 1) незаконне збирання конфіденційної інформації про особу; 2) незаконне

використання конфіденційної інформації про особу; 3) незаконне зберігання конфіденційної інформації про особу; 4) незаконне знищення конфіденційної інформації про особу; 5) незаконне поширення конфіденційної інформації про особу; 6) незаконна зміна конфіденційної інформації про особу [25]. У цьому сенсі ми маємо з'ясувати, який обсяг ці положення закону містять. З цією метою нам потрібно з'ясувати обсяг такої протиправної поведінки, як: незаконне збирання конфіденційної інформації про особу, щоб уявити волю законодавця, а потім і чотирьох послідуєчих проявів незаконної поведінки зазначених нами вище. Перш за все необхідно звернутися до тлумачення терміна «незаконне». Великий тлумачний словник сучасної української мови не містить термін «незаконне», а лише — «незаконно», що «є присл. до незаконний...» [26, с. 760]. Термін «незаконний», означає «... -а, -е. Який забороняється законом, порушує закон. // Який суперечить законові, йде врозріз із ним...» [26, с. 760]. «Русско-украинский словарь» термін «незаконний» тлумачить таким чином: «...— ым образом незаконно, незаконным способом (чином)» [27, с. 107]. «Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля» термін «незаконный», тлумачить як «...противозаконный, не согласный съ законами, правилами, постановлениями; // въ народѣ: противный обычаемъ, преданьямъ, обрядамъ...» [28, с. 518—519].

Аналіз етимологічного тлумачення терміну «незаконний», запропонованого в словниках, можна звести до наступних положень, які можна взяти за основу: 1) що суперечить законові; 2) що забороняється законом; 3) що порушує закон, йде врозріз з ним; 4) протизаконний, не узгоджений з законами, правилами, постановами.

Для того, щоб визначитись з терміном «незаконний», ще доцільно було б звернутися до терміна «незаконні дії», який означає: «... дії, що порушують встановлений законом правопорядок. Такими є: а) дії, заборонені законом; б) дії, вчинені не в тому порядку, який для них визначений законом. Залежно від характеру Н. д. вони утворюють склад відповід. правопорушення: цив., адм., кримінального тощо. У передбачених законодавством випадках під поняття «незаконні дії» підпадає і їх пасивна форма і т.д. незаконна бездіяльність...» [29, с. 129].

Отже, можна констатувати, що термін «незаконний» стосується як дії, так і бездіяльності і означає: 1) діяння, що заборонене законом або іншими нормативно-правовими актами; 2) діяння, що порушує закон, інші нормативно-правові акти, йде врозріз з ними; 3) діяння, що неузгоджене з законами, іншими нормативно-правовими актами.

Словосовно терміна «збирання», то він в довідкових джерелах використовується як «... дія за знач. збирати...» [26, с. 441]. Натомість слово «збирати», тлумачиться: «-аю, -аеш, недок., збирати, зберу, збереш, док., перех. 1. Складати, що-небудь до купи, в одне місце. ...Зосереджувати, скупчувати кого-, що-небудь в одне місце... Брати що-небудь з різних місць, від різних осіб... Виявляти яким-небудь способом, записувати або запам'ятовувати певні відомості, матеріали... Зосереджувати увагу на певних фактах, ознаках, рисах чого-небудь...» [26, с. 441]. Термін «собирать», означає «...Сосредоточить где-н., добывая, приобретаая и разыскивая... Собирает сведения. С. мнения...» [30, с. 604].

Аналіз етимологічного трактування терміна «збирання», дає можливість виокремити наступні положення, які можуть бути необхідними в нашому дослідженні: 1) зосереджувати, скупчувати що-небудь; 2) брати що-небудь з різних місць, від різних осіб; 3) виявляти яким-небудь способом, записувати або запам'ятовувати певні відомості, матеріали; 4) зосереджувати увагу на певних фактах, ознаках, рисах чого-небудь; 5) добувати, придбати і розшукати відомості, думки.

Термін «зберігати» — це дія за значенням зберігати [26, с. 440]. Натомість слово «зберігати» означає «...тримати цілком, не давати пропасти, зникнути... Продовжувати..., не втрачати якихось ознак, властивостей ознак... Залишати що-небудь для когось; приберігати...» [26, с. 440]. Тут важливими для нас будуть положення: 1) тримати, не давати пропасти; 2) залишати що-небудь для когось. У той же час термін «використання» трактується наступним чином: «Дія за знач. використати» [26, с. 137]. Натомість слово «використати» тлумачиться «...застосовувати, вживати що-небудь з користю, користуватися чимось» [26, с. 137]. Термін «использовать» означає «...Воспользоваться кем — чем — н., с пользой...» [30, с. 208]. Тут усі положення для нас важливі.

Термін «знищення» використовується як «... дія за знач. знищити і знищитися та знищувати...» [26, с. 473]. Так, термін «знищувати», означає: «-ую, -уеш, недоп., знищити, -щу, -щиш, док., перех. 1. Вбиваючи, нищачи і т. ін., припиняти існування кого-, чого-небудь, призводити до загибелі, смерті // Руйнувати, псувати що-небудь, ламаючи, рвучи і т.ін. // Скасовувати, ліквідувати що-небудь...» [26, с. 473]. Також термін «уничтожить» означає «... 1. Кого — что. Прекратитъ существование кого — чего - н., истребить...» [30, с. 681]. «Украинско-русский словарь» термін «знищувати» трактує «... щую, — щуем, знищити, — щу, — щиш, уничтожатъ, уничтожить; истреблять, истребить...» [31, с. 278]. «Русско-украинский словарь под. ред. С.І. Головащук, Л.А. Коробчинской, Н.И. Пилинской: Т.3» термін «уничтожатъ» трактує «... 1. Знищувати, — щую, — щуеш и нищити, знищити и мног. познищувати и понищити; (истреблять — еще)...» [32, с. 548]. Знищення — це приведення об'єкта (предмета) до повної непридатності із втратою можливості його відновлення [33, с. 633].

Аналіз етимологічного трактування терміну «знищувати» запропонованого в довідникових джерелах, дає можливість виокремити наступні положення, які можуть бути основою в цьому сенсі: 1) означає, що нищачи, припиняти, існування кого-, чого-небудь; 2) означає знищення — це приведення об'єкта (предмета) до повної непридатності і з втратою його можливості до відновлення.

Щодо терміна «поширення» — це «Дія за знач. поширити і поширитися ... поширення інформації — розповсюдження, обнародування інформації, її реалізація у встановленому законом порядку» [26, с. 1098]. Натомість слово «розповсюдження» — це «дія і стан за значенням розповсюдити і розповсюдитися» [26, с. 1257]. У той же час «розповсюджувати» трактується «...Роздавати, передавати, продавати і т.ін. багатьом для придбання, ознайомлення і т.ін. поширювати. 2. Доводити до відома багатьох, поширювати серед багатьох (певні ідеї, погляди, чутки і т.ін....)» [26, с. 1258]. Термін «обнародувати» означає «повідомляти, широко розголошувати що-небудь; публічно ознайомлювати з

чимось» [26, с. 812]. Слово «зміна» тлумачиться, як «...Заміна кого-чого-небудь кимось, чимось іншим» [26, с. 466].

Аналіз терміна «поширення» дає нам можливість виокремити позитивні для нашого дослідження положення: 1) Це розповсюдження, обнародування інформації, її реалізація; 2) роздавати, передавати, продавати багатьом для придбання, ознайомлення; 3) доводити до відома багатьох, поширювати серед багатьох; 4) це повідомляти, широко розповсюджувати, що-небудь публічно, ознайомлювати.

Зазначені вище, виокремлені нами позитивні положення є важливими, але ще недостатніми для з'ясування об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України. Потрібно ще звернутися до поглядів стосовно протиправної поведінки, описаної в диспозиції ч. 1 ст. 182 КК України. Так, А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк стверджують, що: 1) незаконне збирання конфіденційної інформації про особу — отримання не уповноваженим на це суб'єктом такої інформації про приватне життя іншої особи без її згоди; 2) незаконне збирання конфіденційної інформації — будь-які умисні дії, пов'язані її перебуванням у володінні винного, незалежно від тривалості зберігання; 3) незаконне використання конфіденційної інформації — застосування відповідних відомостей без згоди потерпілого; 4) незаконне знищення конфіденційної інформації — будь-які дії, внаслідок яких вона перестає фізично існувати на матеріальних носіях, на яких вона зберігається; 5) незаконне поширення конфіденційної інформації — її повідомлення (розповсюдження) хоча б одній сторонній особі; 6) незаконна зміна конфіденційної інформації — дії, спрямовані на спотворення початкового змісту такої інформації [19, с. 411]. О.А. Чуваков заявляє, що: 1) збирання інформації — це фактичне володіння нею; 2) використання інформації передбачає надання цієї інформації фізичній або юридичній особі з метою отримання будь-яких благ і вигід, як матеріального, так і нематеріального характеру; 3) зберігання інформації — це фактичне володіння нею; 4) поширення інформації проявляється в повідомленні її хоча б одній сторонній особі, яка за законом не вправі здійснювати у відношенні неї будь-які дії, а поширення її за диспозицією статті є повідомлення її багатьом особам [34, с. 401]. Ю.В. Городецький, С.В.Гізімчук, В.І. Тютюгін запевняють, що: 1) під незаконним збиранням слід розуміти оприлюднення не уповноваженим на це суб'єктом конфіденційної інформації про приватне життя іншої особи, що містить її особисту або сімейну таємницю; 2) збирання інформації може здійснюватися з будь-яких джерел: із документів, бесід із родичами, сусідами, знайомими потерпілого тощо, як відкрито, під пристойним приводом, так і таємно, з використанням підслуховування, відео записуючих пристроїв, інших технічних засобів; 3) незаконне зберігання вказаних відомостей — це будь-які умисні дії, пов'язані із утриманням конфіденційної інформації у володінні винного (зберігає матеріальні носії при собі, у приміщенні, схованці, інших місцях), незалежно від тривалості зберігання; 4) незаконне використання, знищення, поширення чи зміна конфіденційної інформації — це різні види з'ясування цих відомостей щодо потерпілого: а) під поширенням слід розуміти повідомлення відомостей про приватне життя особи, що становлять її особи-

сту або сімейну таємницю хоча б одній третій особі. Одним із видів поширення конфіденційної інформації є її оголошення в публічному виступі, на зборах, мітингу, засіданні тощо, у творі, що публічно демонструється, — тобто її відтворення на аудіо — і відеозаписі, у громадському місці, або шляхом оприлюднення цих відомостей у засобах масової інформації: у пресі, по радіо чи телебаченню тощо [18, с. 145—146]. М.К. Гнетнев, О.М. Готін, О.М. Мазур переконали, що: 1) збирання конфіденційної інформації про особу полягає в активних діях, спрямованих на отримання інформації відносно особистого чи сімейного життя людини, особою яка не має законних підстав для ознайомлення з відповідними відомостями (обов'язковою ознакою цієї форми об'єктивної сторони злочину є цілеспрямований характер дій винної особи, адже випадкове отримання інформації про приватне життя іншої особи не охоплюється цією формою об'єктивної сторони та не тягне кримінальної відповідальності, якщо лише така особа не вчинила інших дій, що містять склад злочину); 2) зберігання є незаконні дії зі збереження відповідної інформації в певному місці на будь-яких носіях (на папері, пергаменті, ткани тощо носіях аудіо-, фото-, відео-, електронної інформації, чи на будь-яких інших матеріальних носіях інформації, а так само на віддаленому сервері в Інтернеті), але не утворює складу злочину зберігання певної інформації у пам'яті людини; 3) використання конфіденційної інформації про особу полягає у незаконному користуванні зазначеною інформацією на власний розсуд з будь-якою метою; 4) знищення конфіденційної інформації про особу полягає у вчиненні незаконних дій, внаслідок яких відповідна інформації повністю або частково перестає існувати на матеріальних носіях. Це може виявитися як у знищенні чи істотному пошкодженні матеріальних носіїв інформації, так і у видаленні електронних файлів програмними засобами, якщо мова йде про інформацію, яка зберігається в електронному вигляді. При цьому для кваліфікації принципово важливим є суб'єктивне ставлення винної особи до своїх діянь: вона має усвідомлювати, що своїми діями незаконно і безповоротно знищує певну приватну інформацію іншої особи. Тому, скажімо, якщо потім з'ясується, що потерпілий мав копію цієї інформації, у зв'язку з чим вона не була фактично знищена, то це не впливатиме на кваліфікацію дій винного; 5) зміна конфіденційної інформації про особу як форма злочину, передбаченого ст. 182 КК, полягає у вчиненні будь-яких дій, внаслідок яких така інформація спотворюється, стає неправдивою, викривленою. Це може полягати, скажімо, у внесенні змін до особистих паперів чи комп'ютерних файлів людини, до певних офіційних документів тощо; 6) Поширення конфіденційної інформації про особу — це незаконні дії, метою яких є доведення змісту відповідних відомостей про особисте чи сімейне життя особи без її згоди до відома інших людей (одного, кількох чи багатьох). При цьому для кваліфікації не має значення, яким чином особа, котра поширила конфіденційні відомості, одержала їх — законно чи незаконно; 7) збирання, зберігання, використання, знищення, зміна або поширення конфіденційної інформації про особу визнаються незаконними, якщо вони вчинені без згоди цієї особи чи її законних представників та/або вчиняються з порушенням встановленого законом порядку (не є незаконними дії, передбачені ч.

1 ст. 182 КК, які здійснюється без згоди відповідної особи, але в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, захисту прав людини та на підставі й у порядку, визначеному законом) [21, с. 188–189]. М.І. Мельник, М.І. Хавронюк переконані, що: 1) збирання конфіденційної інформації про особу передбачає отримання їх у будь-який спосіб, у т.ч. шляхом підбору, вилучення, викрадення. Якщо збирання таких відомостей було поєднано з порушенням недоторканості житла або порушення таємниці листування, телефонних розмов та іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів — за ст. 182 і ст. 162 або ст. 163; 2) під зберіганням такої інформації розуміється її збереження та накопичення у певному місці на будь-яких носіях (паперових, електронних, відео тощо). Незаконним слід визнати і зберігання зібраної у встановленому законом порядку інформації понад терміни, визначені законом (наприклад, це стосується зберігання: оперативно-розшукових справ, в яких може міститися інформація про особу, зібрана в результаті здійснення оперативно-розшукової діяльності; персональних баз даних у разі закінчення строку зберігання даних, визначених згодою суб'єкта персональних даних на обробку цих даних або законом); 3) використання конфіденційної інформації про особу — це користування винним за власним розсудом відомостями, які становлять особисту чи сімейну таємницю особи, для задоволення певної потреби чи одержання певної вигоди. Незаконним є використання відомостей про дату і місце народження, місце проживання, даних про паспорт особи без її згоди для заповнення відповідних виборчих документів чи документів з референдуму (наприклад, для оформлення підписних листів). Незаконним є також використання персональних даних про особу, яке здійснюється в історичних, статистичних чи наукових цілях не в знеособленому вигляді. Незаконним слід визнати користування інформацією після спливу передбаченого законом строку її використання, після чого її не було знищено; 4) знищення конфіденційної інформації — це дії, спрямовані на приведення такої інформації у стан, що робить її непридатною для використання. Способи знищення такої інформації можуть бути різними — залежно від форми (носія) її зберігання (знищення до спливу визначеного нормативно-правовими актами терміну зберігання), порушення визначеного законом порядку знищення відповідної інформації тощо; 5) під поширенням конфіденційної інформації про особу слід розуміти повідомлення (передачу) будь-яким способом (усно, письмово, друкованим способом, за допомогою комп'ютерної мережі тощо) такої інформації невизначеному числу осіб (хоча б одній людині); 6) зміна конфіденційної інформації полягає у доповненні, вилученні, виправленні такої інформації, перекрученні змісту тощо; 7) незаконними збирання, зберігання, використання, знищення, поширення вказаної інформації про особу, а також її зміна будуть тоді, коли вони здійснюються з порушенням установленого законом порядку. Так за загальним правилом незаконними є збирання, зберігання, використання та поширення персональних даних про расове або етнічне походження, політичні, релігійні або світоглядні переконання, членство в політичних партіях і професійних спілках, а також даних, що стосуються здоров'я чи статевого

життя. Не є незаконним збирання, зберігання, використання або поширення конфіденційної інформації про особу, яке здійснюється в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. До них, зокрема, належать збирання, зберігання, використання і поширення конфіденційної інформації про особу в порядку, передбаченому законом: а) у процесі розслідування кримінальної справи; б) у ході оперативно-розшукової чи розвідувальної діяльності; в) для перевірки фактичних даних про організовану злочинність; г) у разі введення воєнного чи надзвичайного стану. Певні відомості про особу без її згоди збираються під час притягнення її до адміністративної, цивільно-правової відповідальності, у зв'язку із здійсненням військового обліку військовозобов'язаних, обліку осіб, які є збудниками інфекційних та інших небезпечних для населення захворювань, осіб, звільнених із місць позбавлення волі, реєстраційного обліку фізичних осіб, обліку, що здійснюється в межах дозвільної системи тощо. У передбачених законом випадках не є незаконною обробка (збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання, поширення тощо) персональних даних про особу [20, с. 494]. Т.М. Нуркаєва заявляє, що «1) збирання і поширення відомостей повинно бути незаконними діями. Незаконність дій означає, що винний не будучи уповноваженим на те законом або підзаконними нормативними актами, без згоди потерпілого збирає або поширює відомості про його приватне життя, яке є особистою або сімейною таємницею потерпілого; 2) збирання відомостей означає, що винний будь-яким способом (таємно чи відкрито) отримує відомості про приватне життя потерпілого для їх послідувального поширення. Нерідко збирання відомостей про приватне життя особи здійснюється з допомогою різних технічних засобів, шляхом порушення таємниці листування або телефонних розмов чи порушення недоторканості житла. В цих випадках, вчинене слід кваліфікувати за правилами ідеальної сукупності, тобто додатково за нормами про порушення недоторканості житла або порушення таємниці листування, телефонних розмов, поштових, телеграфних або інших повідомлень; 3) порушення відомостей про приватне життя означає повідомлення їх хоча б одній особі. Способи поширення можуть бути різними: усні, письмові, передача по телефону тощо. У диспозиції ч. 1 ст. 137 КК РФ конкретизовані лише такі способи, як: а) поширення відомостей в творі, що публічно демонструється; б) в засобах масової інформації; в) у публічному виступі. Проте логіка законодавця в цьому випадку незрозуміла. Зрозуміло, що з цими способами зв'язана підвищена суспільна небезпека вчиненого, так як поширювані відомості про приватне життя потерпілого стають відомими значному колу осіб. Тому доцільно ці способи передбачати в якості кваліфікуючих ознак складу і вказати їх в ч. 2 ст. 137 КК РФ» [22, с. 200–201].

Аналіз положень довідникових джерел на термінологію, яку використовує законодавець у диспозиції ч. 1 ст. 182 КК України, а також поглядів, що є в публікаціях на об'єктивну сторону цього злочину дає нам можливість виокремити з них наступні позитивні положення: 1) незаконними збирання, зберігання, використання, зміна, поширення, знищення вказаної інформації буде тоді, коли вони здійснюються з порушенням установленого законом порядку, тобто,

що: суперечить законові та іншим нормативно-правовим актам; забороняється законом та іншим нормативно-правовим актами; йде в розріз з ними; дії, вчинені не в тому порядку, який для них встановлений законодавством; без згоди потерпілого; 2) незаконне збирання конфіденційної інформації про особу, що містить її особисту або сімейну таємницю, полягає в активних діях, без згоди потерпілого не уповноваженим на це суб'єктом, вчинених будь-яким способом (отримуючи, придбаючи, добуваючи, шляхом підбору, вилучення, викрадення, як відкрито, під пристойним приводом, так і таємно, з використанням підслуховування, з допомогою відео та аудіо записуючих пристроїв, інших технічних засобів); з будь-яких джерел: із документів, з бесід з родичами, сусідами, знайомими потерпілого і т. ін.; без згоди на те потерпілої особи; 3) незаконне зберігання конфіденційної інформації про особу, що містить її особисту або сімейну таємницю — це будь-які умисні дії, не уповноваженої на те особи, пов'язані з перебуванням такої інформації у володінні винного (утримання, залишення, накопичення) у певному місці (винний зберігає при собі матеріальні носії, в приміщенні, сховищі, іншому володінні особи, інших місцях), незалежно від тривалості зберігання, на будь-яких носіях (на паперових, носіях аудіо-, фото-, відео-, електронної інформації, чи на будь-яких інших матеріальних носіях інформації, а так само на віддаленому сервері в Інтернеті), без згоди потерпілого. (Незаконним слід визнати зберігання зібраної у встановленому законом порядку інформації понад терміни, визначені законом, зокрема, це стосується збереження: оперативно-розшукових справ, в яких може міститися інформація про особу, зібрана в результаті здійснення оперативно-розшукової діяльності; персональних даних у базах персональних даних у разі закінчення строку зберігання даних, визначених згодою суб'єкта персональних даних на обробку цих даних або законом; 4) незаконне використання конфіденційної інформації про особу, що містить її особисту або сімейну таємницю — це користування (застосування відповідних відомостей, надання цієї інформації фізичній або юридичній особі) винним за власним розсудом відомостями для задоволення певної потреби чи одержання певної вигоди, з будь-якою метою, без згоди на те потерпілого (незаконним слід визнати користування інформацією після спливу передбаченого законом строку її використання, після чого її не було знищено); 5) незаконне знищення конфіденційної інформації про особу, що містить її особисту або сімейну таємницю — це будь-які дії (припиняють, існування чого-небудь, приведення предмета до повної непридатності із втратою його можливості до відновлення), спрямовані на приведення такої інформації у стан, що робить її непридатною (фізично перестає існувати) для використання (способи знищення такої інформації можуть бути різними — залежно від форми (носія) її зберігання, зокрема, знищення до спливу визначеного нормативно-правовими актами терміну зберігання або порушення визначеного законом порядку знищення відповідної інформації тощо); 6) незаконне поширення конфіденційної інформації про особу, що містить її особисту або сімейну таємницю — це будь-які дії (розповсюдження, обнародування, реалізація, роздача, передача, продаж, ознайомлення, доведення до відома багатьох, повідомлення, розголошення, публічне ознайомлення)

з доведення такої інформації сторонній особі чи/або особам, яка чи/або які за законом не вправі її отримувати чи здійснювати у відношенні будь-які дії, таке повідомлення (передача) може відбуватися будь-яким способом (усно, письмово, друкованим способом, за допомогою комп'ютерної мережі, передача по телефону) і для кваліфікації не має значення, яким чином особа, котра поширила конфіденційні відомості одержала їх — незаконно чи законно; 7) незаконна зміна конфіденційної інформації про особу, що містить її особисту або сімейну таємницю — це будь-які дії, внаслідок яких така інформація спотворюється, стає неправдивою, викривленою (це може полягати у доповненні, вилученні, виправленні такої інформації, перекрученні її змісту, зміні змісту такої інформації, внесення змін до особистих паперів чи комп'ютерних файлів людини, до певних офіційних документів).

Виходячи з виокремлених позитивних положень, де, на наше переконання, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України є дії. У цьому сенсі слід звернути увагу на те, що дія — це активна протиправна, вольова поведінка особи. Натомість бездіяльність — це пасивна протиправна, вольова поведінка особи. Проте, такої характеристики для їх розмежування недостатньо. Ясно, що вона як активна поведінка завжди являє собою певний рух тіла, яким вважається навіть неістотний рух м'язів, міміка, жестикуляція і оскільки слова вимовляються через посередність певних рухів м'язів — це також рух тіла [35, с. 67].

Разом з тим слід визнати, що не будь-які тілорухи допустимо визнати пошуковою дією, а лише такі, що: по-перше, оскільки мова йде про ознаку об'єктивної сторони злочину, дія — тілорухи, які відбуваються в ситуації, коли особа має поводити себе пасивно; по-друге, оскільки мова йде про форму (вид) суспільно-небезпечної поведінки, дія — тілорухи, які направлені на завдання відповідної шкоди [35, с. 67]. Стосовно ж бездіяльності, то зрозуміло, що вона як пасивна вольова протиправна поведінка, являє собою перш-за все відсутність тілорухів, але бездіяльність це далеко не будь-яка відсутність тілорухів [35, с. 69]. Цю позицію слід підтримати, виходячи з того, що: по-перше, оскільки мова йде про форму суспільно-небезпечної поведінки, бездіяльність — це те, що проявляється в утриманні від необхідних для недопущенні шкоди тілорухів; по-друге, оскільки мова йде про ознаку об'єктивної сторони злочину, бездіяльність — відсутність тих тілорухів, які відбуваються в ситуації, коли особа повинна обов'язково вести себе активно (для іншого заборон не встановлено) [35, с. 69].

Аналіз існуючих точок зору на об'єктивну сторону злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України, свідчить, що з них не проглядається позиція, що цей злочин може вчинятися шляхом бездіяльності. Проте нас має більше цікавити положення нормативно-правових актів, що стосуються цієї проблеми стосовно дій.

У відповідності із ст. 32 Конституції України «Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [36]. Зазначеним

вимогам Конституції України кореспондують положення законодавства України, якими передбачено: збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди не допускаються, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (абзац другий ч. 1 ст. 302 Цивільний кодекс України) [37]; зміст права на недоторканість особистого і сімейного життя, як одного з видів особистого немайнового права полягає в тому, що фізична особа вільно на власний розсуд визначає свою поведінку у сфері приватного життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб та має право на збереження у таємниці обставин свого особистого життя (ст.ст. 270, 271, 301) [37]; поширення персональних даних без згоди суб'єкта персональних даних або уповноваженої ним особи дозволяється у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (ч. 2 ст. 14 Закону України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 р. № 2297-VI) [38]; конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом (ч. 2 ст. 21 Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р., № 2657-XII зі змінами) [39]; розпорядники інформації, які володіють конфіденційною інформацією, можуть поширювати її лише за згодою осіб, які обмежили доступ до інформації, а за відсутності такої згоди - лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (ч. 2 ст. 7 Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р., № 2939-VI) [40].

Виходячи з викладеного вище Конституційний Суд України рішенням у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частини першої, другої статті 32, частини другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012 — справа № 1-9/2012 р. установив, що «лише фізична особа, якої стосується конфіденційна інформація, відповідно до конституційного та законодавчого регулювання права особи на збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації має право вільно, на власний розсуд визначати порядок ознайомлення з нею інших осіб, держави та органів місцевого самоврядування, а також право на збереження її у таємниці [41].

Важливо акцентувати увагу на тому, що конституційне та законодавче регулювання прав на невтручання в особисте та сімейне життя особи узгоджується із міжнародними правовими актами. Зокрема, у ст. 12 Загальної декларації прав людини 1948 року встановлено, що «...ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя... Кожна людина має право на захист законом від такого втручання...» [42]. У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року визначено, що «кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя... органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання у здійснення згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи

моралі або для захисту прав і свобод інших осіб (ст. 8)» [43]. Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 року встановлено, що «...ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя...(п. 1 ст. 17)» [44].

Слід акцентувати увагу на тому, що «поширення інформації про сімейне життя особи, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, Конституційний Суд враховує, що така інформація зазвичай стосується не лише цієї особи, а й інших осіб, зокрема членів її сім'ї, яким Конституція України теж гарантує право на втручання в їх особисте і сімейне життя, крім випадків, визначених законом. Тому поширення даних про таких фізичних осіб — членів сім'ї, що можуть стати відомими в результаті поширення інформації про саму посадову особу, крім випадків, визначених законом, може призвести до порушення їх конституційних прав, зашкодити гідності, честі, діловій репутації тощо» [41].

У відповідності з частинами першою, другою ст. 34 Конституції України «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [36]. Таким конституційним приписам кореспондують положення Цивільного кодексу України, якими встановлено, що фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (абз. перший частини першої ст. 302) [37]. Це конституційне та законодавче регулювання права особи вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію узгоджується із Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 року, яким визначено, що кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір (п. 2 ст. 19) [44]. У цьому сенсі слід зазначити, що однією з гарантій реалізації конституційних прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації є законодавче закріплення права кожного на доступ до інформації, яке згідно зі ст. 5 Закону № 2939 забезпечується систематичним та оперативним оприлюдненням інформації в офіційних друкованих виданнях, на офіційних веб-сайтах у мережі Інтернет, на інформаційних стендах та будь-яким іншим способом, а також шляхом надання інформації на запити [40].

Залучені нами вище положення нормативно-правових актів хоча і мають визначальне значення для з'ясування об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України, але є ще недостатніми. З цією метою звернемося ще до термінології та інших важливих даних. До такої термінології

слід віднести: 1) під згодою суб'єкта персональних даних слід розуміти «добро-вільне волевиявлення фізичної особи (за умови її поінформованості) щодо надання дозволу на обробку її персональних даних відповідно до сформульованої мети їх обробки, висловлене у письмовій формі або у формі, що дає змогу зробити висновок про надання згоди. У сфері електронної комерції згода суб'єкта персональних даних може бути надана під час реєстрації в інформаційно-телекомунікаційній системі суб'єкта електронної комерції шляхом поставлення відмітки про надання дозволу на обробку своїх персональних даних відповідно до сформульованої мети їх обробки, за умови, що така система не створює можливостей для обробки персональних даних до моменту поставлення відмітки (ст. 2); 2) знеособлення персональних даних — вилучення відомостей, які дають змогу прямо чи опосередковано ідентифікувати особу (ст. 2); 3) забороняється обробка персональних даних про расове або етнічне походження, політичні, релігійні або світоглядні переконання, членство в політичних партіях та професійних спілках, засудження до кримінального покарання, а також даних, що стосуються здоров'я, статевого життя, біометричних або генетичних даних (ст. 7); 4) використання персональних даних передбачає будь-які дії володільця щодо обробки цих даних, дії щодо їх захисту, а також дії щодо надання часткового або повного права обробки персональних даних іншим суб'єктам відносин, пов'язаних із персональними даними, що здійснюються за згодою суб'єкта персональних даних чи відповідно до закону (ст. 10); 5) збирання персональних даних є складовою процесу їх обробки, що передбачає дії з підбору чи впорядкування відомостей про фізичну особу (ст. 12); 6) накопичення персональних даних передбачає дії щодо поєднання та систематизації відомостей про фізичну особу чи групу фізичних осіб або внесення цих даних до бази персональних даних, а зберігання персональних даних передбачає дії щодо забезпечення їх цілісності та відповідного режиму доступу до них (ст. 13); 7) поширення персональних даних передбачає дії щодо передачі відомостей про фізичну особу за згодою суб'єкта персональних даних [38].

Згідно Закону «Про авторське право і суміжні права» наступні терміни вживаються у такому значенні: «1) оприлюднення (розкриття публіці) — здійснена... дія, що робить... доступним для публіки шляхом опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічної демонстрації, публічного сповіщення тощо; 2) розповсюдження... — будь-яка дія, за допомогою якої об'єкти... безпосередньо чи опосередковано пропонуються публіці, в тому числі доведення... до відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до... з будь-якого місця і в будь-який час за власним вибором...» [45]. Крім того, мірою проблема об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України, також знайшла своє вирішення на законодавчому рівні і в деяких зарубіжних джерелах [47; 48; 49; 50; 51].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна сформулювати таку обов'язкову ознаку об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України, як дія наступним чином:

1. Незаконне збирання конфіденційної інформації про особу, що містить її особисту або сімейну таємницю, полягає в активних діях, без згоди потерпі-

лого, у спосіб, що суперечить Конституції та законам України, не уповноваженим на це суб'єктом, вчинених будь-яким способом (отримуючи, передбачаючи, викрадення, як відкрито, так і таємно, з використанням підслуховування, з допомогою відео та аудіо записуючих пристроїв, інших технічних засобів); з будь-яких джерел: із документів, з бесід із родичами, сусідами, знайомими потерпілого; з документів, що містять результати медичного обстеження: збирання (одержання) конфіденційної інформації із застосуванням технічних засобів, психотропних та інших речовин, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу; збирання інформації про особу, коли вона здійснюється з порушенням установленого законом порядку; збирання конфіденційної інформації про расове або етнічне походження, політичні, релігійні або світоглядні переконання, членство в політичних партіях та професійних спілках, засудження до кримінального покарання, а також даних, що стосується здоров'я, статевого життя, біометричних або генетичних даних.

Не є незаконним збирання: 1) Міністерством фінансів України під час здійснення повноважень з контролю за дотриманням бюджетного законодавства в частині моніторингу пенсій, допомог, пільг, субсидій, інших соціальних виплат без згоди фізичних осіб (в тому числі на отримання та обробку персональних даних); 2) інформації про особу, яка здійснюється в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини; 3) інформації про особу в порядку передбаченому законом: а) у процесі проведення кримінальних проваджень; б) в ході оперативно-розшукової чи розвідувальної діяльності; в) для перевірки фактичних даних про організовану злочинність; г) у разі введення воєнного чи надзвичайного стану; д) певних відомостей про особу без її згоди під час притягнення її до адміністративної, цивільно-правової відповідальності, у зв'язку із здійсненням військового обліку військовозобов'язаних, обліку осіб, які є збудниками інфекційних та інших небезпечних для населення захворювань, осіб звільнених із місць позбавлення волі, реєстраційного обліку фізичних осіб, обліку, що здійснюється в межах дозвільної системи тощо; 4) персональних даних, що стосуються здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових осіб; 5) інформації про отримання у будь-якій формі фізичною особою бюджетних коштів, державного чи комунального майна; 6) відомостей зазначених у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, поданих відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», крім відомостей, зазначених в абзаці четвертому частини першої ст. 47 вказаного закону [46]; 7) знеособлених персональних даних;

2. Незаконне зберігання конфіденційної інформації про особу, що містить її особисту або сімейну таємницю — це будь-які умисні дії без згоди потерпілого, у спосіб, що суперечить Конституції та законодавству України, не уповноваженим на це суб'єктом, пов'язані з перебуванням такої інформації у володінні винного (утримання, залишення, накопичення у певному місці); забезпечення їх цілісності та відповідного доступу до них; зберігання інформа-

ції про особу яке триває довше, ніж це необхідно для досягнення мети, задля якої ця інформація збиралася; зберігання персональних даних про расове або етнічне походження, політичні, релігійні або світоглядні переконання, членство в політичних партіях та професійних спілках, засудження до кримінального покарання, а також даних, що стосуються здоров'я, статевого життя, біометричних або генетичних даних, у певному місці (винний зберігає при собі матеріальний носій, в приміщення, сховищі, іншому володінні особи, інших місцях), незалежно від тривалості зберігання або понад встановлені строки, на будь-яких носіях (на паперових, носіях аудіо-, фото-, відео-, електронної інформації, чи на будь-яких інших матеріальних носіях інформації, а так само на віддаленому сервері в Інтернеті), без згоди потерпілого (незаконним слід визнати зберігання зібраної у встановленому законом порядку інформації понад терміни, визначені законом, зокрема, це стосується збереження: оперативно-розшукових справ, в яких може міститися інформація про особу, зібрана в результаті здійснення оперативно-розшукової діяльності; персональних даних у базах персональних даних у разі закінчення строку зберігання даних, визначених згодою суб'єкта персональних даних на обробку цих даних або законом тощо).

Не є незаконним зберігання інформації: 1) зібраної Міністерством фінансів України під час здійснення повноважень з контролю за дотриманням бюджетного законодавства в частині моніторингу пенсій, допомог, пільг, субсидій, інших соціальних виплат без згоди фізичних осіб; 2) про особу, яка здійснюється в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини; про особу в порядку передбаченому законом: а) у процесі проведення кримінальних проваджень; б) зібрану в ході оперативно-розшукової чи розвідувальної діяльності; в) зібраної під час притягнення її до адміністративної, цивільно-правової відповідальності; г) зібраної у зв'язку із здійсненням військового обліку військовозобов'язаних; д) зібрану в наслідок обліку осіб, які є збудниками інфекційних та інших небезпечних для населення захворювань; є) зібраних внаслідок обліку осіб звільнених із місць позбавлення волі тощо.

3. Незаконне використання конфіденційної інформації про особу, що містить її особисту або сімейну таємницю — це будь-які умисні дії без згоди потерпілого у спосіб, що суперечить Конституції та законодавству України, не уповноваженим на це суб'єктом, пов'язані з користуванням (використанням відповідних відомостей, обробка цих даних тощо) винним за власним розсудом відомостями для задоволення певної потреби чи одержання певної вигоди, з будь-якою метою (незаконним слід визнати: користування інформацією після спливу передбаченого законом строку її використання, після чого її не було знищено; використання і обробка персональних даних про расове або етнічне походження, політичні, релігійні або світоглядні переконання, членство в політичних партіях та професійних спілках, засудження до кримінального покарання, а також даних, що стосуються здоров'я, статевого життя, біометричних або генетичних даних; відомості про особисте життя фізичної особи не можуть використовуватися як чинник, що підтверджує чи спростовує її ділові якості; використання конфіденційної інформації про особу отриманої із застосуванням технічних засобів, психотропних та інших речовин, які при-

гнічують волю або завдають шкоду здоров'ю та навколишньому середовищу; використання не знеособлених персональних даних про фізичну особу; використання персональних даних працівниками суб'єктів відносин, пов'язаних з персональними даними, яке здійснюється не відповідно до їхніх професійних чи службових або трудових обов'язків; використання персональних даних після закінчення строку зберігання даних визначених згодою суб'єкта персональних даних на обробку цих даних законом; використання персональних даних після набрання законної сили рішенням суду щодо видалення або знищення персональних даних; використання особистих паперів фізичної особи, що стосуються особистого життя без згоди фізичної особи, якій вони належать; використання особистих паперів фізичних осіб, які стосуються її особистого життя після її смерті без згоди їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, — батьків, братів та сестер; використання відомостей щодо недієздатної особи без згоди члена її сім'ї або законного представника).

Не є законним використання інформації про фізичну особу: 1) Міністерством фінансів України під час здійснення повноважень з контролю за дотриманням бюджетного законодавства в частині моніторингу пенсій, допомог, пільг, субсидій, інших соціальних виплат без згоди фізичних осіб; 2) у випадках, зазначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини; 3) за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному законом порядку відповідно до передбачених нею умов; 4) щодо недієздатності особи, що надана членом її сім'ї або законним представником; 5) що міститься в особистих паперах, що стосується особистого життя такої особи, коли така особа дала на це згоду; 6) яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових чи службових повноважень; 7) що стосується отримання у будь-якій формі фізичною особою бюджетних коштів, державного чи комунального майна, крім випадків передбачених статтею 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації»; 8) використання персональних даних працівниками суб'єктів відносин, пов'язаних з персональними даними, яке здійснюється лише відповідно до їхніх професійних чи службових або трудових обов'язків.

4. Незаконне знищення конфіденційної інформації про особу, що містить її особисту або сімейну таємницю — це будь-які дії без згоди потерпілого у спосіб, що суперечить Конституції та законодавству України, не уповноваженим на це суб'єктом (що припиняють існування чого-небудь, приведення предмету до певної непридатності із втратою його можливості до відновлення), спрямовані на приведення такої інформації у стан, що робить її непридатною (фізично перестає існувати) для використання (способи знищення такої інформації можуть бути різними — залежно від форми (носія) її зберігання, зокрема, знищення до спливу визначеного нормативно-правовими актами терміну зберігання або порушення визначеного законом порядку знищення відповідної інформації тощо).

Незаконним знищенням конфіденційної інформації про особу, що містить її особисту або сімейну таємницю є: 1) видалення або знищення персональних даних не в порядку, встановленому відповідно до вимог закону; 2)

видалення або знищення персональних даних до закінчення строку їх зберігання; 3) видалення або знищення персональних даних до набрання законної сили рішення суду для таких дій; 4) знищення відомостей, що стосуються особистого життя особи, одержаних внаслідок оперативно-розшукової діяльності, щодо підготовки до терористичних актів чи їх вчинення окремими особами та групами до спливу 5 років; 5) знищення інформації про особу, що стосується особистої чи сімейної таємниці без згоди особи, якої вона стосується тощо.

Не є незаконним знищення конфіденційної інформації, що містить її особисту або сімейну таємницю: 1) видалення або знищення персональних даних у порядку встановленому відповідно до вимог закону; 2) видалення або знищення персональних даних про особу внаслідок закінчення строку їх зберігання; 3) видалення або знищення персональних після набрання законної сили рішення суду для таких дій; 4) знищення відомостей, що стосуються особистого життя особи, одержаних внаслідок оперативно-розшукової діяльності, щодо підготовки до терористичних актів чи їх вчинення окремими особами та групами після спливу 5 років їх зберігання; 5) знищення інформації про особу, що стосується особистої чи сімейної таємниці за згодою особи, якої вона стосується.

5. Незаконне поширення конфіденційної інформації про особу, що містить її особисту або сімейну таємницю — це будь-які дії без згоди потерпілого у спосіб, що суперечить Конституції та законодавству України, не уповноваженим на це суб'єктом (розповсюдження, обнародування, реалізація, роздача, передача, продаж, доведена до відома багатьох, ознайомлення з нею осіб, повідомлення, розголошення, публічне ознайомлення) з доведенням такої інформації сторонній особі чи/або особам яка чи/або які за законом не вправі її отримувати чи здійснювати у відношенні будь-якої дії, таке повідомлення (передача) може відбуватися будь-яким способом (усно, письмово, друкованим способом, за допомогою комп'ютерної мережі, передача по телефону) і для кваліфікації не має значення, яким чином особа, котра поширила конфіденційні відомості одержала їх — незаконно чи законно.

Незаконне поширенням конфіденційної інформації про особу, що містить її особисту або сімейну таємницю є: 1) поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди; 2) поширення персональних даних без згоди суб'єкта персональних даних або уповноваженої ним особи; 3) поширення конфіденційної інформації без бажання (згоди) відповідної особи не у визначеному нею порядку, не відповідно до передбачених нею умов; 4) поширення розпорядниками інформації, які володіють конфіденційною інформацією без згоди осіб, які обмежили доступ до інформації; 5) оприлюднення або надання зібраних відомостей, а також інформація щодо проведення або не проведення стосовно певної особи оперативно-розшукової діяльності до прийняття рішення за результатами такої діяльності (питання оприлюднення або надання такої інформації після прийняття рішення регулюються законом); 6) передача або розголошення результатів оперативно-розшукової діяльності, які відповідно до законодавства України становить державну таємницю, а також відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини; 7) розголошення інформації, що стосується особистого життя, честі та гідності громадян,

яка стала відома розвідувальним органам у процесі їх роботи, крім випадків, передбачених законом; 8) поширення персональних даних про расове або етнічне походження, політичні, релігійні або світоглядні переконання, членство в політичних партіях та професійних спілках, засудження до кримінального покарання, а також даних, що стосуються здоров'я, статевого життя, біометричних або генетичних даних.

Не є незаконним поширення інформації про фізичну особу: 1) за згодою особи, якої така інформація стосується; 2) за згодою (бажанням) відповідної особи у визначеному нею порядку, у відповідно до передбачених нею умов; 3) розпорядниками інформації, які володіють конфіденційною інформацією за згодою осіб, які обмежили доступ до інформації; 4) знеособлених персональних даних; 5) персональні дані, що стосуються здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових осіб; 6) про отримання у будь-якій формі фізичною особою бюджетних коштів, державного чи комунального майна, крім випадків, передбачених ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації»; 7) щодо недієздатної особи наданої членом її сім'ї або законним представником тощо.

6. Незаконна зміна конфіденційної інформації про особу, що містить її особисту або сімейну таємницю — це будь-які дії без згоди потерпілої особи, у спосіб, що суперечить Конституції чи законодавству України, не уповноваженим на це суб'єктом, внаслідок яких така інформація спотворюється, стає неправдивою, викривленою (це може полягати у доповненні, вилученні, виправленні такої інформації, перекрученні її змісту, зміні змісту такої інформації, внесенні змін до особистих паперів чи комп'ютерних файлів людини, до певних офіційних документів).

Незаконними є зміни конфіденційної інформації про особу: 1) внесення змін до персональних даних володільцями чи розпорядниками персональних даних не на підставі вмотивованої письмової вимоги суб'єкта персональних даних; 2) внесення змін до персональних даних володільцями чи розпорядниками персональних даних не за зверненнями інших суб'єктів пов'язаних із персональними даними, якщо на це відсутня згода суб'єкта персональних даних тощо.

Не є незаконними дії щодо зміни персональних даних: 1) коли володільці чи розпорядники персональних даних вносять зміни до таких даних на підставі вмотивованої вимоги суб'єкта персональних даних; 2) коли володільці чи розпорядники персональних даних внесли зміни до персональних даних за зверненнями інших суб'єктів відносин, пов'язаних з персональними даними, якщо на це була згода суб'єкта персональних даних чи відповідна зміна здійснювалася за приписом Уповноваженого або визначених ним посадових осіб секретаріату Уповноваженого чи за рішенням суду, що набрало законної сили, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / за ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. — К. : Юрінком Інтер, 1997. — 512 с.

2. *Бажанов М.И.* Объективная сторона преступления / М.И. Бажанов // Уголовное право УССР. Часть Общая: Учебник [Ю.В. Александров, А.Ш. Якупов, М.И. Бажанов и др.]; под ред. В.В. Сташиса, А.Ш. Якупова. — К. : Изд-во «Вища школа», 1984. — С. 81–97.
3. *Бурчак Ф.Г.* Объективная сторона преступления / Ф.Г. Бурчак, Е.Ф. Фесенко // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть общая, отв. ред. А.Я. Светлов, В.В. Сташис. — К. : Наукова думка, 1985. — 448 с.
4. *Гришанин П.И.* Объективная сторона преступления / П.И. Гришанин // Советское уголовное право : Часть общая : Учебное пособие. — М. : ВЮЗИ, 1961. — 147 с.
5. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. — М. : Государственное изд-во юрид. литературы, 1960. — 244 с.
6. *Коржанський М.Й.* Об'єктивна сторона злочину / М.Й. Коржанський // Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна : Курс лекцій / За ред. М.Й. Коржанського. — К. : Атіка, 2001. — С. 189–211.
7. *Кудрявцев В.Н.* Правовое поведение : Норма и патология / В.Н. Кудрявцев. — М. : Изд-во «Наука», 1982. — 288 с.
8. *Малинин В.Б.* Причинная связь в уголовном праве / В.Б. Малинин. — СПб : Издательство «Юридический центр Пресс», 2000. — 416 с.
9. *Наумов А.В.* Объективная сторона преступлений / А.В. Наумов // Российское уголовное право. Курс лекций : в 3 т. Т. 1. Общая часть / А.В. Наумов. — 4-е изд. перераб. и доп. — М. : Волтерес Клувер, 2007. — С. 313–343.
10. *Номоконов В.А.* Объективная сторона преступлений / В.А. Номоконов // Полный курс уголовного права : В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., засл. деятеля науки РФ А. И. Коробеева. Т. 1. : Преступление и наказание. — СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс» 2008. — С. 357–383.
11. *Петин И.А.* Механизм преступного насилия / И.А. Петин — СПб : «Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. — 343 с.
12. *Пионтковский А.А.* Объективная сторона состава преступления / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права : Часть общая. В 6-ти томах / Редкол. : А.А. Пионтковский и др. — М. : Изд-во Наука, 1970. — Т. 2. — С. 131–183.
13. *Семенцова И.А.* Объективная сторона состава преступления / И.А. Семенцова // Уголовное право : Общая часть. Серия «Сдаем экзамен». — Ростов н/Д : «Феникс», 2003. — С. 69–83.
14. *Таганцев В.С.* Преступная деятельность / В.С. Таганцев // Русское уголовное право : Лекции. Часть общая. В 2 т. Т. 1. — М. : Наука, 1994. — С. 265–372.
15. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть / Под ред. и с предисл. И.Д. Козочкина. — М. : Институт международного права и экономики А.С. Грибоедова, 2001. — 576 с.
16. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія / В.К. Мтавійчук. — К. : «Азимут — Україна», 2005. — 464 с.
17. *Бабий А.П.* Преступление против избирательных, трудовых и других личных прав и свобод человека и гражданина / А.П. Бабий // Уголовный кодекс Украины. Комментарий : Под редакцией Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков, ООО «Одиссей», 2001. — С. 345–405.
18. *Гродецький Ю.В.* Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / Ю.В. Гродецький, С.В. Гізімчук, В.І. Тютюгін // Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов,

В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-ге вид., переробл. і допов. — Х. : Право, 2015. — С. 112—161.

19. *Савченко А.В.* Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод / А.В. Савченко, Ю.В. Шуляк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко, В.В. Чернея. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — С. 369—414.

20. *Мельник М.І.* Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / М.І. Мельник, М.І. Хавронюк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид., переробл. та допов. — К. : Юридична думка, 2012. — С. 407—500.

21. *Гнетнев М.К.* Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / М.К. Гнетнев, О.М. Готін, М.В. Мазур // Кримінальне право (Особлива частина): підручник / За ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. — [2-ге вид.]. — К. : «ВД «Декор», 2003. — С. 156—212.

22. *Нуркаева Т.Н.* Личные (гражданские) права и свободы человека и их охрана уголовно-правовыми средствами: вопросы теории и практики / Т.Н. Нуркаева. — СПб : Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. — 254 с.

23. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Під загальною редакцією Потєбенька М.О., Гончаренка В.Г. — Київ. : «ФОРУМ», 2001. — 2-га частина. — 944 с.

24. *Винер Н.* Кибернетика и общество / Н. Винер. — М. : Изд-во иностранной литературы. 1958. — 200 с.

25. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної ради України. — 2001. — № 25—26. — Ст. 131.

26. Великий тлумачний словник сучасної української мови / з дод. і доп. // Уклад. Голов. Ред. В. Т. Бусел. — К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 172 с.

27. Русско-украинский словарь, Т. 2; Редакторы тома С.И. Головащук, Л.А. Коробчинская, Н.Н. Пилинский. — Киев : Изд-во. «Наукова думка», 1966. — 756 с.

28. *Даль Владимир.* Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. — М. : Рус. Яз., 1999. — Т. 2 : И.—О. — 1999. — 779 с.

29. Костенко О.М. Незаконні дії / О.М. Костенко // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 4; Н-П. — К. : Українська енциклопедія, 2002. — 720 с.

30. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка : Ок. 57000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. — 19 изд. испр. — М. : Рус. яз., 1987. — 750 с.

31. Українсько-російський словник. Відповідальні редактори Л.С. Паламатчук, Л.Г. Скрипник. — Київ : Видавництво «Наукова думка», 1976. — 944 с.

32. Русско-украинский словарь, Т. 3; Редакторы тома С.И. Головащук, Л.А. Коробчинская, Н.Н. Пилинский. — Киев : Изд-во «Наукова думка», 1968. — 727 с.

33. *Светлов О.Я.* Знищення і зруйнування пам'яток історії та культури / О.Я. Светлов / Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 2 — К. : Українська енциклопедія, 1999. — 744 с.

34. *Чуваков О.А.* Преступления против избирательных, трудовых и других личных прав и свобод человека и гражданина / О.А. Чуваков // Уголовный кодекс Украины. Комментарий. Под. ред. Ю. А. Кармазина и Е. Л. Стрельцова. — Харьков : ООО «Одиссей», 2001. — С. 345—405.

35. *Пудовочкин Ю.Е.* Учение об основах уголовного права: [лекции]. / Ю.Е. Пудовочкин — М. : Юрлитинформ, 2012. — 240 с.

36. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
37. Цивільний кодекс України: Закон України від 03.10.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України — 2003. — № 40. — Ст. 356.
38. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI (із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України — 2010. — № 34. — Ст. 481.
39. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657 (із змінами) // Відомості Верховної Ради України — 1992. — № 48. — Ст. 650.
40. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939 (із змінами) // Відомості Верховної Ради України — 2011. — № 32. — Ст. 314.
41. Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частини першої, другої статті 32, частини другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 року № 2 — РП/2012 — справа № 1—9/2012 // Офіційний вісник України. 2012. — № 9. — Ст. 332.
42. Всеобщая декларация прав человека. Міжнародний документ від 10.12.1948 р. // Офіційний вісник України — 2008. — № 93. — Ст. 89.
43. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Міжнародний документ від 04.11.1950 р. // Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 р. // Голос України — 2001. — № 3.
44. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Міжнародний документ від 16.12.1966 р. // Ратифікація від 19.10.1973 р. // [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043
45. Про авторське і суміжні права: Закон від 23.12.1993 р. № 3792-XII. // Відомості Верховної Ради України — 1994. — № 13. — Ст. 64.
46. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII (із змінами) // Відомості Верховної Ради України — 2014. — № 49. — Ст. 2056.
47. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 226 p.
48. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366 p.
49. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366 p.
50. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2001. — 313 p.
51. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2001. — 298 p.

REFERENCES

1. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Pidruchnyk dlia studentiv yuryd. vuziv i fak. / za red. P.S. Matyshevskoho, P.P. Andrushka, S.D. Shapchenka. — K. : Yurinkom Inter, 1997. — 512 s.

2. *Bazhanov M.I.* Obektivnaja storona prestuplenija / M.I. Bazhanov // Uголовное право СССР. Chast' Obshhaja : Uchebnik [Ju.V. Aleksandrov, A.Sh. Jakupov, M.I. Bazhanov i dr.] ; pod red. V. V. Stashisa, A. Sh. Jakupova. — K. : Izd-vo "Vyshcha shkola", 1984. — S. 81–97.

3. *Burchak F.G.* Obektivnaja storona prestuplenija / F.G. Burchak, E.F. Fesenko // Uголовное право Ukrainskoj SSR na sovremennom jetape. Chast' obshhaja, otv. red. A.Ja. Svetlov, V.V. Stashis. — K. : Naukova dumka, 1985. — 448 s.

4. *Grishanin P.I.* Obektivnaja storona prestuplenija / P.I. Grishanin // Sovetskoe uголовное право : Chast' obshhaja : Uchebnoe posobie. — M. : VJuZI, 1961. — 147 s.

5. *Kudrjavcev V.N.* Obektivnaja storona prestuplenija / V.N. Kudrjavcev. — M. : Gosudarstvennoe izd-vo jurid. literatury, 1960. — 244 s.

6. *Korzhanskyi M.Y.* Obiektivna storona zlochynu / M.I. Korzhanskyi // Kryminalne pravo i zakonodavstvo Ukrainy. Chastyna Zahalna : Kurs lektsii / Za red. M.Y. Korzhanskoho. — K. : Atika, 2001. — S. 189–211.

7. *Kudrjavcev V.N.* Pravovoe povedenie : Norma i patologija / V.N. Kudrjavcev. — M. : Izd-vo "Nauka", 1982. — 288 s.

8. *Malinin V.B.* Prichinnaja svjaz' v uголовnom prave / V.B. Malinin. — SPb : Izdatel'stvo "Juridicheskij centr Press", 2000. — 416 s.

9. *Naumov A.V.* Obektivnaja storona prestuplenij / A.V. Naumov // Rossijskoe uголовное право. Kurs lekcij : v 3 t. T. 1. Obshhaja chast' / A.V. Naumov. — 4 — e izd. pererab. i dop. — M. : Volteres Kluver, 2007. — S. 313–343.

10. *Nomokonov V.A.* Obektivnaja storona prestuplenij / V.A. Nomokonov // Polnyj kurs uголовного prava : V 5 t. / Pod red. dokt. jurid. nauk, prof., zasl. dejatelja nauki RF A.I. Korobeeva. T. 1. : Perstuplenie i nakazanie. — SPb. : Izd-vo R. Aslanova "Juridicheskij centr Press" 2008. — S. 357–383.

11. *Petin I.A.* Mehanizm prestupnogo nasillja / I.A. Petin — SPb : "Izd-vo R. Aslanova "Juridicheskij centr Press", 2004. — 343 s.

12. *Piontkovskij A.A.* Obektivnaja storona sostava prestuplenija / A.A. Piontkovskij // Kurs sovetskogo uголовного prava : Chast' obshhaja. V 6-ti tomah / Redkol. : A.A. Piontkovskij i dr. — M. : Izd-vo Nauka, 1970. — T. 2. — S. 131–183.

13. *Semencova I.A.* Obektivnaja storona sostava prestuplenija / I.A. Semencova // Uголовное право : Obshhaja chast'. Serija "Sdaem jekzamen". — Rostov n/D: "Feniks", 2003. — S. 69–83.

14. *Tagancev V.S.* Prestupnaja dejatel'nost' / V.S. Tagancev // Russkoe uголовное право : Lekcii. Chast' obshhaja. V 2 t. T. 1. — M. : Nauka, 1994. — S. 265–372.

15. Uголовное право zarubezhnyh gosudarstv. Obshhaja chast' / Pod red. i s pre-disl. I.D. Kozochkina. — M. : Institut mezhdunarodnogo prava i jekonomiki A.S. Griboedova, 2001. — 576 s.

16. *Mtaviichuk V.K.* Kryminalno-pravova okhorona navkolysnogo pryrodnoho seredovyshcha (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia) : Monohrafiia / V.K. Mtaviichuk. — K. : "Azymut — Ukraina", 2005. — 464 s.

17. *Babij A.P.* Prestuplenie protiv izbiratel'nyh, trudovyh i drugih lichnyh prav i svobod cheloveka i grazhdanina / A.P. Babij // Uголовnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij: Pod redakciej Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. — Har'kov, OOO "Odisej", 2001. — S. 345–405.

18. *Hrodetskyi Yu.V.* Zlochyny proty vyborchykh, trudovykh ta insykh osobystykh prav i svobod liudyny i hromadianyna / Yu.V. Hrodetskyi, S.V. Hizimchuk, V.I. Tiutiuhin // Kryminalne pravo Ukrainy : Osoblyva chastyna : pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov,

V.I. Tiutiuhin ta in. ; za red. prof. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd., pererobl. i dopov. — Kh. : Pravo, 2015. — S. 112—161.

19. *Savchenko A.V.* Zlochyny proty vyborchyykh, trudovykh ta inshyykh osobystyykh prav i svobod / A.V. Savchenko, Yu.V. Shuliak // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V. K. Hryshchuk, A.V. Savchenko, V.V. Chernieia. — K. : Yurinkom Inter, 2016. — S. 369—414.

20. *Melnyk M.I.* Zlochyny proty vyborchyykh, trudovykh ta inshyykh osobystyykh prav i svobod liudyny i hromadianyna / M.I. Melnyk, M.I. Khavroniuk // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. — 9-te vyd., pererobl. ta dopov. — K. : Yurydychna dumka, 2012. — S. 407—500.

21. *Hnietniev M.K.* Zlochyny proty vyborchyykh, trudovykh ta inshyykh osobystyykh prav i svobod liudyny i hromadianyna / M.K. Hnietniev, O.M. Hotin, M.V. Mazur // Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna) : pidruchnyk / Za red. O.O. Dudorova, Ye.O. Pysmenskoho. — [2-he vyd.]. — K. : “VD “Dekor”, 2003. — S. 156—212.

22. *Nurkaeva T.N.* Lichnye (grazhdanskije) prava i svobody cheloveka i ih ohrana ugodovno-pravovymi sredstvami : voprosy teorii i praktiki / T.N. Nurkaeva. — SPB : Izdatel'stvo “Juridicheskij centr Press”, 2003. — 254 s.

23. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy. Pid zahalnoiu redaktsiieiu Potebenka M.O., Honcharenka V.H. — Kyiv : “FORUM”, 2001. — 2-ha chastyna. — 944 s.

24. *Viner N.* Kibernetika i obshchestvo / N. Viner. — M. : Izd-vo inostrannoï literatury. 1958. — 200 s.

25. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy № 2341-III vid 5 kvitnia 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy. — 2001. — № 25—26. — St. 131.

26. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukraïnskoi movy / z dod. i dop. // Uklad. Holov. Red. V.T. Busel. — K. : Irpin: VTF “Perun”, 2005. — 172 s.

27. Russko-ukraïnskij slovar', T. 2; Redaktory toma S.I. Golovashhuk, L.A. Korobchinskaja, N.N. Pilinskij. — Kiev : Izd-vo. “Naukova dumka”, 1966. — 756 s.

28. *Dal' Vladimir* Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo jazyka : V 4 t. — M. : Rus. Jaz., 1999. — T. 2 : I. — O. — 1999. — 779 s.

29. *Kostenko O.M.* Nezakonnii dii / O.M. Kostenko // Yurydychna entsyklopediia : V 6 t. / Redkol. : Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. T. 4 ; N-P. — K. : Ukrainska entsyklopediia, 2002. — 720 s.

30. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazyka : Ok. 57000 slov / Pod red. chl.-korr. AN SSSR N.Ju. Shvedovoj. — 19 izd. ispr. — M. : Rus. jaz., 1987. — 750 s.

31. Ukraïnsko-rosiïskij slovnyk. Vidpovidalni redaktory L.S. Palamatchuk, L.H. Skrypnyk. — Kyiv : Vydavnytstvo “Naukova dumka”, 1976. — 944 s.

32. Russko-ukraïnskij slovar', T. 3; Redaktory toma S.I. Golovashhuk, L.A. Korobchinskaja, N.N. Pilinskij. — Kiev : Izd-vo “Naukova dumka”, 1968. — 727 s.

33. *Svetlov O.Ya.* Znyshchennia i zruinuvannia pamiatok istorii ta kultury / O.Ya. Svetlov // Yurydychna entsyklopediia : V 6 t. / Redkol. : Yu.S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. T. 2 — K. : Ukrainska entsyklopediia, 1999. — 744 s.

34. *Chuvakov O.A.* Prestuplenija protiv izbiratel'nyh, trudovyh i drugih lichnyh prav i svobod cheloveka i grazhdanina / O.A. Chuvakov // Ugodovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij. Pod. red. Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. — Har'kov : OOO “Odisej”, 2001. — S. 345—405.

35. *Pudovochkin Ju.E.* Uchenie ob osnovah ugodovnogo prava: [lekcii] / Ju.E. Pudovochkin — M. : Jurlitinform, 2012. — 240 s.

36. Konstytutsiia Ukrainy, pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1996. — № 30. — St. 141.
37. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 03.10.2003 r. № 435-IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — 2003. — № 40. — St. 356.
38. Pro zakhyst personalnykh danykh: Zakon Ukrainy vid 1 chervnia 2010 r. № 2297-VI (iz zminamy i dopovnenniamy) // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — 2010. — № 34. — St. 481.
39. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1992 r. № 2657 (iz zminamy) // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — 1992. — № 48. — St. 650.
40. Pro dostup do publichnoi informatsii: Zakon Ukrainy vid 13 sichnia 2011 r. № 2939 (iz zminamy) // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — 2011. — № 32. — St. 314.
41. Rishenniam Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Zhashkivskoi raionnoi rady Cherkaskoi oblasti shchodo ofitsiinoho tлумachennia polozhen chastyny pershoi, druhoi statti 32, chastyny druhoi, tretoi statti 34 Konstytutsii Ukrainy vid 20 sichnia 2012 roku № 2 — RP/2012 — sprava № 1—9/2012 // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. 2012. — № 9. — St. 332.
42. Vseobshhaja deklaracija prav cheloveka. Mizhnarodnyi dokument vid 10.12.1948 r. // Ofitsiyni visnyk Ukrainy — 2008. — № 93. — St. 89.
43. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod Mizhnarodnyi dokument vid 04.11.1950 r. // Konventsiiu ratyfikovano Zakonom № 475/97-VR vid 17.07.97 r. // Holos Ukrainy — 2001. — № 3.
44. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava. Mizhnarodnyi dokument vid 16.12.1966 r. // Ratyfikatsiia vid 19.10.1973 r. // [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043
45. Pro avtorske i sumizhni prava: Zakon vid 23.12.1993 r. № 3792-XII. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — 1994. — № 13. — St. 64.
46. Pro zapobihannia koruptsii: Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 r. № 1700-VII (iz zminamy) // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — 2014. — № 49. — St. 2056.
47. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.
48. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.
49. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.
50. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313 p.
51. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298p.

Матвійчук В.В. Об’єктивна сторона злочину порушення недоторканості приватного життя (ч. 1 ст. 182 КК України).

У статті досліджується об’єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України. Автор з’ясовує існуючі погляди на прояв цього злочину зовні, полемізує

з їх авторами, виокремлює з них позитивні положення, які стають необхідними для з'ясування ознак об'єктивної сторони цього злочину.

Ключові слова: об'єктивна сторона злочину, порушення, недоторканність, приватне життя, дія, термінологія.

Матвейчук В.В. Объективная сторона преступления нарушения неприкосновенности частной жизни (ч. 1 ст. 182 УК Украины).

В статье исследуется объективная сторона преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 182 УК Украины. Автор выясняет существующие взгляды на внешнее проявление этого преступления, полемизирует с их авторами, выделяет их положительные моменты, которые становятся необходимыми для выяснения признаков объективной стороны этого преступления.

Ключевые слова: объективная сторона преступления, нарушение, неприкосновенность, частная жизнь, действие, терминология.

Matviichuk V. The Objective Aspect of a Crime of Violation of Inviolability of Private Life (Part 1, Article 182 of the Criminal Code of Ukraine)

The article deals with the objective aspect of a crime provided for by Part 1, Article 182 of the Criminal Code of Ukraine. The author investigates the existing viewpoints on the external reflex of this crime, debates with their authors, details the positive ideas, which are important for the research of the objective aspect of a crime of violation of inviolability of private life.

Keywords: Objective Element of a Crime; Violation; Inviolability; Private Life; Action; Terminology

Стаття надійшла до редакції: 17.08. 2017.

УДК 343.

N. Semenyuk

THE CONCEPT OF THE TIME OF COMMISSION AS AN ELEMENT OF THE OBJECTIVE ASPECT OF A CRIME UNDER CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Н.М. Семенюк

*аспірант кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

ПОНЯТТЯ ЧАСУ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Питання, які стосуються часу вчинення злочину, як ознаки об'єктивної сторони, певною мірою підлягали увазі науковців. Проте до цього часу ця проблема не знайшла свого належного дослідження не дивлячись на те, що вона є надто важливою для теорії кримінального права та правозастосовної практики правоохоронних органів і судів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідженню проблем поняття часу вчинення злочину присвятили свої праці наступні вчені: Ю.Е. Пудовочкін, В.М. Кудрявцев, Р.В. Вереша, В.К. Матвійчук, І.О. Харь, М.І. Карпенко, М.І. Панов, А.А. Музика, В.Б. Малінін, Ю.А. Пономаренко, А.М. Медведєв, М.І. Блум, В.А. Якунин, Є.П. Ємельянов, А.Г. Герцензон, А.І. Ігнатов, М.Д. Дурманов, Я.М. Брайнін, А.В. Савченко, І. Звечаровський, О.К. Процюк, І.А. Вартилицька, Т.М. Приходько, О.О. Семенюк, В.Д. Чабанюк та ін. Проте до цього часу ці питання не знайшли свого належного з'ясування.

Мета статті. Полягає у з'ясуванні поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину.

Основні результати дослідження. Усі об'єктивні ознаки складу злочину можуть бути розділені на два види: обов'язкові і факультативні. До обов'язкових відносять ті, які властиві не тільки реальності самого злочинного факту, але й нормі права, в якій подібні факти знайшли своє описання. Слід акцентувати увагу на тому, що факультативні ознаки об'єктивної сторони за своєю суттю є такими, як і обов'язкові, мають інше юридичне значення. У тому випадку, коли факультативні ознаки в доповнення до інших обов'язкових ознак визначають вид конкретної злочинної дії і відрізняють її від подібної, вони згадуються в законі і стають обов'язковими, оскільки є ознаками, за допомогою яких конкретний злочин можна кваліфікувати по певній статті КК України. У тому випадку, коли вони такої ролі не виконують, то для законодав-

ця вони перестають існувати в тому сенсі, що ними як ознаками, що потребують наявності певних подій, не цікавляться, тобто вони знаходяться за межами конкретного складу злочину. Проте, таким чином «факультативність» часу вчинення злочину не означає другорядності цієї ознаки об'єктивної сторони злочину, оскільки, якщо вона вказана в диспозиції конкретної кримінально-правової норми, то для цього конкретного злочину стає обов'язковою або факультативною, і ця ознака часу вчинення злочину входить до кола обставин, що підлягають доказуванню по кожному кримінальному провадженню, відповідно, має власне доказове значення, тобто є необхідною фактичною характеристикою кожного конкретного злочину.

Слід погодитися з твердженнями, що мають місце в існуючих публікаціях, що в літературі з кримінального права проблема поняття часу вчинення злочину не отримала належного висвітлення, в статтях Особливої частини КК час вчинення злочину зустрічається досить рідко [1, с. 114; 2, с. 395]. Окремим аспектом часу вчинення злочину приділено більше уваги в рамках інших наук, зокрема, в криміналістиці, кримінології, кримінально процесуальному праві. Неприродність такого становища є очевидною та свідчить про не доопрацювання в доктрині кримінального права, оскільки кримінально-правова характеристика діяння є відправною точкою для криміналістичної і кримінологічної характеристик [2, с. 395]. Кримінально-правова характеристика часу як ознаки об'єктивної сторони злочину в значній мірі визначає зміст предмета доказування, форми здійснення якого закріплені в кримінальному процесуальному законі і розробляється кримінально процесуальною наукою. У підручниках і навчальних посібниках із загальної та особливої частини кримінального права, як свідчать зроблений аналіз усіх джерел, зміст цієї ознаки об'єктивної сторони злочину не розкривається і рідко пропонується, а також визначення дуже розмите. Крім того фундаментальні монографічні дослідження, присвячені об'єктивній стороні злочину, питанню часу вчинення злочину належної уваги також не приділяли [3, с. 1–244; 4, с. 1–216; 5, с. 144–167].

З метою поглибленого вивчення часу, який виступає в якості обов'язкової ознаки об'єктивної сторони конкретного злочину, звернемося до досліджуваних джерел. Термін «час» трактується наступним чином: «Послідовна зміна годин, днів, місяців, років, і т. ін. Наука тривалості всього того, що відбувається, здійснюється... час вчинення злочину — момент, в який злочинець скоїв кримінально караний злочин...» [6, с. 1594]. Русско-Український словарь (видавництво «Наукова думка», Київ 1968 р.) тлумачить час наступним чином: «пора дня, година, доба...» [7, с. 169]. Словарь русского языка С.Н. Ожегова пояснює термін «время» наступним чином: «... продолжительность, длительность, которая измеряется секундами, минутами, часами, промежутком той или иной деятельности, в который совершается что-то... время года (осень, весна, зима, лето)...» [8, с. 85].

Аналіз тлумачення терміну «час» у довідкових джерелах дає можливість виокремити з них наступні позитивні положення: 1) час — це міра тривалості всього того, що відбувається, здійснюється; 2) час вчинення злочину — момент в який злочинець вчинив кримінально караний злочин; 3) час — це пора дня,

року, доби; час — це тривалість чого-небудь, вимірювана секундами, хвилинами, годинами; 4) певний момент, в який відбувається що-небудь (весна, літо, осінь, зима).

Наразі ще потрібно звернутися з метою з'ясування часу вчинення злочину до юридичних довідників: 1) «Словарь по уголовному праву. Отв. ред. А.В. Наумов» трактує час вчинення злочину — як певний часовий період, протягом якого може бути вчинено злочин. Частина 1 ст. 9 КК РФ» [9, с. 43]; 2) «Юридична енциклопедія / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.)» тлумачить час поняття «час вчинення злочину» — це «певний проміжок часу (та чи ін. частина року, місяця, тижня, доби), протягом якого особа вчиняє передбачену крим. законом дію або бездіяльність (незалежно від моменту настання суспільно небезпечних наслідків)... Крим.-прав. значення Ч.в.з. має лише у випадках, коли він передбачений у диспозиції статті Особливої частини КК України» [10, с. 386–387].

Аналіз юридичних довідників дозволяє нам використати з них позитивні положення: 1) що час вчинення злочину — це певний часовий період, протягом якого може бути вчинено злочин ч 1 ст. 9 КК РФ; 2) час вчинення злочину — це певний проміжок часу (та чи ін. частина року, місяця, тижня, доби), протягом якого особа вчиняє передбачену крим. законом дію або бездіяльність (незалежно від моменту настання наслідків).

Проте і ці позитивні положення мають бути підкріплені існуючими поглядами в існуючих публікаціях на поняття часу вчинення злочину. Що вважати часом вчинення злочину: час вчинення діяння, чи час настання наслідків? В юридичній літературі були висловлені різні точки зору що до цього: 1) А.В. Наумов — наполягає на тому, що час вчинення злочину як ознака складу злочину — це певний часовий період, протягом якого може бути вчинено злочин [11, с. 340]; 2) В.Б. Малінін — заявляє, що час вчинення злочину — це певний період або момент, описаний в диспозиції кримінально-правової норми, що має кримінально-правове значення, в який було виконано суспільно небезпечне діяння або настав злочинний результат, тобто вчинено злочин. [12, с. 414]; 3) В.А. Номоконов — стверджує, що «час вчинення злочину — конкретний період часу, коли вчиняється злочин. В російському кримінальному законодавстві час визначається в двох аспектах. У деяких статтях КК час означає продовження, тривалість якого-небудь діяння, вимірювану в одиницях часу (ст. 337 КК РФ). Друге значення часу — певний період, в який відбувається що-небудь. У цих випадках вирішальне значення має не сама тривалість діяння, а подія, при якій діяння вчиняється. Так, ст. 141 і 142 КК РФ свідчать про порушення виборчих прав, що передбачає вчинення передбачених ними злочинів під час виборчої кампанії [12, с. 367–368]; 4) Р. В. Вереша — запевняє, що час вчинення злочину — це означений у законі проміжок часу, протягом якого може бути вчинено злочин [13, с.117]; 5) Ю.Е. Пудовочкін — стверджує, що КК РФ дав чіткі вказівки відносно правил визначення часу вчинення злочину, згідно ч. 2 ст. 9 КК РФ часом вчинення злочину визначається час вчинення суспільно небезпечної дії (бездіяльності) незалежно від часу настання наслідків [14, с. 117]; 6) М.І. Панов під часом вчинення злочину

розуміє певний відрізок (проміжок) часу, протягом якого вчиняється суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки [14, с. 117]. «В статтях Особливої частини КК час вчинення злочину зустрічається досить рідко. Так, деякі статті містять вказівку на вчинення злочину у воєнний час (ст.ст. 56, 257 КК), або в заборонений час (ст.ст. 161, 162 КК). У більшості випадків вчинення діяння у воєнний час утворює кваліфікуючий або особливо кваліфікуючий склад злочину (наприклад п. «б» ст. 236, п. «б» ст. 239, п. «б» ст. 232, п. «в» ст. 240, п. «е» ст. 244 КК та ін.)» (КК 1960 р.) [15, с.114]; 7) Є.В. Благов — запевняє, що час вчинення злочину — це те, коли здійснюється (відбувається) суспільно-небезпечне діяння [16, с. 64]; 8) О.М. Городнова переконує, що час вчинення злочину — це сукупність ознак, які характеризують час вчинення суспільно небезпечної дії (бездіяльності) незалежно від часу настання наслідків [17, ст. 33]; 9) В. К. Матвійчук — заявляє, що час вчинення злочину — це час доби, року, неділі, місяця, конкретний період, коли відбувається подія злочину [18, с. 158]; 10) В. К. Грищук — стверджує, що час вчинення злочину — це час вчинення особою передбаченої кримінальними законами дії або бездіяльності (ч. 3 ст. 4 КК України) [19, с. 245]; 11) М.І. Ковальов стверджує, що під часом вчинення злочину закон звичайно розуміє не просто певний час доби або час року, а конкретний період, в який відбувається якась подія, що може обтяжувати або пом'якшувати кримінальну відповідальність [20, с. 166]; 12) М.Д. Дурманов — повідомляє, що час в розумінні тієї або іншої частини року, місяця, тижня або доби дуже рідко вказується в якості ознаки складу злочину [21, с. 135]; 13) М.Й. Коржанський — переконує, що час вчинення злочину — це така ознака об'єктивної сторони, яка позначає, коли злочин було вчинено або, що одне й те саме, коли законом заборонено чинити такі дії [22, с. 207]; 14) Ф.Г. Бурчак — переконаний, що «під часом вчинення злочину закон звичайно розуміє не просто певний час доби, або року, а конкретний період, коли відбуваються якісь події, які можуть обтяжувати або пом'якшувати кримінальну відповідальність. У цьому визначенні вірно підмічений зв'язок часу з подіями соціального характеру, але за своїм змістом це визначення ширше того поняття, яке він пояснює, оскільки в ньому міститься інформація і про обставину вчинення злочину. Уявляється, що час виступає в якості ознаки складу злочину лише тоді, коли він указаний в законі в розумінні тієї або іншої частини року, місяця, тижня або доби, наприклад «заборонений час як ознака складу злочину, передбаченою ст. 161 КК 1960 р.» [23, с. 134]; 15) В.П. Діденко, В.С. Ковальський, М.М. Титов — стверджують, що час вчинення злочину — це конкретний період, під час якого може бути вчинено злочин [24, с. 61]; 16) М.С. Таганцев вважав, що часом вчинення злочину є час настання наслідків. Це положення впливало із загальної концепції про застосування у всіх випадках більш пізньої версії закону, навіть якщо він був більш суворий [25, с. 85]; 17) М.І. Бажанов зазначає що час вчинення злочину — це певний проміжок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки [26, с. 57]; 18) авторський колектив кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ у своєму мультимедійному навчальному посібнику наводить таке визначення часу

вчинення злочину: «це певний відрізок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки. Він є обов'язковою ознакою складу конкретного злочину в тих випадках, коли його зазначено в законі як ту чи іншу частину року, місяця, тижня або доби [27, с. 64]; 19) В українській кримінально-правовій доктрині існує думка, що час вчинення злочину — це певний часовий період, протягом якого був вчинений злочин (кримінально-правове значення ця ознака має лише у випадках, коли вона передбачена у диспозиції відповідної статті Особливої частини КК [28, с. 53]; 20) передбачене ККРФ положення про те, що часом вчинення злочину є час вчинення діяння, відповідає принципу суб'єктивного інкримінування, а юридичною основою такої норми є те, що суб'єктивне ставлення особи до своїх вчинків і дій пов'язано із законом, що діяв на час вчинення дії чи бездіяльності [29]; 21) слід звернути увагу на те, що це стосується також необережних злочинів, оскільки суспільна небезпека особи виявляється і тоді, коли вона, передбачаючи можливість настання суспільно небезпечних наслідків, самовпевнено розраховує на їх попередження, і тоді, коли вона, хоч і не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків, але при необхідній уважності та обачливості мала та могла їх передбачити [30, с. 29]; 22) А.М. Ігнатов — зазначає, що виходячи з того, що оскільки підставою відповідальності кримінальне і кримінальне процесуальне законодавство вважає наявність складу злочину, тобто наявність усіх ознак, що визначають злочин і вказаних в кримінальному законі, то злочин слід уважати вчиненим, коли будуть установлені всі ці ознаки, включаючи наслідки [31, с. 26]; 23) М.І. Блум і А.А. Тілле вважають, що в злочинах, де результат віддалений у часі від діяння, що його викликало, часом вчинення злочину буде час вчинення самого діяння, яке утворює об'єктивну сторону конкретного злочину [33, с. 48].

Аналіз існуючих поглядів на поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину, дає нам можливість виділити з них наступні, певною мірою, позитивні положення: 1) час вчинення злочину — це певний часовий період, протягом якого може бути вчинено злочин ч. 1 ст. 9 КК РФ; 2) час вчинення злочину — це певний проміжок часу (та чи інша частина року, місяця, тижня, доби), протягом якого особа вчиняє передбачену КК дію або бездіяльність; 3) час вчинення злочину — це певний період або момент, описаний в диспозиції кримінально-правової норми, що має кримінально-правове значення, в який було виконано суспільно небезпечне діяння або настав суспільно небезпечний результат, тобто вчинено злочин; 4) час вчинення злочину — це конкретний період часу, коли вчиняється злочин: а) час означає, продовження, тривалість якого-небудь діяння, вимірювану в одиницях часу (ст. 337 КК РФ); б) певний період, в який відбувається що-небудь (тут вирішальне значення має не сама тривалість діяння, а подія при якій діяння вчиняється, наприклад, порушення виборчих прав під час виборчої кампанії; в) час вчинення злочину — це означений в законі проміжок часу, протягом якого може бути вчинено злочин; г) часом вчинення злочину визнається час вчинення суспільно небезпечної дії (бездіяльності); 5) під часом вчинення злочину розуміють певний відрізок (проміжок) часу, протягом якого вчиняється сус-

пільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки; 6) час вчинення злочину — це сукупність ознак, які характеризують час вчинення суспільно небезпечної дії (бездіяльності); 7) час вчинення злочину — це час доби, року, тижня, місяця, конкретний період, коли відбувається подія злочину; 8) часом вчинення злочину є час настання наслідків; 9) час вчинення злочину — це певний проміжок часу протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки.

Проте і ці позитивні положення ще не дають нам запропонувати повноцінне визначення часу вчинення злочину. З цією метою варто звернутися до чинного КК України, а також до обґрунтувань тих розбіжностей, які існують в існуючих поглядах, до прикладів, що впливають із КК 1960 та 2000 рр. Тому, виходячи з предмета, нашого дослідження перш за все звернемося до обґрунтування розбіжностей в існуючих джерелах щодо часу вчинення злочину. Так, стосовно часу вчинення злочину, де він зв'язаний лише з діянням, тобто дією або бездіяльністю, існують наступні обґрунтування: 1) А.Є. Якубов запевняє, що «в цьому сенсі часом вчинення злочину є час вчинення діяння і це положення відповідає принципу суб'єктивного інкримінування. Юридичною основою такої норми є те, що суб'єктивне ставлення особи до своїх вчинків і дій пов'язано із законом, що діяв на час вчинення дії чи бездіяльності [33, с. 648], це одночасно стосується необережних злочинів, позаяк суспільна небезпека особи виявляється і тоді, коли вона, передбачаючи можливість настання суспільно небезпечних наслідків, самовпевнено розраховує на їх попередження, і тоді, коли вона, хоч і не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків, але при необхідній уважності та завбачливості мала та могла їх передбачити [33, с. 648]. Водночас принципу суб'єктивного інкримінування відповідає і положення, згідно з яким, якщо свідомістю особи, що вчинила злочинні дії, охоплювалося настання наслідків у момент набрання чинності більш суворим законом, то часом вчинення злочину, буде час настання наслідків (при цьому вирішальне значення має те, що особа зробила все від неї залежне для настання цих наслідків і немає значення чи мала особа можливість запобігти настанню наслідків) [33, с. 649]; 2) М.Н. Блум і А.А. Тилле вважають, що в злочинах, де результат віддалений у часі від діяння, що його викликало, часом вчинення злочину буде час вчинення самого діяння, що створює об'єктивну сторону конкретного злочину [32, с. 48].

На переконання С.М. Джалилян більш послідовною точкою зору для «простих» злочинів, які не обтяжені в часі є та, яка співпадає із законодавчим рішенням: ч. 2 ст. 9 КК РФ часом вчинення злочину визначається час вчинення суспільно небезпечної дії (бездіяльності) незалежно від часу настання наслідків. Очевидно, що діяння повинно визнаватися злочином в момент його вчинення. Особа вже в момент вчинення діяння повинна усвідомлювати його значення і міру відповідальності [34, с. 15–16]. У ч. 3 ст. 4 КК України також зазначається, що часом вчинення злочину визнається час вчинення особою передбаченої законом кримінальної відповідальності дії або бездіяльності [36]. С.М. Джалилян переконана в тому, що «визнання ж часом вчинення злочину час настання наслідків — дозволить у випадку прийняття більш суворого зако-

ну в період між закінченням діяння і настання наслідків застосувати його до суб'єкта. Більш того в цьому випадку можливим стане і притягнення до кримінальної відповідальності за ті діяння, які взагалі не визнавалися злочинами (і, відповідно, караними) в момент їх вчинення, а також притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що не досягали до часу вчинення діяння віку кримінальної відповідальності (цей підхід суперечить принципу справедливості) [34, с. 16].

Для того, щоб правильно застосувати належний закон, на наше переконання, необхідно, зокрема точно визначити час вчинення злочину, а також час вступу закону в силу. Проте при цьому потрібно нагадати, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим кодексом (ч. 1 ст. 2 КК України) тобто містить усі ознаки конкретного складу злочину [35].

Натомість законодавець вже в ст. 4 КК України визнає, що підставою кримінальної відповідальності є лише елементи об'єктивної сторони — діяння, тобто дії (бездіяльності), що є протиріччям між двома нормам ч. 3 ст. 4 та ч. 1 ст. 2 КК України.

Слід погодитися з думкою, що є в юридичній літературі, що названа вище позиція була запозичена з німецького кримінального права, де більшість злочинних діянь передбачених Особливою частиною КК, носять так званий «матеріальний характер», тобто в ознаки складів відповідних злочинів включені певні наслідки, а тому вчинення суспільно небезпечної дії, яка ще не настала наслідків, не містить усіх ознак складу злочину. У цьому випадку можна говорити тільки про замах на злочин [35, с. 17]. Вирішення цього питання, що міститься в ч. 2 ст. 9 КК РФ (а в чинному КК України — ч. 3 ст. 4), не буде сприяти притягненню до відповідальності осіб, винних у вчиненні триваючих і продовжуваних злочинів і, особливо, співучасників таких злочинів, які приєднувались на стадії закінченої дії або бездіяльності, але до настання наслідків, передбачених законом, оскільки триваючий злочин містить не одномоментний характер, а є злочинним станом, то він має кваліфікуватися за законом, діючим у момент припинення злочинного стану [36, с. 53].

Натомість стосовно часу вчинення злочину, де він зв'язаний з наслідками, існує таке пояснення, що це положення впливало із загальної концепції про застосування у всіх випадках більш низької версії закону, навіть, якщо він був більш суворий [25, с. 85].

Автор публікації приводить наступні приклади часу вчинення злочину: 1) А.А. Музика, зокрема, як «необхідну ознаку осн. складу злочину називає (напр., умисне вбивство матер'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів — ст. 117 КК; час виконання робіт з підвищеною безпекою — ст. 272), в інших — як кваліфікуюча ознака (напр., самовільне залишення військ, частини або місця служби карається більш суворо залежно від тривалості відсутності військовослужбовця строк, служби — ч. 2 і 3 ст. 407). Ч. в. з. може впливати на ступінь сусп. небезпеки посягання. Так, учинення хуліган, дій (ст. 296) під час проведення масових заходів підвищує ступінь сусп. небезпеки вчиненого, і ця обставина повинна враховуватися при індиві-

дуалізації покарання. ... Ч. в. з. має значення для: встановлення наявності або відсутності ознак перевищення меж необхідної оборони ... Ч. в. з. визначається незалежно від часу настання суспільно небезпеч. наслідків злочину. Якщо, напр., убивство було вчинено шляхом отруєння, то Ч. в. з. буде конкр. час доби, коли винним введена отрута в організм потерпілого, а не момент смерті потерпілого, що настала кілька діб потому. У випадках, коли закон описує злочин як ряд взаємопов'язаних дій, Ч. в. з. буде день вчинення останньої з необхідних дій. Якщо злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винного (напр., його затримав гр-нин під час замаху на злочин), момент невдалого злочин, посягання і буде Ч. в. з. Для співучасників злочину (виконавця, організатора, підбурювача, пособника), котрі діяли в різний час, Ч. в. з. визначається окремо з урахуванням часу виконання ними своїх ролей у спільно вчиненому злочин, діянні» [10, с. 386–387]. 2) В.А. Номоконов зазначає, що «в деяких статтях КК час позначає тривалість, продовжуваність якого-небудь діяння, що вимірюється в одиницях часу (ст. 337 РФ. Самовільне залишення частини або місця служби). Друге значення часу – певний період, в якому відбувається що-небудь. У цих випадках вирішальне значення має не сама тривалість діяння, а події, при яких діяння вчиняється зокрема, статті 141 і 142 КК РФ говорять що порушення виборчих прав, що передбачає вчинення передбачених злочинів під час виборчих компаній [12, с. 367–368]; 3) В.Р. Вереша звертає увагу на наступні приклади часу вчинення злочину як: «перешкоджання здійсненню виборчого права (ст.157 КК України), неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів (ст. 158 КК України), порушення таємниці голосування (ст. 159 КК України) можуть бути вчинені під час проведення виборчої кампанії. Вчинення багатьох злочинів у воєнний час, надає таким злочинам кваліфікованого або особливо кваліфікованого виду [13, с. 117–118]; 4) В.Б. Малінін зазначає, що «час виступає в якості обов'язкової ознаки об'єктивної сторони надто рідко. Так, кримінальна відповідальність за злочини проти військової служби, вчинені в воєнний час чи в бойовій обстановці, визначається законодавством РФ воєнного часу ч. 3 ст. 331 КК РФ. Поняття злочинів проти військової служби, а наприклад, перешкоджання здійсненню виборчих прав або роботи виборчих комісій (ст. 141 КК РФ) і класифікація виборчих документів, документів референдуму (ст. 142 КК РФ) передбачає їх вчинення у певний час виборів в органи державної влади та органи місцевого самоврядування або референдуму, а також час підведення їх підсумків ... Указівка на час як на ознаку, що криміналізує те або інше діяння, означає правило, не час як такий (тобто не «астрономічний» час) а, деякий відрізок або період часу, в який відбувається певні події, що впливають якісно на злочин. У таких випадках законодавство веде мову, відповідно, не про час взагалі, як це має місце в статтях про принципи кримінального права, а більш предметно, позначаючи його дозволяють семантичні можливості, без використання власне терміна «час» — чи окремим словом, чи словосполученням...» [2, с. 396–397]; 5) М. В. Володько наполягає на тому, що таким часом вчинення злочину, передбаченого ст. 272 КК, є час виконання робіт із

підвищеною небезпекою; самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю під час бою (ст. 429 КК) [28, с. 98]; часом вчинення опору представникові влади — час виконання ним службових обов'язків (ч. 1 ст. 342 КК) [28, с. 98].

Аналіз прикладів часу вчинення злочину, що нами виписаний з означених публікацій, свідчить, що він неповний, та потребує уточнення і доповнення з чинного КК України. Проте перед цим звернемо увагу на твердження, яке висловила М.І. Блум: «Визначення часу вчинення злочину потрібне, по-перше, для встановлення дії кримінального закону в часі; по-друге, для встановлення протиправності суспільно небезпечного діяння; по-третє, для встановлення часу виникнення кримінальних правовідносин; по-четверте, для встановлення передумов кримінальної відповідальності — осудності та досягнення особою передбаченого законом віку, необхідного для визнання її суб'єктом злочину; по-п'яте, для встановлення давності кримінальної відповідальності» [37, с. 3].

Виходячи з напрямку нашого аналізу чинного КК України звернемося до положень Особливої частини цього нормативно-правового акту, де час має місце як ознака об'єктивної сторони складів злочинів, а також умовою звільнення від кримінальної відповідальності. Виходячи з цього перерахуємо такі ознаки часу: 1) державна зрада — перехід на бік ворога в період збройного конфлікту (ч. 1 ст. 111КК); 2) умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів (ст. 117 КК); 3) згвалтування з використанням безпорадного стану потерпілої особи (ч.1 ст.152 КК); 4) задоволення статевої пристрасті неприродним способом із використанням безпорадного стану потерпілої особи (ч.1 ст.153 КК); 5) перешкоджання здійснення виборчого права або права брати участь у референдумі чи діяльності офіційного спостерігача (ст. 157 КК); 6) неправомірне використання виборчих бюлетенів, підпал виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів (ст. 158 КК); 7) незаконне використання виборчого бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше ніж один раз (ст. 158-1 КК); 8) незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму пози встановлених законом строком зберігання (ст.158-2 КК); 9) порушення таємниці голосування (ст. 159 КК); 10) особа, яка вчинила діяння, передбачені частинами першого, другого, або діяння, передбачені частиною третьою (якщо вони призвели до фактичного надходження до бюлетенів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах) цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності, сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду (ч. 4 ст. 212 КК); 11) особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона, до притягнення до кримінальної відповідальності, сплатила єдиний внесок (ч. 4 ст. 212-1КК); 12) порушення правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції та ін... (ст. 236 КК); 13) полювання в недозволеній час (ст. 248 КК); 14) особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене ч. 1 ст. 258 КК в частині погрози вчинення терористичного акту, якщо вона, до повідомлення їй про підозру у вчиненні злочину, добровільно повідомила право-

охоронним органам про цей злочин і. т. ін. (ч. 6 ст. 258 КК); 15) особа, крім організатора або керівника терористичної групи (організації), звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені ст. 258-5 КК, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомляють про відмову терористичної діяльності і. т. ін. ... (ч. 4 ст. 258-5 КК); 16) порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ч. 1 ст. 272 КК); 17) порушення під час розроблення, конструювання, виготовлення чи зберігання промислової продукції правил, що стосується (ст. 275 КК); 18) ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха (ст. 284 КК); 19) ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи в разі проведення цільової мобілізації (ст. 336-1 КК); 20) опір представникові влади, крім державного виконавця, під час виконання ними службових обов'язків (ч. 1 ст. 342 КК) та опір працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю під час виконання і. т. ін. ... (ч. 2 ст. 342 КК); 21) примушування давати показання при допиті (ст. 373 КК); 22) завідомо неправдиве надання показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта під час проведення судового розслідування, здійснення виконавчого провадження або проведення розслідування тимчасовою слідчою комісією і. т. ін... (ч.1 ст. 384 КК); 23) відмова свідка від давання показань або відмовка експерта чи перекладача під час провадження досудового розслідування і. т. ін. ... (ст. 385 КК); 24) неповернення до місця відбування покарання особи, засудженої до обмеження волі після закінчення строку виїзду (ч. 2 ст. 390 КК); 25) неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи (ст. 395 КК); 26) непокора, вчинена в умовах особливого періоду (ч. 3 ст. 402 КК); 27) те саме діяння вчинене в умовах особливого періоду (ч. 2 ст. 204 КК); 28) дії, передбачені частинами першою або другою, якщо вони були вчинені в умовах особливого періоду (ч. 3 ст. 404 КК); 29) дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені в умовах особливого періоду (ч. 3 ст. 405 КК); 30) чч. 1, 2, 3, ст.407 КК та ч.3 цієї статті (з ознаками вчинення в умовах особливого періоду); 31) нез'явлення з відрадження, відпустки або лікувального закладу (ч. 1 ст. 408 КК), діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, вчинене в умовах особливого періоду (ч. 3 ст. 408 КК); 32) діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті вчинені в умовах особливого періоду (ч. 3 ст. 209 КК); 33) дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті якщо вони вчинені в умовах особливого періоду (ч. 3 ст. 410 КК); 34) дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану; 35) ті самі діяння, вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану (ч.2 ст. 413 КК); 36) діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені в умовах особливого періоду (ч. 2 ст. 418 КК); 37) ті самі діяння, вчинені в умовах особливого періоду (ч. 2 ст. 419 КК); 38) те саме діяння, вчинене в умовах особливого періоду; 39) те саме діяння, вчинене в умовах особливого періоду (ч. 2 ст. 421 КК); 40) діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені в умовах особливого періоду (ч. 3 ст. 425 КК); 41) діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені в умовах особливого періоду (ч. 3 ст. 426 КК);

42) діяння, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті вчинені в умовах особливого періоду (ч. 4 ст. 426-1КК); 43) те саме діяння, вчинене в умовах особливого періоду (ч. 2 ст. 428 КК); 44) самовільне залишення поля бою під час бою або відмова під час бою діяти зброєю (ст. 429 КК); 45) зловживання в умовах особливого періоду (ч.1 ст. 435КК).

Наведений нами перелік законодавчого відображення часу вчинення злочину в 45 статтях Особливої частини як ознаки об'єктивної сторони, а також звільнення від кримінальної відповідальності спростовує судження, що є в юридичних публікаціях, що час вчинення злочину в якості ознаки кримінально-правового характеру надто обмежено присутній у нормах кримінального законодавства [2, с. 397; 1, с. 119].

Аналіз статей Особливої частини КК України свідчить, що часовий фактор у більшості випадків очевидний і зрозумілий особі, яка застосовує ту чи іншу статтю. Проте слід погодитися з тим, що поняття «часу вчинення злочину» складне (яке складається), і вже в силу цього його з'ясування має деякі особливості, зв'язані зі стикуванням термінів, що його складають, а також, цими термінами є «час» і «вчинення злочину» [2, с. 398]. Слід підтримати позицію В.Б. Малініна, що «самі по собі вони не являють труднощів у з'ясуванні, чого не можливо сказати про їх поєднання. Справа в тому що в цьому випадку приходиться зіштовхуватись з якісними змінами їх змісту. Так, якщо «вчинення злочину» — це виконання особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом, то відповідь на питання — чи являється час вчинення суспільно небезпечного діяння, часом вчинення злочину, — завжди був однозначним до прийняття нового КК РФ. Це пояснюється перш за все різними значеннями часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину і як підстав дії кримінального закону в часі, а також різницею в конструюванні складів тих або інших злочинів і в особливостях законодавчого формулювання їх об'єктивної сторони» [2, с. 398–399].

Враховуючи, що час вчинення злочину — це поняття правове, а тому визначення, зазвичай, має відображення властиві йому юридичні ознаки. [2, с. 399]. Злочином є «діяння, яке також, як і його злочинні наслідки, знаходить своє законне вираження в ознаках об'єктивної сторони складу злочину. Тому час вчинення злочину — це відрізок часу, в який виконана об'єктивна сторона злочину» [2, с. 399].

Слід погодитись з думкою А.В. Наумова, що «хоча термін «час вчинення злочину» взятий із законодавства..., він використовується в кримінальному праві в двох значеннях. По-перше, час вчинення злочину розуміється як певний часовий період, протягом якого вчинено злочин, відповідно визначається початком дії (бездіяльності) і їх закінченням, має тривалість, і таким чином, не може співпадати тільки з моментом закінчення злочину. По-друге, час вчинення злочину розуміється кримінальним правом як одна з факультативних ознак об'єктивної сторони злочину, тому в низці випадків потребується встановити відповідність часу вчинення злочину названим у законі ознакам» [11, с. 43–44].

Час вчинення злочину набуває кримінально-правового значення, якщо його характеристики задані в законі про кримінальну відповідальність.

Наприклад, мають значення чи тривалість вчинення злочинного діяння (наприклад, самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовців строкової служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу в разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрадження, відпустки або з лікувального закладу тривалістю понад три доби, але не більше місяця (ч. 1 ст. 407 КК), чи здійснення діяння в певний період часу (умисне порушення таємниці голосування під час проведення виборів або референдуму – ст. 159 КК) [36].

Важливо враховувати, що при конструюванні кримінально-правових норм час вчинення злочину різним чином включається до переліку обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину. Іноді час виступає в якості конструктивної ознаки простого складу злочину. Це свідчить про те, що в таких випадках він є не тільки однією із фактичних ознак, за наявності якої дане суспільно небезпечне діяння визначається в законі як злочинне, але й ознакою, що характеризує типові соціальні властивості того чи іншого злочину – характер і ступінь його суспільної небезпечності. Так в ст. 117 КК України передбачена кримінальна відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або зразу після пологів [35].

Часто час являється кваліфікуючою ознакою і утворює кваліфікуючий або особливо кваліфікуючий склад злочинів. Час тут завжди вказує на підвищену (у порівнянні з простим складом злочину) суспільну небезпечність злочину, як правило, в якості кваліфікуючої обставини, виступає вчинення злочину в умовах особливого періоду в складах військових злочинів [36]. Злочинні дії, вчинені в указаний період, характеризуються більшою небезпечністю, вони спричиняють чи здатні спричинити тяжку шкоду або особливо тяжку шкоду, шкоду об'єкту кримінально-правової охорони або забезпечують спричинення шкоди не тільки основному, але й додатковим об'єктам. Це, зокрема, й обумовлює необхідність кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих складів злочину.

Хоча в ч. 3 ст. 4 КК України йдеться про час вчинення злочину, проте правилом, зазначеним в цій статті, слід керуватись не тільки при визначенні часу вчинення злочину, але й при визначенні часу вчинення дії при обставинах, що виключають злочинність діяння (умисне вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони, а також при перевищенні заходів необхідних для затримання злочинця – ст. 118 КК України). Для описання в диспозиціях норм Особливої частини КК України часу вчинення злочину, як правило звертаються до понять точного значення, зокрема в статті 407 КК України «Самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем (крім строкової служби), а також нез'явлення його вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад десять діб, але не більше місяця, або хоч і менше десяти діб, але більше трьох діб...» [35].

Важливо звернути увагу на те, що ці поняття характеризуються певною чіткістю, дають можливість особі, яка застосовує закон, з'ясувати обсяг і зміст ознаки часу вчинення злочину, а відповідно, правильно застосувати закон. Змістовне значення таких понять, як «особливий період», може бути з'ясовано шляхом використання відповідних прийомів тлумачення та правил логіки.

Таким чином, підводячи підсумки нашого дослідження часу як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони того чи іншого злочину, передбаченого конкретними статтями Особливої частини КК України можна констатувати, що час вчинення злочину визначається в таких межах, як: 1) у деяких статтях Особливої частини КК України час означає продовження (тривалість) якогось-небудь діяння; 2) час означає — певний період, в який відбувається щось-небудь (тут вирішальне значення має не сама тривалість діяння, а події, при яких діяння вчиняється); 3) час вчинення злочину — це відрізок часу, в який виконана об'єктивна сторона злочину; 4) час вчинення злочину розуміється як певний часовий період, протягом якого вчинено злочин, відповідно визначається початком дії (бездіяльності) і їх закінченням має тривалість, і таким чином, не може співпадати тільки з моментом закінчення злочину; 5) час як конструктивна ознака простого складу злочину; 6) час як кваліфікуюча і особливо кваліфікуюча ознака відповідно таких складів злочинів; 7) час використовується як точне значення і як розуміється зі змісту статті.

Висновки. На підставі викладеного можна запропонувати визначення часу вчинення злочину як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони злочину: «Час вчинення злочину — це певний період (проміжок) або момент, описаний в диспозиції статті Особливої частини КК України, що має кримінально-правове значення, в який відбувається виконання об'єктивної сторони того чи іншого злочину».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. *Панов М.І.* Об'єктивна сторона злочину / М.І. Панов // Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник для юрид. вузів і фак. / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Х. : Право. — 1937. — С. 91—116
2. *Малинин В.Б.* Объективная сторона преступления / В.Б. Малинин // Энциклопедия уголовного права. Т. 4. Состав преступления. — СПб. : Издание профессора Малинина. — 2005. — С. 237—502.
3. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. — М. : Государственное изд-во юрид. лит., 1960. — 244с.
4. *Тимейко Г.В.* Общее учение об объективной стороне преступления / Г.В. Тимейко. — Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1977 — 216с.
5. *Ковалев М.И.* Объективная сторона преступления / М.И. Ковалев // Советское уголовное право. Часть общая : учебник ; под. ред. Н.А. Беляева и М.И. Ковалева. — М. : Юрид. лит, 1977. — С 144—167.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Укладач і голов. ред. В.Т. Бусел. — К. : Ірпінськ ; ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
7. Руско-Украинский словарь. Том первый А-М. Ред. коллегия : И.А. Башут, И.К. Білодід, С.І. Головащук та ін. — М. : Изд-во «Наукова думка», 1968. — 700 с.
8. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка : Он. 57000 слов / под. ред. Ча.-корф. АН СССР Н.Ю. Шведовой. — 19-е изд. Непр. — М. : Рус. Ез., 1987. — 750с.
9. Словарь по уголовному праву / Отв. ред. проф. А.В. Наумов. — М. : Рус. Изд-во. БЕК, 1997. — 702 с.

10. *Музика А.А.* Час вчинення злочину / А.А. Музика // Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К. : «Укр. енцикл.», Т.-Я. — 2004. — С. 386—387.
11. *Наумов А.В.* Российское уголовное право. Курс лекций: В 3 Т. Т. 1. Общая часть / А.В. Наумов. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Волтерс Клувер, 2007. — 73 с.
12. *Номоконов В.А.* Объективная сторона преступления / В.А. Номоконов // Полный курс уголовного права : В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, заслуженного деятеля наук РФ А. И. Коробеева. Т.1 : Преступление и наказание. — СПб : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр прес», 2008. — С. 357—387.
13. *Вереша Р.В.* Кримінальне право України. Загальна частина / Р.В. Вереша // Навч. посібник. 4-те вид. перероб. та допов. — К. : Алерта, 2016. — 364с.
14. *Пудовочкин Ю.Е.* Учение о составе преступления / Учебное пособие. — М. : «Юрлитинформ», 2009 — 248с.
15. *Панов М.І.* Обективна сторона злочину / М.І. Панов // Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник для юрид. вузів. і фак. / М.І. Бажанов, Ю.В. Баунін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Х. : Право, 1997. — С. 91—116.
16. *Благов Е.В.* Общая часть уголовного права в 20 лекциях: курс лекций / Е.В. Благов. — М. : «Юрлитинформ», 2012. — 344 с.
17. *Городнова О.Н.* Уголовное право России. Общая и Особенная часть: учебно-методический комплекс ; под ред. Н.В. Иванцовой / О.Н. Городнова. — М. : «Юрлитинформ», 2014 — 304 с.
18. *Матвійчук В.К.* Теоритичні та пракладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: монографія / В.К. Матвійчук. — К. : Національна академія управління, 2011 — 368 с.
19. *Гришук В.К.* Кримінальне право України : Загальна частина : Навч. посібник для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Гришук. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре» ; 2006. — 568 с.
20. *Ковалев М.И.* Объективная сторона преступления / М.И. Ковалев // Советское Уголовное право. Общая часть. — М. : «Юрид. лит.», 1977. — С. 144—167.
21. *Дурманов Н.Д.* Состав преступления / Н.Д. Дурманов // Советское уголовное право. Часть общая : под. ред. проф. В.Д. Меньшагина, Н.Д. Дураманов, Т.С. Ромашкина. — М. : Гос. изд-во Юридической литературы, 1962. — С. 88—135.
22. *Коржанський М.Й.* Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна. Курс лекцій / За ред. М.Й. Коржанського. — К. : Атіка, 2002. — 432 с.
23. *Бурчак Ф.Г.* Объективная сторона преступления ; Ф.Г. Бурчак / Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть общая. — Киев : Наукова думка, 1985. — С. 106—141.
24. Кримінальне право України. Загальна частина : Схеми. Таблиці. Визначення: Навч. Посібник; за ред. Є.Ф. Фесенка. — К. : Юрінком Інтер, 2007. — 272 с.
25. *Таганцев Н.С.* Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. В 2 Т. Т. 1. / Н.С. Таганцев. — М. : Наука, 1994. — 380с.
26. *Бажанов М.І.* Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / М.І. Бажанов, — М. : Юрінком Інтер, 2005. — 340с.
27. Кримінальне право. Загальна частина : мультимедійний навч. посібник [Електронний ресурс] : http://www.natau.kiev.ua/books/minp_krum_pravo_zab/
28. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник [Електронний ресурс] Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько, та ін. За ред. М.І. Мельника В.Н. Клименка. — К. : Юридична думка, 2004 — 352 с.

29. Уголовной кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 ; № 63-Ф 3 (ред. от 03.02.2014 г. с изменениями, вступившими в силу 15.02.2014 г.) [Электронный ресурс] : <http://zakonbase.ru/ugolovnyy-koдексы/>

30. *Василенко В.Д.* Поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину : порівняльний аналіз / В.Д. Василенко // Судова енциклопедія. — 2015 . — № 1(38). — С. 25—29.

31. *Игнатов А.Н.* Лекция 1. Введения в изучения уголовного права. Уголовный закон / А.Н. Игнатов ; под ред. Ю.А. Красикова. — М. : Норма, 1996. — 55 с.

32. *Блум М.И.* Обратная сила уголовного закона. Действие уголовного закона во времени / М.И. Блум, А.А. Тилле. — М. : Юрид. лит., 1969. — 136 с.

33. *Якубов А.Е.* Теория и практика уголовного права и уголовного процесса. Глава 8 [Электронный ресурс] А.Е. Якубов — Режим доступа http://www.ppravovazbibsit/books_618_page

34. *Джамиян С.М.* Некоторые проблемы определения времени совершения преступления / С.М. Джамиян // Общество и цивилизация в XXI веке : Тенденции и перспективы развития. — Томск : Юридический институт ТГУ, 2016. — С. 14—21.

35. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 // Відомості Верховної ради України — 2001. — № 25—26. — Ст.131.

36. *Галиакбаров Р.Р.* Уголовное право. Общая часть/ Р.Р. Галиакбаров. — Краснодар. : Изд-во Кубан. гос. аграр. ун-та, 1999. — 280с.

37. Блум М.И. Вопросы борьбы с преступностью : ученые записки / М.И. Блум ; отв. ред. А. Лиеле. — Рига : Изд-во Латвийского ун-та, 1974. — Вып. 212. — С. 2—15.

38. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N. F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg; "Yuridichesky Centei Press", 2001. — 234 p.

39. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : "Yuridichesky Center — Press", 2001. — 298 p.

40. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : "Yuridichesky Center — Press", 2002. — 366 p.

41. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : "Yuridichesky Center — Press", 2002. — 226 p.

42. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : "Yuridichesky Center — Press", 2002. — 366 p.

REFERENCES

1. *Панов М.И.* Obiektyva storona zlochynu / M.I. Panov // Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Pidruchnyk dlia yuryd. vuziv i fak. / M.I. Bazhanov, Yu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in. ; za red. prof. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — Kh. : Pravo. — 1937. — S. 91—116

2. *Malinin V.B.* Obektivnaja storona prestuplenija / V.B. Malinin // Jenciklopedija ugovnogo prava. T. 4. Sostav prestuplenija. — SPb. : Izdanie professora Malinina. — 2005. — S. 237—502.

3. *Kudrjavcev V.N.* Obektivnaja storona prestuplenija / V.N. Kudrjavcev. — M. : Gosudarstvennoe izd-vo jurid. lit., 1960. — 244 s.
4. *Timejko G.V.* Obshee uchenie ob obektivnoj storone prestuplenija / G.V. Timejko. — Rostov-na-Donu : Izd-vo Rost. un-ta, 1977 — 216 s.
5. *Kovalev M.I.* Obektivnaja storona prestuplenija / M. I. Kovalev // Sovetskoe ugovolnoe pravo. Chast' obshhaja : uchebnik ; pod. red. N. A. Beljaeva i M.I. Kovaleva. — M. : Jurid. lit, 1977. — S 144—167.
6. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / Ukladach i holov. red. V. T. Busel. — K. : Irpin ; VTF “Perun”, 2005. — 1728 s.
7. Rusko-Ukraynyskyi slovar. Tom pervyi A-M. Red. kolehiia : Y. A. Bashut, I.K. Bilodid, S. I. Holovashchuk ta in. — : Izd-vo “Naukova dumka”, 1968. — 700 s.
8. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazika : On. 57000 slov / pod. red. Cha.-korf. AN SSSR N. Ju. Shvedovoj. — 19-e izd. Nepr. — M. : Rus. Ez., 1987. — 750 s.
9. Slovar' po ugovolnomu pravu / Otv. red. prof. A.V. Naumov. — M. : Rus. Izd-vo. BEK, 1997. — 702 s.
10. *Muzyka A.A.* Chas vchynennia zlochynu /A.A. Muzyka // Yurydychna entsyklopediia : V 6 t. / Redkol. : Yu.S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. — K. : “Ukr. entsykl.”, T.-Ya. — 2004. — S. 386—387.
11. *Naumov A.V.* Rosijskoe ugovolnoe pravo. Kurs lekcij: V 3 T. T. 1. Obshhaja chast' / A.V. Naumov. — 4-e izd., pererab. i dop. — M. : Volters Kluver, 2007. — 73 s.
12. *Nomokonov V.A.* Obektivnaja storona prestuplenija / V.A. Nomokonov // Polnyj kurs ugovolnogo prava : V 5 t. / Pod red. dokt. jurid. nauk. prof., zaslužennogo dejatelja nauk RF A.I. Korobeeva. T. 1 : Prestuplenie i nakazanie. — SPB : Izd-vo R. Aslanova “Juridicheskij centr press”, 2008. — S. 357—387.
13. *Veresha R.V.* Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna / R.V. Veresha // Navch. posibnyk. 4-te vyd. pererob. ta dopov. — K. : Alerta, 2016. — 364 s.
14. *Pudovochkin Ju.E.* Uchenie o sostave prestuplenija / Uchebnoe posobie. — M. : “Jurlitinform”, 2009 — 248 s.
15. *Panov M.I.* Obiektivna storona zlochynu / M.I. Panov // Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Pidruchnyk dlia yuryd. vuziv. i fak. / M.I. Bazhanov, Yu.V. Baunin, V.I. Borysov ta in.; Za red. profesoriv M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — Kh. : Pravo, 1997. — S. 91—116.
16. *Blagov E.V.* Obshhaja chast' ugovolnogo prava v 20 lekcijah: kurs lekcij / E.V. Blagov. — M. : “Jurlitinform”, 2012. — 344 s.
17. *Gorodnova O.N.* Ugolovnoe pravo Rossii. Obshhaja i Osobennaja chast': uchebno-metodicheskij kompleks ; pod red. N.V. Ivancovoj / O.N. Gorodnova. — M. : “Jurlitinform”, 2014 — 304 s.
18. *Matviichuk V.K.* Teorytychni ta prakladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha: monohrafiia / V.K. Matviichuk. — K. : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011 — 368 s.
19. *Hryshchuk V.K.* Kryminalne pravo Ukrainy : Zahalna chastyna : Navch. posibnyk dlia studentiv yuryd. fak. vyshch. navch. zakl. / V.K. Hryshchuk. — K. : Vydavnychiy Dim “In Yure” ; 2006. — 568 s.
20. *Kovalev M.I.* Obektivnaja storona prestuplenija / M.I. Kovalev // Sovetskoe Ugolovnoe pravo. Obshhaja chast'. — M. : “Jurid. lit.”, 1977. — S. 144 —167.
21. *Durmanov N.D.* Sostav prestuplenija / N.D. Durmanov // Sovetskoe ugovolnoe pravo. Chast' obshhaja : pod. red. prof. V.D. Men'shagina, N.D. Durmanov, T.S. Romashkina. — M. : Gos. izd-vo Juridicheskij literatury, 1962. — S. 88—135.

22. *Korzhanskyi M.Y.* Kryminalne pravo i zakonodavstvo Ukrainy. Chastyna zahalna. Kurs leksii / Za red. M.Y. Korzhanskoho. — K. : Atika, 2002. — 432 s.

23. *Burchak F.G.* Obektivnaja storona prestuplenija ; F.G. Burchak / Ugolovnoe pravo Ukrainskoj SSR na sovremennom jetape. Chast' obshhaja. — Kiev : Naukova dumka, 1985. — S. 106–141.

24. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Skhemy. Tablytsi. Vyznachennia: Navch. Posibnyk; za red. Ye.F. Fesenka. — K. : Yurinkom Inter, 2007. — 272 s.

25. *Tagancev N.S.* Russkoe ugovolnoe pravo. Lekcii. Chast' obshhaja. V 2 T. T. 1. / N.S. Tagancev. — M. : Nauka, 1994. — 380 s.

26. *Bazhanov M.I.* Kryminalne pravo Ukrainy : Osoblyva chastyna : pidruchnyk / M.I. Bazhanov, — M. : Yurinkom Inter, 2005. — 340 s.

27. Kryminalne pravo. Zahalna chastyna : multymediinyi navch. posibnyk [Elektronnyi resurs] : http://www.natau.kiev.ua/books/minp_krum_pravo_zab/

28. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : pidruchnyk [Elektronnyi resurs] Yu.V. Aleksandrov, V.I. Antypov, M.V. Volodko, ta in. Za red. M.I. Melnyka V.N. Klymenka. — K. : Yurydychna dumka, 2004 — 352 s.

29. Ugolovnoj kodeks Rossijskoj Federacii ot 13.06.1996 ; № 63-F 3 (red. ot 03.02.2014 g. s izmenenijami, vstupivshimi v silu 15.02.2014 g.) [Elektronnyi resurs] : <http://zakonbase.ru/ugolovny-kodeks/>

30. *Vasylenko V.D.* Poniattia chasu vchynennia zlochynu yak oznaky obiektyvnoi storony skladu zlochynu : porivnialnyi analiz / V.D. Vasylenko // Sudova entsyklopediia. — 2015. — № 1(38). — S. 25–29.

31. *Ignatov A.N.* Lekcija 1. Vvedenija v izuchenija ugovolnogo prava. Ugolovnyj zakon / A.N. Ignatov ; pod red. Ju.A. Krasikova. — M. : Norma, 1996. — 55 s.

32. *Blum M.I.* Obratnaja sila ugovolnogo zakona. Dejstvie ugovolnogo zakona vo vremeni / M.I. Blum, A.A. Tille. — M. : Jurid. lit., 1969. — 136 s.

33. *Jakubov A.E.* Teoriija i praktika ugovolnogo prava i ugovolnogo processa. Glava 8 [Elektronnyi resurs] A.E. Jakubov — Rezhim dostupa http://www.pravovazbibsit/books_618_page

34. *Dzhamiljan S.M.* Nekotorye problemy opredelenija vremeni sovershenija prestuplenija / S.M. Dzhamiljan // Obshhestvo i civilizacija v XXI veke : Tendencii i perspektivy razvitiija. — Tomsk : Juridicheskij institut TGU, 2016. — S. 14–21.

35. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 // Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy — 2001. — № 25–26. — St.131.

36. *Galiakbarov R.R.* Ugolovnoe pravo. Obshhaja chast' / R.R. Galiakbarov. — Krasnodar. : Izd-vo Kuban. gos. agrar. un-ta, 1999. — 280 s.

37. *Blum M.I.* Voprosi bor'by s prestupnost'ju : uchenye zapiski / M.I. Blum ; otv. red. A. Liede. — Riga : Izd-vo Latvijskogo un-ta, 1974. — Vyp. 212. — S. 2–15.

38. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg; "Yuridicheskij Centei Press", 2001. — 234 p.

39. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : "Yuridicheskij Center — Press", 2001. — 298 p.

40. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : "Yuridicheskij Center — Press", 2002. — 366 p.

41. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

42. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

Семенюк Н.М. Поняття часу вчинення злочину як ознаки об’єктивної сторони злочину за кримінальним правом України

У статті досліджується проблема часу вчинення злочину як ознаки об’єктивної сторони злочину. Автор з’ясовує існуючі погляди на поняття часу вчинення злочину як ознаки об’єктивної сторони злочину та виокремлює з них позитивні положення. У роботі здійснюється аналіз позначення часу вчинення злочину в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України. На підставі дослідження запропоноване авторське поняття часу вчинення злочину як ознаки об’єктивної сторони злочину

Ключові слова: час, вчинення злочину, поняття «часу вчинення злочину», об’єктивна ознака злочину, період, проміжок часу, часовий період, значення терміну «час вчинення злочину».

Семенюк Н.М. Понятие времени совершения преступления как признака объективной стороны преступления по уголовному праву Украины

В статье исследуется проблема времени совершения преступления как признака объективной стороны преступления. Автор выясняет существующие взгляды на понятие времени совершения преступления как признака объективной стороны преступления и выделяет из них положительные определения. В работе осуществляется анализ обозначения времени совершения преступления в статьях Особенной части Уголовного кодекса Украины. На основании исследования предложено авторское понятие времени совершения преступления как признака объективной стороны преступления.

Ключевые слова: время, совершение преступления, понятие «времени совершения преступления», объективный признак преступления, период, промежуток времени, временной период, значение термина «время совершения преступления».

Semenyuk N. The Concept of the Time of Commission as an Element of the Objective Aspect of a Crime under Criminal Code of Ukraine

The article examines the matter of the time of commission of a crime as an element of the objective aspect of a crime. For the purpose of the in-depth study of the declared topic, the author refers to reference sources, to clarify the terms "time", "time of commission of a crime". Based on the reference sources in the work, positive provisions are allocated that helped to understand the time of commission of a crime as an element of the objective aspect under the Criminal Code of Ukraine. In addition, the author consistently finds out the views of specialists in the field of criminal law regarding the understanding of the time of commission of a crime as an element of the objective aspect of a crime under the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: Time; Crime; Concept of "the Time of Commission of a Crime"; Objective Evidence of a Crime; Period; Time Period; Meaning of the Term "Time of Commission of a Crime"

Стаття надійшла до редакції: 16.08. 2017.

УДК 343: 349,6 (477)

I. Khar

THE BACKGROUNDS AND GENESIS OF A PERPETRATOR OF A CRIME IN THE TERRITORY OF UKRAINE DURING THE THIRD (XI–XIV CENTURIES) AND FOURTH (XIV – THE BEGINNING OF THE XVIII CENTURY) STATE-BUILDING PERIODS

I. O. Khar

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

ВИТОКИ ТА ГЕНЕЗА СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ В ТРЕТЬОМУ (XI–XIV СТСТ.) І ЧЕТВЕРТОМУ (XIV СТ. І ДО ПОЧАТКУ XVIII СТ.) ПЕРІОДАХ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОСТІ

Постановка проблеми. З'ясування витоків та генези суб'єкта злочину на теренах України в зазначені періоди розвитку державності має важливе значення для теорії кримінального права та методології його дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема, окреслена предметом нашого дослідження, певною мірою з'ясовувалася В.Г. Павловим, В.К. Матвійчуком, І. Паньком, Т.О. Гончар. Проте до цього часу ці аспекти суб'єкта складу злочину не знайшли свого комплексного дослідження.

Мета статті полягає у з'ясуванні витоків та генези суб'єкта злочину на теренах України в третьому, четвертому, п'ятому періодах розвитку державності.

Основні результати дослідження. Незалежно від суспільного ладу, принципів державної політики, основних правових теорій і наукових поглядів на злочинність, кожна держава веде боротьбу з двома проявами одного явища злочинністю й особою злочинця [1, с. 7]. Ретроспективний аналіз суб'єкта злочину дає можливість позбавитися поверхневого нашарування, односторонніх або емоційних оцінок, що у всі віки супроводжують вчення про суб'єкт злочину, та дозволяє виявити закономірності розвитку такого інституту, як суб'єкт злочину, передбачити практичну необхідність його змін у майбутньому, напрямки і конкретні кроки таких змін, або навпаки — виявити певні регресивні тенденції й запропонувати спосіб їх усунення.

Вивчаючи історико-правові питання законодавства, що діяло на теренах України, слід звернути увагу на найважливіші пам'ятки стародавньої Русі-України і феодального права, і в послідуєчому багаточисельних законодавчих актів Російської імперії, що стосувалися суб'єкта злочину. При цьому важливість і цінність джерел кримінального права, що стосуються, в тому числі, суб'єктів злочину, має аналізуватися стосовно періодів (етапів) розвитку суспільства і державності, так як найбільш глибоко і змістовно зрозуміти будь-яке явище, подію, зміни, що відбуваються в суспільному і державному ладі, а тим більше в кримінальному праві (стосовно суб'єкта злочину в нашому випадку), можна лише з'ясувавши витоки та генезу їх походження, виникнення та розвитку.

Для висвітлення витоків та генези суб'єкта злочину звернемося до етимології понять, що використовуються в цій роботі. Термінами, що цікавлять нас з цього приводу, є «витоки» та «сучасний стан проблеми». Їх тлумачення в певній мірі пропонується в «Словаре русского языка» С.І. Ожегова. Наприклад, таке поняття, як «витоки» можна зрозуміти таким чином «початок, першоджерело чого-небудь» [2, с. 209]. Подібне розуміння цього терміна наводиться і в юридичній літературі [2, с. 45]. Російською мовою витоки озвучується як «истоки» або «начало». Ці визначення, тлумачення, з певною умовністю можна перенести і на проблему, яку ми досліджуємо, і тоді межа нашого з'ясування буде початок існування суб'єкта злочину та генези ознак цього явища на теренах України.

Друге поняття, яке ми застосовуємо «сучасний стан проблеми» можна з'ясувати з дослідження трьох термінів, які в нього входять, як складові «сучасний», «стан», «проблема». Якщо виходити з того, що «сучасний» означає, той, що відноситься до нинішнього часу (теперішній стан доктрини кримінального права в означеній проблемі [2, с. 605; 3, с. 45]), а «стан» — це положення, в якому хто-небудь або що-небудь знаходиться (в нашому випадку дослідження цієї проблеми, яку ми вивчаємо [1, с. 613]), у той же час термін «проблема» свідчить про складність питання, що потребує вирішення, дослідження тощо, бо стосовно нашого інтересу ми спроможні, маючи таку теоретичну базу, розпочати аналіз витоків та генези суб'єкта злочину на теренах України та сучасний стан проблеми.

Такий елемент складу злочину як суб'єкт злочину, має глибоке історичне коріння (витоки). Аналізуючи розвиток кримінального законодавства щодо суб'єкта злочину в історико-правовому аспекті та погодження цієї проблеми, бо така не підлягала належному самостійному дослідженню на прикладі розвитку людського суспільства і законодавчих ідей та регулювання, ми проведемо вивчення проблеми, дотримуючись загально визначеної історіографії. Історіографія нам необхідна, так як допоможе виявити і пояснити витоки та зміну ознак суб'єкта злочину. Проте, до цього часу це питання в Україні не знайшло свого фундаментального, комплексного дослідження. Це зумовлено, як вірно зазначає В. К. Матвійчук, тим що: 1) ці питання намагалися розглядати відособлено від історичного розвитку суспільства та державності; 2) Україна йшла в найскладніших історичних умовах до своєї самостійності, суверенітету

та державності [3, с. 46]. Про це цілком справедливо писав В. К. Грищук, відзначивши, що історія науки кримінального права (а ми акцентуємо увагу, що і положення, які стосуються суб'єкта злочину на теренах України) залишається зовсім не вивченою [4, с. 8]. Як відомо, наука кримінального права України до теперішнього часу не коментувала та не досліджувала витoki, історію суб'єкта злочину в історичних періодах, що мали і мають значення в історії кримінального права та існуючої практики. Важливість наукового вивчення витоків, історії суб'єкта злочину та сучасного стану цієї проблеми — поза будь-яким сумнівом. Тільки використання історико-правового методу дослідження може забезпечити точність опису генези суб'єкта злочину як елемента складу злочину і з'ясування сучасного стану означеної проблеми. Як свідчить проведене нами дослідження, до цього часу залишається невирішеним питання чи є наші поняття і ознаки суб'єкта злочину переконанням людини чи вони є надбанням розвитку суспільства, державності, в тому числі й на теренах нашої держави.

Важливим у цьому аспекті повинні бути провідні чинники, що визначали становлення і характер впливу людини на розвиток суспільних відносин у цьому напрямі. Людям, які на початку розвитку суспільства брали участь у захисті прав особи, певних суспільних відносин, доводилось не тільки пізнавати кожен елемент права, законодавства і злочинів, зокрема, суб'єкта злочину, через спроби і помилки, навпомацки шукати причину, суть та взаємозв'язок, пристосовуватись, відшукуючи та пропонуючи для захисту суспільних відносин вагомі ознаки суб'єкта злочину, але й узагальнювати ці знання для свого місця на певних етапах розвитку правової системи держави та суспільства.

Слід погодитися з думкою, що є в історичних і юридичних джерелах, про існування шести (загальнолюдських) різних за часом періодів, а для нашої країни — восьми (для кримінально-правової охорони відносин — шести періодів) [5, с. 1–736; 6, с. 112; 4, с. 8; 7, с. 26].

Відштовхуючись від викладеного, спробуємо дослідити витoki та генезу суб'єкта злочину на теренах України. Проведеним дослідженням як історичних, так і правових джерел, що діяли на території України, було встановлено, що в історичні періоди розвитку нашого суспільства, починаючи від першого (2–3 тис. років тому) до третього періоду, який охоплював час, коли українська держава була під управлінням князів (XI–XIV стст.), законодавства, в тому числі і кримінального, не існувало. Натомість у третій період до часів правління Ярослава Мудрого, положення, що стосувалися суб'єкта злочину, вже мали місце. Слід погодитися з думкою В. Г. Павлова, що злочинне діяння згідно аналізованому пам'ятнику, завжди вчиняється конкретною особою, але про нього як про суб'єкт злочину нічого не говориться [8, с. 27]. Можливо, це пояснюється як нечіткістю розуміння самого злочинного діяння, так і відсутністю розмежування між кримінальними і цивільно-правовими нормами, а тому говорити про правопорушника як про суб'єкта злочину має сенс лиш у випадках, коли до нього, виходячи із самого діяння, застосовано більш суворе покарання [8, с. 27]. За описанням А. Чебишова-Дмитрієва всі правопорушення, що згадуються в Руській Правді, розділяються на дві головні групи: 1) знищення і пошкодження чужої речі, які вчиняються за відсутності злочинного наміру;

2) дії, що наражають винного видачі князю на поталу і розграбування або пла-тежу «общественных» штрафів за розбій, підпал, убивство, калічення і т. ін. [9, с. 80–81]. Проте, маючи на увазі, що «Руська Правда є, як би, відголоском стародавніх загальнослов'янських начал, але при розробленій постановці питання про помсту за злочин і завдану шкоду в слов'ян відсутнє визначення злочинного діяння, так як кримінальне право до цього часу в основному зосереджувалося в інституті кровної помсти [10, с. 36–37]. Тому, як ми вже звертали увагу, що із тексту Руської Правди важко виявити положення, що стосуються особи, яка вчинила злочинне діяння, тобто її віку, осудності і, що дане правопорушення може вчинити тільки людина, хоча це витікає само по собі із змісту самого закону [8, с. 28]. Злочинна дія розцінювалася як зло і тому звичайною назвою для злочину, як правило, є «лиха справа», а для злочинця — «лиха людина» [9, с. 28].

Отже, суб'єктом правопорушення в Київській Русі може бути лише людина. Тварини, птиці, комахи, неживі (неодушевлённые) предмети суб'єктами злочину не являлися. Так, встановлюючи відповідальність за вчинення тих чи інших злочинів, перший нормативний акт східних слов'ян «Руська Права. Коротка редакція», визначаючи покарання, мав на увазі виключно фізичних осіб як можливих винуватців їх вчинення. Прикладом можуть бути: ст. 1 «Убъеть муж (ь) мужа, то мьстить брату брата, или сынови отца, любо отцю сына, или брату саму, любо сестрину сынови; аще не будет кто мьстя, то 40 гривен за голову; аще буждет русин, любо гридин, любо купчина, любо ябетник, любо мечник, аще изъгой будеть, любо словенин, то 40 гривен положит за нь» [11, с. 47]; ст. 4 «Аще утнеть мечем, а не вынемь его, любо рукоятью, то 12 гривне за обиду» [11, с. 47] та інші. Досягнення певного віку є умовою, яка необхідна для інкримінування особі якого-небудь злочину.

Сучасні науковці зазначають, що Руська Правда не передбачала вікових обмежень кримінальної відповідальності [12, с. 55; 17, с. 47; 14, с. 66]. Інші фахівці запевняють, що в Руській Правді та в інших джерелах права Київської Русі відсутні норми, що стосуються вікового цензу для суб'єкта злочину [15, с. 4–5; 16, с. 6]. А. М. Федорова заявляє, що ні одна стаття Руської Правди не говорить про досягнення особою певного віку, відсутні також вказівки на те, з якого віку люди притягуються до відповідальності за вчинені ними протиправні діяння, тобто віковий ценз відсутній [17, с. 219]. З цими думками варто погодитися частково, так як в джерелах права Київської Русі все ж таки наявні згадки про вік особи, що вчинила злочин. Так, першим важливим критерієм визначення правоздатності суб'єкта слід вважати вік. У дослідницькій літературі вказується, що дієздатність у давньоруському праві наступала в період з 15 до 20 років, зокрема, в 15 років закінчувалося малолітство, а в 20 — неповнолітність, але зі зміною правого становища (наприклад, при вступі до шлюбу) правоздатність могла змінитися і без врахування віку [18, с. 141]. Слід звернути увагу на те, що В. В. Момотов, що наводив ці вікові межі, не посилається на джерела інформації, що й не дивно, оскільки світські джерела Стародавнього права Київської Русі не регламентували вік настання дієздатності [17, с. 219].

Витоки мінімального віку ми знаходимо в джерелах канонічного права, де зазначаються достатньо чіткі вказівки стосовно віку, до досягнення якого

особа не могла нести кримінальну відповідальність, зокрема, в Кормчій книзі встановлювалося: «Семи лет отрок или бесный, аще убиет кого, неповинен есть смерти» [19, с. 135]. Як слідує із тексту статті, божевільні й особи, які не досягли семи років, не несли кримінальної відповідальності, навіть за тяжкі злочини. Дуже цікаві судження про нижню вікову межу відповідальності у кримінальному праві Київської Русі виголошує В.А. Рогов, що «закріплений в Градських законах мінімальний вік відповідальності в сім років не є випадковим. Такий мінімальний вік кримінальної відповідальності, будучи породженням візантійського кримінального законодавства, був сприйнятий в Стародавній Русі. Він визначався виходячи із здатності людини грішити. Так як злочин уже розглядався як гріх, то і відповідальність за нього визначалася здатністю грішити. А за деякі, наприклад, статеві злочини, вік кримінальної відповідальності встановлювався в дванадцять років, так як в цьому віці наступала цивільна зрілість чоловіка і жінки, а саме в цьому віці у відповідності з візантійськими законами, на Русі уже могли укладатися шлюби [20, с. 45–48]. У повному обсязі кримінальна відповідальність наступала з досягненням особою віку цивільної зрілості, тобто з 14–15 років для чоловіків, і з 12 років для жінок [21, с. 395].

Статут Ярослава також містив згадку проте, що до осіб, які не досягли 12 років, могли бути застосовані різноманітні покарання на рівні з дорослими, але до них не могло бути застосоване покарання у вигляді смертної кари [22, с. 29]. Тому не можна погодитися з тими вченими, які стверджують, що кримінальна відповідальність неповнолітніх нічим не відрізняється від кримінальної відповідальності дорослих.

Слід звернути увагу на думку Ю. Цветкової, що «Єфремівська кормча книга розподіляє покарання винних у скотолозтві залежно від віку, у якому був вчинений злочин та наявності дружини. Так, для тих, хто вчинив цей злочин до 20-ти років, повинно призначатися 20 років відлучення від таїн, у період з 20 до 50-ти років та одруженим — 30 років, а одруженим віком більше 50-ти років — допускати до причастя тільки перед смертю» [23, с. 174].

Другим важливим критерієм правоздатності суб'єкта слід вважати його осудність (тобто умовою кримінальної відповідальності суб'єкта є судимість). Традиційно в сучасній правовій літературі зазначається, що кримінальне право не знало такої ознаки суб'єкта злочину як осудність [17, с. 18; 8, с. 28]. Проте, В. Марчук заявляє, що в епоху Київської Русі все ж таки можна знайти явні ознаки кримінальної осудності, пов'язані з оцінкою особи злочинця, тобто суб'єктом злочину визнавалася особа, яка володіла свідомістю та волею [24, с. 23]. Цей фахівець стверджує, що в Руській Правді закріплювалося положення про те, що свідомість і воля могли бути тимчасово паралізовані, внаслідок чого діяння втрачало свій злочинний характер і, якщо провести аналогію із сучасним законодавством, то такий стан можна порівняти зі станом афекту: «если кто ударит другого батогом ..., а оскорблённый не стерпит того, ткнёт мечем, то вины его в этом нет», тобто тут порушена психологічна рівновага розглядалася крізь призму помсти і кримінальна відповідальність не наставала [24, с. 23]. Проте, на наше переконання, сучасні дослідники «суб'єктів зло-

чину в стародавньому праві Київської Русі нерідко роблять детальні допущення, засновані виключно на логіці сучасної правосвідомості і ніяк не зв'язані з матеріалом джерел тогочасного права. Наприклад, А.М. Федорова зазначає: «Мы предполагаем, что правонарушения не вменялись малолетним, безумным от рождения, сумасшедшим, а причинами освобождения от наказания были тяжелая болезнь, доводящая до умоисступления и беспамятства, одряхление, глухонмота и т.д.» [25, с. 18]. Проте, важливо що дослідниця сама ж оговорює, що висловлені нею бачення не знаходять ніякого підтвердження в джерелах права надто широкого часового періоду, зокрема, і в Руській Правді, і в Судебниках XV–XVI стст., і Соборному уложенні 1649 року [25, с. 18]. Для обґрунтування своїх припущень А.М. Федорова звертається до аргументації, яка була запропонована С.А. Кондрашкіним і М.Ю. Неборським, які стверджували, що світські джерела права замовчують про групу справ, що розглядаються, оскільки вони передавалися до відання церковного суду: «Усі люди з психічними відхиленнями вважалися церковними людьми, суд над якими передавався церкві по всім злочинам» [26, с. 94]. У той же час, як свідчить наше дослідження, в законі нічого не говорилося про кримінальну відповідальність душевнохворих осіб, не здатних унаслідок хворобливого стану психіки розуміти значення своїх дій і (або) керувати ними. Ймовірно психічна неповноцінність особи сприймалася в розрахунок, про що свідчать у деяких документах XVII ст. заяви учасників судочинства про те, що суспільно небезпечне діяння було вчинене особою, що знаходилася «не о своём уме», «вне ума», «во отступлении ума» [28, с. 94], «с ума сбродным, и про то весь город знает» [29, с. 169]. Проте, як стверджував С.М. Соловйов, із судових матеріалів також видно, що іноді «умоверженные» особи каралися на рівні зі здоровими людьми [30, с. 128–129]. Потрібно зазначити, що серед сучасних дослідників по цьому питанню немає однастайності. Так, А.М. Федорова вважає, що малолітні і душевнохворі звільнялися від кримінальної відповідальності [25, с. 18]. С.А. Кондрашкін і М.Ю. Неборський наполягають на тому, що ця категорія осіб була підсудна церковному суду [26, с. 94]. Проте, на наше переконання, слід приєднатися до точки зору С.В. Юшкова, який обґрунтовано вважає, що яких-небудь фактичних даних у законодавстві Стародавньої Русі по цьому питанню немає, а відповідно, немає й можливості достовірно на нього відповісти [31, с. 270]. Тому доцільніше констатувати, що відомі дослідникам джерела права не дають можливості достовірно відповісти на питання, чи вважалися в праві Київської Русі пристарілі й особи з психічними відхиленнями суб'єктами злочинів.

Наступним важливим критерієм для кримінальної відповідальності особи за Руською правдою є громадянство. Для іноземного підданого, який вчинив злочин, судовий розгляд і покарання визначалося за законами тієї місцевості, де було вчинено злочин. Проте, підвладні представникам земель Київської Русі іноземні піддані володіли різним правовим статусом, що добре визначається вже в Руській Правді, згідно приписів якої іноземці могли надавати на суд меншу кількість «послухів» (ст. 18 «Пространной редакции Русской Правды») [11, с. 65].

Ще одним важливим критерієм визначення правосуб'єктності суб'єкта (умовою його кримінальної відповідальності є статева приналежність) є поділ людей на чоловіків і жінок за джерелами права Київської Русі. Слід відзначити, що з появою християнства на Русі духовенство проводить у життя не тільки догми християнської релігії, але й основи візантійського права. Необхідні для цього норми з цього приводу були сприйняті із візантійського збірника церковнослужбських законів, відомого як «Кормчая книга» [32, с. 47]. Усі правопорушення вчинені жінками були віднесені під церковну юрисдикцію. «Жінка, як суб'єкт злочину не згадувалася в Руській Правді. Згідно візантійському церковному законодавству жіноча природа визнавалася нижчою в порівнянні з чоловічою, тому в сім'ї жінка повинна була знаходитися в підлеглому чи залежному становищі, а протиправні дії, вчинені нею, нерідко розглядалися і оцінювалися по-іншому, ніж аналогічні діяння, вчинені особою чоловічої статі» [32, с. 47]. Деякі склади злочинних діянь у праві Київської Русі були зв'язані тільки з суб'єктами жіночої статі, зокрема, Статут князя Володимира Святославовича розглядав серед справ, які підлягали церковному суду, ситуацію, коли «девка дєтя повѣржееть» [33, с. 47]. Тут йдеться про залишення дитини, що народилася, чи про позбавлення від плоду. Просторова редакція Статуту князя Ярослава на відміну від Статуту князя Володимира Святославича містить певні покарання за вбивство небажаної дитини (ст. 6) [34, с. 190].

Слід акцентувати увагу на тому, що вивчення нами джерел стародавнього права Київської Русі дає нам можливість стверджувати, що в світському праві жінка, як спеціальний суб'єкт, не розглядалася, оскільки такі випадки можливо були віднесені до церковного права.

Останнім на наш погляд, основним критерієм правоздатності суб'єкта (умовою його кримінальної відповідальності) була станова приналежність злочинця.

Також, слід акцентувати увагу на тому, що стародавнє право Київської Русі, подібно правовим системам більшості інших держав античного і середньовічного світу, розрізняло всіх людей за критерієм свободи на вільних і невільних [35, с. 253]. Протягом цього періоду середньовіччя йшов процес утворення станових груп, тобто суспільних груп, які розрізнялися за своїм правовим статусом, обсягом прав і обов'язків [35, с. 253]. З іншої сторони, водночас відбувався процес формування класів феодального суспільства, проте для юридичних відносин, у тому числі для визначення суб'єкта кримінального правопорушення, надто більшого значення мала протостанова структура суспільства [35, с. 253].

Важливо погодитися з твердженням А.В. Хачатряна, що «в багатьох сучасних працях допускаються змішування класової і станової структур стародавнього суспільства Київської Русі [35, с. 253]. Так, А.М. Федорова, визначаючи суб'єкт злочину за Руською Правдою, стверджує, що «суб'єктами злочину були феодали, міські люди і селяни» [24, с. 17]. Ми схиляємося до думки, яка є в юридичній літературі, що «таке змішування приводить ... до негативних наслідків для логіки розмірковувань, адже до прикладу, в групу «селяни» авто-

матично мали б попадати і особисто вільні, незалежні селяни, і залежні селяни, які не втратили ще волю, і такі, що втратили свободу холопи, які займаються селянською працею [35, с. 257]. Проте навряд чи можна з упевненістю стверджувати, що всі ці різні підгрупи класу селян були б суб'єктами правопорушень у праві Київської Русі. Тому, значно більш продуктивним, як стверджує А.В. Хачатрян, буде розмежування стародавнього суспільства Київської Русі за критерієм свободи, беручи до уваги, що тільки вільні люди володіли правами і обов'язками і могли бути суб'єктами правопорушень» [35, с. 253]. В.В. Момотов до числа вільних осіб включає наступні групи: «горожане, смерды, закупы, вдачи, изорники, кочетники, исполовники и др., а к несвободным относит рабов, холопов, челядь» [36, с. 138].

У той же час Псковська судна грамота на відміну від Руської Правди, практично не знає соціальної диференціації у застосуванні права, вона, все таки, виділяє наступні категорії фізичних осіб, яких можна було визнати суб'єктами злочинів. Так, ними являлися: «бояре, купцы, житьи, и посадские люди, как представители господствующего класса, а так же изорники, огородники, кочетники, как представители феодально-зависимого населения» [37, с. 179]. Відсутність серед суб'єктів злочинів за Псковською судною грамотою холопів, А. М. Федорова пояснює можливим регулюванням їх відповідальності нормами Руської Правди [38, с. 149].

Підходи до диференціації вільних і невільних на більш дрібні можуть бути різними, але дискусії ці будуть незавершеними, оскільки в малочисельних джерелах права цього періоду надто важко відшукати особливості правового положення таких груп. Тому слід погодитися з думкою, що краще зосередити увагу на великих групах вільних, а рабів, холопів і челядь розглядати як одну велику групу невільних, приблизно рівних у своєму правовому становищі [35, с. 253]. З цією метою звернемося до важливішого пам'ятника стародавнього руського права «Руської Правди», яка містила в собі як норми кримінального, так і цивільного права. Згідно його змісту суб'єктом злочину в Київській Русі могла бути тільки вільна людина тобто фізична особа. Наприклад, встановлюючи відповідальність за вчинення тих або інших злочинів перший нормативний акт східних слов'ян «Руська Правда», визначаючи покарання, мав на увазі виключно фізичних осіб як можливих винуватців їх вчинення. Будучи кодексом феодального права, вона надає, перш за все, виключне значення охороні власності феодалів. Зокрема, ст. 1 «Пространной редакции редакции Руської Правди» проголошує: «Аже убиеть муж мужа, отомстити брату брата, любо отцю, ли сыну, любо брату чадо, ли братню сынови; еще ли не будеть кто его мьстя, то положить за голову 80 гривнен, аче будеть князь мужь или тиуна князева; еще ли будеть русин, или гридь, любо купец, любо тивун бояреск, любо мечник, любо изгой, ли словенин, то 40 гривень положить за нь» [11, с. 64]. Це означає доступною мовою: «якщо вільна людина вб'є вільного, то мститися за вбитого брат або батько, або син, або племінник від брата або від сестри. Якщо ж нікому буде помститися, то стягнути за вбивство 80 грн., коли це буде княжий чоловік (боярин) або княжий тіун (прикажчик). Якщо ж убитий буде русин або княжий воїн (гридь), або купець, або боярський тіун..., або мечник,

або церковна людина, або словенін, то стягнути за убитого 40 гривень» [11, с. 81]. Ст. 88 «Просторової редакції Руської Правди» свідчить «Аже кто убиет жену, то тем же судом судити, яко же і мужа; аже будет виноват, то пол. виры 20 гривен» [11, с. 70]. Церковне законодавство, судячи за Статутом Ярослава про церковні суди, охороняло честь заміжної жінки і дочки і карало не тільки згвалтування, але й побиття, і образу словом [11, с. 113]. Слід погодитися з коментарем до ст. 88, що церковне законодавство не встановлювало відповідальності за вбивство перед церковною владою. Це свідчить про те, що такий злочин підлягав не церковній, а світській юрисдикції — князівській [11, с. 113].

Наведені нами вище положення дають нам підстави стверджувати, що практично всі суб'єкти злочину в стародавньому праві Київської Русі були спеціальними (вільні люди), а тому, очевидно, що їх складно підвести під будь-яку уніфіковану характеристику, властиву загальному суб'єкту злочину. Ці суб'єкти розрізнялися за державно-правовим становищем, соціальному статусу, ступеня наближеності до князя, статі, але при цьому дійсно складно встановити їх загальні характеристики, зокрема, вік або осудність.

Важливо звернути увагу на точку зору Н.А. Максимейка, що «муж» в «Древнейшей Правде» — це «будь-яка вільна людина (включаючи й іноземних громадян). І хоча, розрізняючи «мужей» за суспільним, службовим становищем і племінним походженням, «Древнейшая Правда» охороняє їх однаково, в рівній мірі. Чого зовсім немає в Правді Ярославичів, де немає не тільки загального поняття про «мужа», але й життя потерпілих охороняється по-різному, в залежності від станового походження [39, с. 16—17]. На переконання більшості дослідників, холопи в Київській Русі являли собою річ, а не особу, неправоздатного члена суспільства. Замість холопа за правопорушення відповідав його господар. Це правило чітко прослідковується в ст. 46 «Просторової редакції Руської Правди»: «Аже будут холопи татие, любо княжи, любо боярьстии, любо чернечь, их же князь продажею не казнить, зане суть не свободни, но двоиче платить ко истьцю за обиду» [11, с. 67]. Тут важливо зазначити, що законодавець розуміє, що злочин вчинив холоп, але оскільки він не може вважатися суб'єктом, то штраф за вчинений ним злочин платить його господар. Якщо він не бажав платити штраф і відшкодування шкоди, господар міг видати винного холопа постраждалому, як це встановлюється в Руській правді (ст. 65 Просторової редакції) [11, с. 69].

Ієрархічна структура суспільства Київської Русі, звичайно впливала на характер злочинності. Місце, яка займала особа на соціальній дробині, у великій мірі визначало види злочинів, суб'єктом яких воно могло бути, зокрема, особи, що входили до складу аристократії (наближені до князя), в основному були причетні до державних (політичних) і службових злочинів, хоча зазвичай, вони не гребували так званих «простонародних» злочинів [40, с. 80]. Тут може йти мова про витоки службової особи як суб'єкта злочину, яка зумовлена ієрархією суспільства, хоча на законодавчому рівні оформлення такого суб'єкта відбулося в подальшому.

На переконання деяких дослідників, для періоду середньовіччя Київської Русі характерним була перевага обов'язків над правами, коли люди-

на не мислила себе поза общиною, поза того місця, яке вона займала, вважаючи, що така соціальна стратифікація дана вищими силами і немає способу її змінити, єдина можливість зберегти себе полягає в суворому дотриманні такої стратифікації [36, с. 137]. Така система міжособистісних відносин створювала певні гарантії безпеки життя і майна суб'єкта, але обмежувала його ініціативу і самостійність [41, с. 6]. У цьому зв'язку слід звернути увагу на те, що деякі дослідники виділяють колективний суб'єкт права — «вервь» тобто общину (юридичну особу), як сільську або міську общину і особливості його кримінальної відповідальності [42, с. 103]. До початку XI ст. стародавня община пройшла шлях від родової до сусідської [43, с. 15]. І «вервь» несла перед князівською владою колективну відповідальність за вбивство в розбої, а також, коли її член порушував права вотчинної князівської власності [43, с. 15]. Тут «Вервь в Русской Правде ...выступает ... перед лицом государственной власти и княжеской вотчины, с одной стороны, как юридическое лицо, первичная административная ячейка общества, а с другой, как автономная организация, обладающая функциями внутреннего самоуправления» [43, с. 16]. Таким чином ми маємо витoki суб'єкта злочину як юридичної особи, хоча поняття юридичної особи закон цього періоду не знає. Проте А. Федорова, на наш погляд, обґрунтовано стверджує, що відповідно до Руської Правди корпоративним суб'єктом відповідальності називає громаду, оскільки саме вона була зобов'язана видати злочинця або сплатити дику віру [44, с. 9].

Четвертий період (XIV ст. і до початку XVIII ст.) в історії має назву «Козацька ера», а для кримінально-правової охорони — це другий період. Для усвідомлення кримінально-правової охорони суспільних відносин у зазначений історичний період необхідно знати, які джерела права в той час діяли на території України. Аналіз законодавчих та історичних джерел дає змогу виокремити ті нормативні акти, які не діяли на території нашої держави (проте їх потрібно аналізувати стосовно суб'єкта злочину, оскільки так або інакше вони мали вплив на подальше законодавство в означеній сфері й доповнювали його, що свідчить, що такої ізоляваності не було). До них належать: Судебник 1497 року [45, с. 9]; Судебник 1550 року [46, с. 97—173]; Акти місцевого управління [47, с. 174—240]; Стоглав [48, с. 241—500]; Соборное уложение 1649 р. [49, с. 76—443]. Як відомо, протягом історії сила і значення окремих джерел права, що діяли в той час на території нашої держави, змінювались. Важливо в цьому сенсі підтримати позицію А. П. Ткача, що їх краще класифікувати за походженням: 1) звичаєве право; 2) польсько-литовське законодавство; 3) законодавчі акти автономної влади України; 4) царське законодавство і судова практика; 5) нормативні акти церковного права; 6) джерела права Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття [50, с. 22]. Безумовно, що не всі з них (а можливо тільки деякі з них), так чи інакше стосуються положень суб'єкта злочину.

У відповідності зі ст. 8 Судебника 1447 року з цього приводу зазначалося: «Доведут на кого татьбу, или розбой, или душогубство, или ябедничество, или иное каное лихое дело, а будет ведомой лихой, и боярину того велети казнити смертною казньою...» [45, с. 55]. Хоча в ньому нічого не говориться про

суб'єкт злочину, але із пам'яток права можна зробити висновок, що суб'єктом злочинного діяння є тільки фізична особа — людина. Тварини, птахи, комахи і різні предмети суб'єктами злочину не являлися [51, с. 77]. Проте кримінальному праву, як це слідує із історичної і правової літератури, відомий факт, коли в 1553 р. в Росії був засуджений за державний злочин церковний соборний дзвін, в який ударили під час повстання народу в м. Углічі у зв'язку з вбивством спадкоємця престолу малолітнього царевича Дмитрія [52, с. 252].

Слід акцентувати увагу на тому, що ні в Судебнику 1497 року, ні в Судебнику 1550 року, ні в Кримінальному Уложенні 1619 року (ні в інших світських нормативних актах) така ознака суб'єкта злочину, як вік, в тому числі і мінімальний, не визначалася. У той же час відсутність законодавчих норм стосовно віку зовсім не свідчило про прояв свавілля. Це лише свідчить, що проблема віку кримінальної відповідальності мала не світський, а легітимний характер. У цьому сенсі слід погодитися з твердженням В.А. Рогова, що «людська особистість розглядалася як творіння Бога, розвивалася за встановленими Ним законами, і державна влада не вправі була за власним оглядом установлювати вінові межі відповідальності» [20, с. 46]. До того ж і сам злочин, як уже відмічалося, мислився не тільки як правопорушення, але й як гріх, тому проблема віку кримінальної відповідальності вирішувалася з опорою на позицію Церкви.

У попередньому періоді на підставі Канонічного права ми визначали 7 років мінімальний вік суб'єкта злочину. Наприклад, в одному з джерел повідомлялося, що серед тюремних ув'язнених знаходилася дитина у віці 8—9 років [53]. У той же час злочинці старше семи років, але неповнолітні користувалися істотним привілеєм: замість смертної кари їм призначалися інші покарання [54, с. 11]. У повному обсязі кримінальна відповідальність наступала з досягнення особою віку цивільної зрілості, тобто з 14—15 років для чоловіків і з 12 років для жінок [21, с. 395].

У законі нічого не говорилося про кримінальну відповідальність душевнохворих осіб, не здатних унаслідок хворобливого стану психіки розуміти значення своїх дій або керувати ними. У деяких документах у заявах часників судочинства значилося про те, що суспільно небезпечне діяння було вчинено собою, яка знаходилася «не о своём уме» [55], «вне ума», «во отступлении ума» [56], «с ума сбродным и про то весь город знает» [29, с. 169]. Загалом, із матеріалів також видно, що інколи «умоверженные» особи каралися нарівні із здоровими людьми [57, с. 102].

Станова приналежність злочинця. Як свідчить вивчення джерел, до кримінальної відповідальності могли бути притягнуті будь-які особи незалежно від їх станової приналежності, у тому числі холопи. Проте, місце, яке займала особа на соціальній драбині, у більшій мірі визначало види злочинів, суб'єктом яких вона могла бути, зокрема, особа, яка виходила до складу аристократії, в основному були причетні до державних (політичних) і службових злочинів, хоча зазвичай вчиняли «простонародні» злочини [58, с. 30].

Щодо станової приналежності злочинця, то важливо звернути увагу, що до кримінальної відповідальності могли уже бути в цьому періоді притягнуті будь-які особи незалежно від їх станової приналежності, в тому числі й холо-

пи. Ця «правова доктрина сформувалася не без впливу норм християнської етики при рівному підході до всіх християн» [18, с. 324]. У свою чергу «рівність перед Богом припускало відповідну рівність перед державною владою в оцінці вчиненого злочину» [18, с. 325]. Проте, деякі історичні джерела свідчать, що ієрархічна структура суспільства, звичайно, не могла не чинити вплив на характер злочинності і суб'єкта злочину. Так особи, що входили до складу аристократії, в основному були причетні до державних (політичних) і службових злочинів [51, с. 80]. Слід погодитися з заявою А.А. Рожнова, що важливою на той час новизною кримінального права, що стосувалося інституту суб'єкта злочину, було введення поняття «ведомой лихої человек», тобто закоренілий злочинець, рецидивіст, який вчиняв корисливі і насильницькі злочини в складі банд [18, с. 80]. За твердженням В.А. Рогова «у правосвідомості того часу «лихі люди» мислилися як антагоністи всього державного устрою; вони ...були поза православною правдою ...» [20, с. 65]. Вони підлягали знищенню. Цей підхід поклав основу принципу аж до ХХ століття, в силу якого покарання ділилися на дві групи за силою «тяжкості» — кримінальні і виправні [20, с. 66].

У другій половині ХVІІ ст. по мимо загальних протиправних діянь службових осіб, наприклад, хабарництва як самостійного злочину, були наступні різновидності кримінально караних правопорушень: 1) злочини службових осіб у військовій формі: не укріплення воєводами кріпостей [59], не висилка воєводами і приказними службовцями служилих людей, в тому числі дезертирів, до певного строку на службу або військові збори [60], не висилка воєводами даточних людей [61] і «добрих» коней «для служби» [62]; 2) злочини службових осіб у сфері охорони громадського порядку і забезпечення суспільної безпеки: халятний нагляд об'їзних голів за дотриманням протипожежних вимог [63], невиконання караульним обов'язків по затриманню злочинців [64]; 3) злочини службових осіб у сфері станових відносин, невиконання воєводами або сициками вказівок про розшук селян і холопів, що втекли [65]; 4) злочини службових осіб у сфері збору податків, зборів, мита: невиконання воєводами розпоряджень про збір податків [66], недобір митниками і кабацькими головами і цілувальниками мит [67] тощо. Проте ці документи не діяли на теренах України. Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою проблема суб'єкта злочину взагалі вирішується на законодавчому рівні і в деяких зарубіжних джерелах [68; 69; 70; 71; 72].

З названих Указів, Наказів і Грамот можна назвати суб'єктів службових злочинів, але поняття та ознаки службових злочинів на той час були відсутні.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна дійти наступного: 1) що ретроспективний аналіз суб'єкта злочину в ХІV — до початку ХVІІ ст. дає можливість позбавитися поверхневого нашарування однобічних емоційних оцінок у цьому питанні; 2) що витoki суб'єкта злочину мають місце в ХІ на теренах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Буняк В.С.* Кримінальне право. Загальна частина. Історико-правове дослідження : монографія / В.С. Буняк. — К. : Юрінком Інтер, 2015. — 224 с.

2. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка : Ок. 5000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой, — 19 изд., испр. — М. : Рус. яз., 1987. — 846 с.

3. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : Монографія / В.К. Матвійчук. — К. : Азимут-Україна, 2005. — 464 с.

4. *Гришук В.К.* Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми теорії і методології / В.К. Гришук. — Львів : Світ, 1992. — 165 с.

5. *Грушевський С.М.* Історія України-Руси / С.М. Грушевський : В 11 т., 12 кн. (Редкол. : П.С. Сохань (голова) та ін.) — К. : Наукова думка, 1991. — Т. 1. — 736 с.

6. *Субтельний Орест* Україна: Історія; [перекл. з англ. Ю.І. Шевчука. Вст. ст. С.В. Кульчицького] / О. Субтельний. — К. : Либідь, 1991. — 512 с.

7. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [Монографія] / В.К. Матвійчук. — К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2011. — 368 с.

8. *Павлов В.Г.* Суб'єкт преступлення / В.Г. Павлов. — СПб : Юридический центр Пресс, 2001. — 318 с.

9. *Чебышев-Дмитриев А.* О преступном действии по русскому допетровскому праву / А. Чебышев-Дмитриев. — Казань : В типографии Императорского университета, 1862. — 242 с.

10. *Есипов В.В.* Преступление и наказание в древнем праве / В.В. Есипов. — Варшава : Типография Варшавского учебного округа, 1903 г.

11. Российское законодательство X—XX веков: В 9 т. — Т. 1. Законодательство древней Руси. — М. : Юрид. лит., 1984. — 432 с.

12. *Єреган А.* Поняття злочину та покарання в джерелах права Київської Русі / А. Єреган // Вісник ЛДВС імені Е. О. Дідоренка. — 2008. — № 4. — С. 54—61.

13. *Кульчицький В.С.* Історія держави і права України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.С. Кульчицький, Б.Й. Тищик. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. — 624 с.

14. *Заруба В.М.* Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі (кінець VIII — початок XIV ст.) / В.М. Заруба. — К. : Істина, 2007. — 128 с.

15. *Терлюк І.* Огляд історії кримінального права України: навч. посіб. / І. Терлюк. — Львів : Ліга-Прес, 2007. — 92 с.

16. *Бурдін В.* Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні / В. Бурдін. — К. : Атіка, 2004. — 240 с.

17. *Фёдорова А.Н.* Ретроспективная юридическая ответственность за правонарушения по Русской Правде / А.Н. Фёдорова // Памятники российского права в 35 томах. Т. 1. Памятники права Древней Руси : учебно-научное пособие / Под общ. ред. докт. юрид. наук, проф. Р.Л. Хачатурова. — М. : Юрлитинформ, 2013. — С. 211—217.

18. *Момотов В.В.* Формирование русского средневекового права в IX—XIV вв. / В.В. Момотов. — М. : Зерцало, 2003 г.

19. *Богдановский А.* Развитие понятий о преступлении и наказании в русском праве до Петра Великого / Богдановский А. — М. : Тип. Каткова и Ко, 1857. — 148 с.

20. *Рогов В.А.* История государства и права России IX — начала XX веков / В.А. Рогов. — М. : Зерцало; Теис, 1995. — 256 с.

21. *Владимирский-Буданов М.Ф.* Обзор истории русского права / М.Ф. Владимирский-Буданов. — Ростов-на-Дону : Изд-во «Феникс», 1995. — 640 с.

22. *Байбарин А.А.* Уголовно-правовая дифференциация возраста. Монография / Байбарин А. А. — М. : Высшая школа, 2009. — 252 с.

23. *Цветкова Юліанна Володимирівна* Єфремівська Кормча — джерело права Київської Русі (кінець XI — початок XII ст.): дисертація канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2003.

24. *Марчак В.Я.* Обмежена осудність : психолого-правовий зміст / В.Я. Марчак ; Наук.ред. Михайло Васильович Костицький. — Чернівці : Видавництво Чернівецького державного університету, 2010. — 398 с.

25. *Федорова А.Н.* Правонарушение и юридическая ответственность по Русской Правде / А.Н. Федорова. — Тольятти, 2004. — 192 с.

26. *Кондрашкин С.А.* Преступление и наказание в Древней Руси. Государство. Право. Церковь / С.А. Кондрашкин, М.Ю. Неборский. — М., 1999. — 70 с.

27. Отписка алатырского воеводы от 29 декабря 1663 г. // АМГ. — СПб. 1901. — Т. 3. — № 650.

28. Отписка белгородского воеводы от 20 июня 1694 г. / Новомбергский Н.Я. // АМГ. — СПб. 1901. — Т. 2. — № 2.

29. *Тельберг Георгий Густавович* (1881—1954). Очерки политического суда и политических преступлений в Московском государстве XVII века / Г.Г. Тельберг, приват-доц. Моск. ун-та. — Москва : Тип. Имп. Моск. ун-та., 1912. — VII. — 342 с.

30. Соловьёв С.М. Сочинения. В. 18 кн. / Отв. Ред. И.Д. Ковальченко, С.С. Дмитриев. Кн. 7. — Т. 13—14. — М., 1991. — 700с.

31. *Юшков С.В.* Русская Правда. Происхождение, источники, значение / Юшков С.В. // Под ред. О.И. Чистякова. — М. : Зерцало, 2002. — 328 с.

32. *Миненок М.Г.* Наказание в русском уголовном праве. Историко-правовой очерк / М.Г. Миненок. — Калининград, 1985. — 80с.

33. Устав князя Владимира Святославича. Синодальная редакция // Российское законодательство X—XX веков: В 9 т. — Т. 1. Законодательство древней Руси. — М. : Юрид. лит., 1984. — С. 137—152.

34. Устав князя Ярослава. Пространная редакция // Российское законодательство X—XX веков: В 9 т. — Т. 1. Законодательство древней Руси. — М. : Юрид. лит., 1984. — С. 163—208.

35. *Хачатрян А.В.* Ретроспективная юридическая ответственность по Псковской судной грамоте / А.В. Хачатрян // Памятники российского права в 35 томах. Т. 2. Памятники права Древней Руси : учебно-научное пособие / Под общ. ред. докт. юрид. наук, проф. Р.Л. Хачатурова. — М. : Юрлитинформ, 2013. — С. 246—330.

36. *Момотов В.В.* Формирование русского средневекового права в IX—XIV вв. / В.В. Момотов — М. : Изд-во «Зерцало», 2002. 416 с.

37. *Георгиевский Э.В.* Формирование и развитие общих положений древнерусского уголовного права / Э.В. Георгиевский: [монография]. — М. : Юрлитинформ, 2013. — 320 с.

38. *Федорова А.Н.* Определение понятия правонарушения по Псковской судной грамоте / А.Н. Федорова // Вектор науки ТГУ, 2010. — № 1(11). — С. 140—150.

39. *Максимейко Н.А.* Опыт критического исследования Русской Правды / Н.А. Максимейко. — Вып. первый. Краткая редакция. — Харьков : Тип. и Литограф. М. Зильберберг и С-вья. Донец-Захаржевская ул., с. д. № 6, 1914. — 217 с.

40. *Рожнов А.А.* История уголовного права Московского Государства (XIV—XVII вв.): монография / А.А. Рожнов. — М. : Юрлитинформ, 2012. — 512 с.

41. *Грановский Т.Н.* Лекции по истории Средневековья / Т.Н. Грановский. — М. : Наука, 1987. — 432 с.

42. *Свердлов М.Б.* Семья и община в Древней Руси / М.Б. Свердлов // История СССР. — 1981. — № 3. — С. 96—106.

43. *Щапов Я.Н.* О функции общины в Древней Руси / Я.Н. Щапов // Общество и государство феодальной России: Сборник, посвященный 70-летию академика Л.Д. Черепнина. — М., 1975. С. — 8—18.

44. *Федорова А.Н.* Правонарушение и юридическая ответственность по Русской Правде : автореф. дис. . канд. юрид. наук: 12.00.01 / А.Н. Федорова. — Казань, 2005. — 20 с.

45. Судебник 1497 г. // Российское законодательство X—XX веков: В 9 т. — Т. 2: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. — М. : Юрид. лит., 1985. — С. 54—96.

46. Судебник 1550 г. // Российское законодательство X—XX веков: В 9 т. — Т. 2: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. — М. : Юрид. лит., 1985. — С. 179—240.

47. Акты местного управления // Российское законодательство X—XX веков: В 9 т. — Т. 2: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. — М. : Юрид. лит., 1985. — С. 179—240.

48. Стоглав // Российское законодательство X—XX веков: В 9 т. — Т. 2: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. — М. : Юрид. лит., 1985. — С. 241—500.

49. Соборное уложение 1649 г. // Российское законодательство X—XX веков: В 9 т. — Т. 2: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. — М. : Юрид. лит., 1985. — С. 76—443.

50. *Ткач А.П.* Історія кодифікації дореволюційного права України / А.П. Ткач. — К. : Вид-во Київського ун-ту, 1968. — 170 с.

51. *Рожнов А.А.* История уголовного права Московского Государства (XIV—XVII вв.) : монография / А.А. Рожнов. — М. : Юрлитинформ, 2012. — 512 с.

52. *Пионтковский А.А.* Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А.А. Пионтковский. — М. : Госюриздат, 1961. — 666 с.

53. Челобитная шуян на губного старосту 1651 г. // Борисов В. Старинные акты, служащие преимущественно дополнением к описанию г. Шуи и его окрестностей. — М., 1853. — № 76.

54. *Комарницкий А.В.* Преступность несовершеннолетних и её предупреждение (по материалам Северо-Западного федерального округа) : дис. ... канд. юрид. наук. — СПб., 2006. — 194 с.

55. Отписка алатырского воеводы от 29 декабря 1663 г. // АМГ. — СПб. 1901. — Т. 3. — № 650.

56. Отписка белгородского воеводы от 20 июня 1694 г. / Новомбергский Н.Я. // Колдовство в Московской Руси XVII ст. — М., 2004. — Т. 2. — № 2.

57. *Кистяковский А.Ф.* Исследование о смертной казни / Кистяковский А.Ф., прив.-доц. уголов. права в Киев. ун-те. — 2-е изд. — С.-Пб. : А. Ф. Пантелеев, 1896. — 353 с. — репринтная копия.

58. *Желябужский И.А.* Дневные записки / И.А. Желябужский // Рождение империи / Неизвестный автор. Иоганн Корб. — М. : Фонд Сергея Дубова, 1997. — С. 272.

59. Грамота белгородскому воеводе от 28 апреля 1652 г. // 1ПСЗ. — Т. 4. — № 149.

60. Указ от 5 сентября 1650 г. // 1ПСЗ. — Т. 1. — № 43.

61. Грамота саликамскому воеводе от 11 декабря 1660 г. // АИ. — Т.4. — Т. 4. — № 149.

62. Указ від 20 травня 1655 г. // ААЄ. — Т.4. — № 86.

63. Наказ московскому пушкарскому голове 1689/96 р. // АИ. — Т.5. — Т. 4. — № 190.

64. Указ от 20 октября 1684 г. // 1ПСЗ. — Т. 2. — № 1093.
65. Грамота нижегородському воевоже от 15 лютого 1658 г. // 1ПСЗ. — Т. 1. — № 220.
66. Указ від 25 жовтня 1653 г. // 1ПСЗ. — Т. 1. — № 107.
67. Указ від 17 травня 1676 г. // 1ПСЗ. — Т. 2. — № 642.
68. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226p.
69. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.
70. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.
71. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313 p.
72. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg: “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

REFERENCES

1. *Buniak V.S.* Kryminalne pravo. Zahalna chastyna. Istoryko-pravove doslidzhennia : monohrafiia / V.S. Buniak. — K. : Yurinkom Inter, 2015. — 224 s.
2. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogoazyka : Ok. 5000 slov / Pod red. chl.-korr. AN SSSR N.Ju. Shvedovoj, — 19 izd., ispr. — M. : Rus. jaz., 1987. — 846 p.
3. *Matviichuk V.K.* Kryminalno-pravova okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia) : Monohrafiia / V.K. Matviichuk. — K. : Azymut-Ukraina, 2005. — 464 s.
4. *Hryshchuk V.K.* Kodyfikatsiia kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy: problemy teorii i metodolohii / V.K. Hryshchuk. — Lviv : Svit, 1992. — 165 s.
5. *Hrushevskiy S.M.* Istoryia Ukrainy-Rusy / S.M. Hrushevskiy : V 11 t., 12 kn. (Redkol. : P.S. Sokhan (holova) ta in.) — K. : Naukova dumka, 1991. — T. 1. — 736 s.
6. *Subtelnyi Orest* Ukraina: Istoryia; [perekl. z anh. Yu.I. Shevchuka. Vst. st. S.V. Kulchytskoho] / O. Subtelnyi. — K. : Lybid, 1991. — 512 s.
7. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha: [Monohrafiia] / V.K. Matviichuk. — K. : VNZ «Natsionalna akademiia upravlinnia», 2011. — 368 s.
8. *Pavlov V.G.* Subekt prestuplenija / V.G. Pavlov. — Spb : Juridicheskij centr Press, 2001. — 318 s.
9. *Chebyshev-Dmitriev A.* O prestupnom dejstvii po russkomu dopetrovskomu pravu / A. Chebyshev-Dmitriev. — Kazan' : V tipografii Imperatorskogo universiteta, 1862. — 242 s.
10. *Esipov V.V.* Prestuplenie i nakazanie v drevnem prave / V.V. Esipov. — Varshava : Tipografija Varshavskogo uchebnogo okruga, 1903 g.
11. Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov: V 9 t. — T. 1. Zakonodatel'stvo drevnej Rusi. — M. : Jurid. lit., 1984. — 432 s.
12. *Yerichian A.* Poniattia zlochynu ta pokarannia v dzherelakh prava Kyivskoi Rusi / A. Yerichian // Visnyk LDVS imeni E.O. Didorenka. — 2008. — № 4. — S. 54–61.

13. *Kulchytskyi V.S.* Istorii derzhavy i prava Ukrainy: pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl. / V.S. Kulchytskyi, B.I. Tyshchyk. — K. : Vydavnychi Dim "In Yure", 2008. — 624 s.
14. *Zaruba V.M.* Derzhava i pravo Kyivskoi ta Halytsko-Volynskoi Rusi (kinets VIII — pochatok XIV st.) / V.M. Zaruba. — K. : Istyna, 2007. — 128 s.
15. *Terliuk I.* Ohliad istorii kryminalnogo prava Ukrainy: navch. posib. / I. Terliuk. — Lviv : Liha-Pres, 2007. — 92 s.
16. *Burdin V.* Osoblyvosti kryminalnoi vidpovidalnosti nepovnitnikh v Ukraini / V. Burdin. — K. : Atika, 2004. — 240 s.
17. *Fjodorova A.N.* Retrospektivnaja juridicheskaja otvetstvennost' za pravonarusheniya po Russkoj Pravde / A.N. Fjodorova // Pamjatniki Rossijskogo prava v 35 tomah. T. 1. Pamjatniki prava Drevnej Rusi : uchebno-nauchnoe posobie / Pod obshh. red. dokt. jurid. nauk, prof. R.L. Hachaturova. — M. : Jurlitinform, 2013. — S. 211–217.
18. *Momotov V.V.* Formirovanie russkogo srednevekovogo prava v IX–XIV vv / V.V. Momotov. — M. : Zercalo, 2003 g.
19. *Bogdanovskij A.* Razvitie ponjatij o prestuplenii i nakazanii v russkom prave do Petra Velikogo / Bogdanovskij A. — M. : Tip. Katkova i Ko, 1857. — 148 s.
20. *Rogov V.A.* Istorija gosudarstva i prava Rossii IX — nachala XX vekov / V.A. Rogov. — M. : Zercalo; Teis, 1995. — 256 s.
21. *Vladimirskij-Budanov M.F.* Obzor istorii russkogo prava / M.F. Vladimirs'kij-Budanov. — Rostov-na-Donu : Izd-vo «Feniks», 1995. — 640 s.
22. *Bajbarin A.A.* Ugolovno-pravovaja differenciacija vozrasta. Monografija / Bajbarin A.A. — M. : Vysshaja shkola, 2009. — 252 s.
23. *Tsvietkova Yulianna Volodymyrivna* Yefremivska Kormcha — dzherelo prava Kyivskoi Rusi (kinets XI — pochatok XII st.): dysertatsiia kand. yuryd. nauk: 12.00.01 / Kyivskiy natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. — K., 2003.
24. *Marchak V.Ya.* Obmezheni osudnist : psyholoho-pravovy zmist / V.Ya. Marchak ; Nauk.red. Mykhailo Vasylovych Kostytskyi. — Chernivtsi : Vydavnytstvo Chernivetskoho derzhavnogo universytetu, 2010. — 398 s.
25. *Fedorova A.N.* Pravonarushenie i juridicheskaja otvetstvennost' po Russkoj Pravde / A.N. Fedorova. — Tol'jatti, 2004. — 192 s.
26. *Kondrashkin S.A.* Prestuplenie i nakazanie v Drevnej Rusi. Gosudarstvo. Pravo. Cerkov' / S.A. Kondrashkin, M.Ju. Neborskij. — M., 1999. — 70 s.
27. Otpiska alatyrskogo voevody ot 29 dekabrya 1663 g. // AMG. — SPb. 1901. — T. 3. — № 650.
28. Otpiska belgorodskogo voevody ot 20 iyunja 1694 g. / Novombergskij N.Ja. // AMG. — SPb. 1901. — T. 2. — № 2.
29. Tel'berg Georgij Gustavovich (1881–1954). Ocherki politicheskogo suda i politicheskikh prestuplenij v Moskovskom gosudarstve XVII veka / G.G. Tel'berg, privat-doc. Mosk. un-ta. — Moskva : Tip. Imp. Mosk. un-ta., 1912. — VII. — 342 s.
30. *Solov'jov S.M.* Sochinenija. V. 18 kn. / Otv. Red. I.D. Koval'chenko, S.S. Dmitriev. Kn. 7. — T. 13–14. — M., 1991. — 700 s.
31. *Jushkov S.V.* Russkaja Pravda. Proishozhdenie, istochniki, znachenie / Jushkov S.V. // Pod red. O.I. Chistjakova. — M. : Zercalo, 2002. — 328 s.
32. *Minenok M.G.* Nakazanie v russkom ugolovnom prave. Istoriko-pravovoj ocherk / M.G. Minenok. — Kaliningrad, 1985. — 80 s.
33. Ustav knjazja Vladimira Svjatoslavicha. Sinodal'naja redakcija // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov: V 9 t. — T.1. Zakonodatel'stvo drevnej Rusi. — M. : Jurid. lit., 1984. — S. 137–152.

34. Ustav knjazja Jaroslava. Prostrannaja redakcija // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov: V 9 t. — T.1. Zakonodatel'stvo drevnej Rusi. — M. : Jurid. lit., 1984. — S. 163–208

35. *Hachatrjan A.V.* Retrospektivnaja juridicheskaja otvetstvennost' po Pskovskoj sudnoj gramote / A.V. Hachatrjan // Pamjatniki rossijskogo prava v 35 tomah. T. 2. Pamjatniki prava Drevnej Rusi : uchebno-nauchnoe posobie / Pod obshh. red. dokt. jurid. nauk, prof. R.L. Hachaturova. — M. : Jurlitinform, 2013. — S. 246-330.

36. *Momotov V.V.* Formirovanie russkogo srednevekovogo prava v IX–XIV vv. / V.V. Momotov — M. : Izd-vo "Zercalo", 2002. 416 s.

37. *Georgievskij Je.V.* Formirovanie i razvitie obshhij polozhenij drevnerusskogo ugovolnogo prava / Je.V. Georgievskij: [monografija]. — M. : Jurlitinform, 2013. — 320 s.

38. *Fedorova A.N.* Opredelenie ponjatija pravonarushenija po Pskovskoj sudnoj gramote / A.N. Fedorova // Vektor nauki TGU, 2010. — № 1(11). — S. 140–150.

39. *Maksimejko N.A.* Opyt kriticheskogo issledovanija Russkoj Pravdy / N.A. Maksimejko. — Vyp. pervyj. Kratkaja redakcija. — Har'kov: Tip. i Litogr. M. Zil'berberg i S-v'ja. Donec-Zaharzhvskaja ul., s. d. № 6, 1914. — 217 s.

40. *Rozhnov A.A.* Istorija ugovolnogo prava Moskovskogo Gosudarstva (XIV–XVII vv.): monografija / A.A. Rozhnov. — M. : Jurlitinform, 2012. — 512 s.

41. *Granovskij T.N.* Lekcii po istorii Srednevekov'ja / T.N. Granovskij. — M. : Nauka, 1987. — 432 s.

42. *Sverdlov M.B.* Sem'ja i obshhina v Drevnej Rusi / M.B. Sverdlov // Istorija SSSR. — 1981. — № 3. — S. 96–106.

43. *Shhapov Ja.N.* O funkcii obshhiny v Drevnej Rusi / Ja.N. Shhapov // Obshhestvo i gosudarstvo feodal'noj Rossii: Sbornik, posvjashhennyj 70-letiju akademika L.D. Cherepnina. — M., 1975. S. — 8–18.

44. *Fedorova A.N.* Pravonarushenie i juridicheskaja otvetstvennost' po Russkoj Pravde : avtoref. dis. . kand. jurid. nauk: 12.00.01 / A.N. Fedorova. — Kazan', 2005. — 20 s.

45. Sudebnik 1497 g. // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov: V 9 t. — T. 2: Zakonodatel'stvo perioda obrazovanija i ukreplenija Russkogo centralizovannogo gosudarstva. — M. : Jurid. lit., 1985. — S. 54–96

46. Sudebnik 1550 g. // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov: V 9 t. — T. 2: Zakonodatel'stvo perioda obrazovanija i ukreplenija Russkogo centralizovannogo gosudarstva. — M. : Jurid. lit., 1985. — S. 179–240.

47. Akty mestnogo upravlenija // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov: V 9 t. — T. 2: Zakonodatel'stvo perioda obrazovanija i ukreplenija Russkogo centralizovannogo gosudarstva. — M. : Jurid. lit., 1985. — S. 179–240.

48. Stoglav // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov: V 9 t. — T. 2: Zakonodatel'stvo perioda obrazovanija i ukreplenija Russkogo centralizovannogo gosudarstva. — M. : Jurid. lit., 1985. — S. 241–500.

49. Sobornoe ulozhenie 1649 g. // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov: V 9 t. — T. 2: Zakonodatel'stvo perioda obrazovanija i ukreplenija Russkogo centralizovannogo gosudarstva. — M. : Jurid. lit., 1985. — S. 76–443.

50. *Tkach A.P.* Istoriia kodyfikatsii dorevoliutsiinoho prava Ukrainy / A.P. Tkach. — K. : Vyd-vo Kyivskoho un-tu, 1968. — 170 s.

51. *Rozhnov A.A.* Istorija ugovolnogo prava Moskovskogo Gosudarstva (XIV–XVII vv.): monografija / A.A. Rozhnov. — M. : Jurlitinform, 2012. — 512 s.

52. *Piontkovskij A.A.* Uchenie o prestupenii po sovetskomu ugovolnomu pravu / A.A. Piontkovskij. — M. : Gosjurizdat, 1961. — 666 s.

53. Chelobitnaja shujan na gubernogo starostu 1651 g. // Borisov V. Starinnye akty, sluzhashhie preimushhestvenno dopolnieniem k opisaniju g. Shui i ego okrestnostej. — M., 1853. — № 76.

54. *Komarnickij A.V.* Prestupnost' nesovershennoletnih i ejo preduprezhdenie (po materialam Severo-Zapadnogo federal'nogo okruga) : dis. ... kand. jurid. nauk. — SPb., 2006. — 194 s.

55. Otpiska alatyrskogo voevody ot 29 dekabrya 1663 g. // AMG. — SPb. 1901. — T. 3. — № 650.

56. Otpiska belgorods'kogo voevody ot 20 iyunja 1694 g. / Novombergskij N.Ja. // Koldovstvo v Moskovskoj Rusi XVII st. — M., 2004. — T. 2. — № 2.

57. *Kistjakovskij A.F.* Issledovanie o smertnoj kazni / Kistjakovskij A.F., priv.-doc. ugovov. prava v Kiev. un-te. — 2-e izd. — S.-Pb. : A.F. Pantelev, 1896. — 353 s. — reprintnaja kopija.

58. *Zheljabuzhskij I.A.* Dnevnye zapiski / I.A. Zheljabuzhskij // Rozhdenie imperii / Neizvestnyj avtor. Iogann Korb. — M. : Fond Sergeja Dubova, 1997. — S. 272.

59. Gramota belgorodskomu voevode ot 28 aprelja 1652 g. // 1PSZ. — T. 4. — № 149.

60. Ukaz ot 5 sentjabrja 1650 g. // 1PSZ. — T. 1. — № 43.

61. Gramota salikamskomu voevode ot 11 dekabrya 1660 g. // AI. — T.4. — T. 4. — № 149.

62. Ukaz vid 20 travnia 1655 h. // AAYe. — T.4. — № 86.

63. Nakaz moskovskomu pushkarskomu golove 1689/96 r. // AI. — T.5. — T. 4. — № 190.

64. Ukaz ot 20 oktjabrja 1684 g. // 1PSZ. — T. 2. — № 1093.

65. Gramota nizhegorods'komu voevozhe ot 15 ljutogo 1658 g. // 1PSZ. — T. 1. — № 220.

66. Ukaz vid 25 zhovtnia 1653 h. // 1PSZ. — T. 1. — № 107.

67. Ukaz vid 17 travnia 1676 h. // 1PSZ. — T. 2. — № 642.

68. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226p.

69. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

70. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

71. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313p.

72. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

Харь І.О. Витоки та генеза суб'єкта злочину на теренах України в третьому (XI–XIV стст.) і четвертому (XIV ст. і до початку XVIII ст.) періодах розвитку державності

У статті розглядаються витоки та генеза суб'єкта злочину на теренах України в третьому (XI–XIV стст.) і четвертому (XIV ст. і до початку XVIII ст.)

періодах розвитку державності. Показана важливість ретроспективного аналізу суб'єкта злочину для теорії кримінального права та методології його дослідження.

Ключові слова: суб'єкт злочину, витоки, генеза, ретроспективний аналіз, сучасний стан проблеми.

Харь И.А. Истоки и генезис субъекта преступления на территории Украины в третьем (XI–XIV вв.) и четвертом (XIV в. и до начала XVIII в.) периодах развития государственности

В статье рассматриваются истоки и генезис субъекта преступления на территории Украины в третьем (XI–XIV вв.) и четвертом (XIV в. и до начала XVIII в.) периодах развития государственности. Показана важность ретроспективного анализа субъекта преступления для теории уголовного права и методологии его исследования.

Ключевые слова: субъект преступления, истоки, генезис, ретроспективный анализ, современное состояние проблемы.

Khar I. The Backgrounds and Genesis of a Perpetrator of a Crime in the Territory of Ukraine during the Third (XI–XIV Centuries) and Fourth (XIV – the beginning of the XVIII Century) State-Building Periods

In this article, the backgrounds and genesis of a perpetrator of a crime in the territory of Ukraine during the third (XI–XIV centuries) and fourth (XIV – the beginning of the XVIII century) state-building periods are researched. The great importance of the retrospective analysis of a perpetrator of a crime for criminal law theory and methodology of its research is demonstrated.

Keywords: Perpetrator of a Crime; Backgrounds; Genesis; Retrospective Analysis; Current State of the Issue

Стаття надійшла до редакції: 7.08. 2017.

УДК 343.91

Y. Nikitin,
I. Nikitina

**THE ROLE OF SOCIAL AND BIOLOGICAL FACTORS
IN THE CONDUCT OF THE CRIMINAL PERSON:
THE CRIMINOLOGICAL ANALYSIS**

Ю.В. Нікітін

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права, кримінології,
цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

І.В. Нікітіна

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Національний університет харчових технологій
м. Київ*

**РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ТА БІОЛОГІЧНОГО
У ПОВЕДІНЦІ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ:
КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

Постановка проблеми. Однією з головних проблем вивчення особи злочинця є співвідношення соціальних й біологічних факторів та їхній вплив на її поведінку. Вона дискутується упродовж усього розвитку науки кримінології і має принципово практичне та правове значення. Від її вирішення багато в чому залежать пояснення причин злочинності й визначення головних напрямів запобігання та протидії їй, однак у науці кримінології ця проблема вирішується не однозначно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В юридичній літературі дослідженню особи злочинця та чинників, які впливають на її протиправну поведінку, приділялась досить значна увага. Відповідні проблеми досліджували такі вчені, як: В.С. Батиргареева, О.Ю. Бусол, В.В. Голіна, В.О. Глушков, С.Ф. Денисов, А.П. Закалюк, О.М. Джужа, І.І. Карпець О.М. Костенко, В.М. Кудрявцев,

О.М. Навроцький, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, В.І. Шакун та ін. Проте й досі ця проблема не знайшла свого остаточного вирішення.

Мета статті полягає у з'ясуванні ролі соціального та біологічного в поведінці особи злочинця.

Основні результати дослідження. Вітчизняні кримінологи виходили й виходять з того, що злочинність, як і конкретні злочини, у будь-якому суспільстві має соціально обумовлений характер. Але це аж ніяк не означає ігнорування біологічних факторів, однак вони можуть мати лише характер умови, що сприяє злочинній поведінці, але не причини. Академік А.П. Закалюк, зокрема, зазначає, що психофізіологічні особливості, стан фізичного та психічного здоров'я, у тому числі психічні аномалії в межах осудності, а також індивідуальні психологічні риси характеру, вольової та емоційної сфери, відіграють у процесі детермінації роль умов, які прямо або опосередковано, або іншим чином створюють сприятливу атмосферу для реалізації причин злочинних проявів і загалом причин злочинності [1, с. 262]. Тобто, людина діє раціонально, і з огляду на це, можна не погодитись з думкою З. Фрейда про першочергову роль неусвідомлених, ірраціональних елементів у людській поведінці [2]. Разом з тим, потрібно зазначити, що певні чинники дійсно домінують в житті людей з психічними аномаліями — це якраз те, що відрізняє хворих неврозом від здорових індивідуумів [3, с. 37; 4, с. 397 — 398; 5, с. 19; 7, с. 203; 8, с. 23 — 36]. На думку В.М. Кудрявцева основою мотивації злочинної поведінки виступають людські потреби, до яких відносяться елементарні біологічні (самозбереження, розмноження тощо) і соціальні (спілкування, соціальна активність тощо). При цьому, потребами насильницької злочинності, не пов'язаної з корисливою метою, є особиста неприязнь, помста тощо [9, с. 42—54].

У зв'язку з цим кримінологи, визначаючи особистість злочинця, наголошують на потребі дослідження системи соціальних, психологічних, моральних, психічних і правових ознак [10, с. 114; 11, с. 36].

Дослідження психології, психофізіології, психіатрії, а також деякі кримінологічні дані дають підставу вважати, що послаблення або перекручування психічної діяльності будь-якого походження сприяє виникненню та розвитку таких рис характеру, як дратівливість, агресивність, жорстокість, і, разом з тим, призводить до зниження вольових процесів, підвищення сугестивності, послаблення стримуючих контрольних механізмів. Значимість цих факторів зростає в сучасних глобалізаційних змінах у світі, що характеризуються загальною психічною та психологічною напруженістю, збільшенням кількості емоційно-стресових розладів, станів психічної дезадаптації [12]. Так, за дослідженнями М.А. Барановського визначено три види соціальних потреб: 1) нормальні — задоволення яких заохочується правом і мораллю; 2) деформовані соціальні потреби — яким у процесі їх задоволення відповідають соціально аморальні, протиправні об'єкти; 3) спотворені потреби — задоволення яких соціально негативне для оточуючих (перевага над оточуючими, егоцентризм, насилля, жорстокість тощо). Домінуючими потребами агресивної поведінки у правопорушників були: спотворені потреби (66%), деформовані нормальні потреби (17%) і нормальні соціальні потреби (17%) [13, с. 170—171].

Що ж до суб'єктивних факторів агресії, жорстокої та особливо жорстокої поведінки, то такими можуть бути психічні аномалії, які не виключають осудність, різного роду психічні захворювання тощо. Як встановлено, психопатії, наприклад, є одними із факторів, що сприяють скоєнню насильницьких злочинів. Водночас відомо, що психопати успішно працюють і виконують багато інших обов'язків. Вбачаючи на це вивчення індивідуума потрібно розпочати з його особистісних формулювань та мови, – тобто ідеографічно. Але в той же час, треба не забувати і про альтернативні методи, що і нададуть можливість системно зрозуміти співвідношення між рисами особистості та поведінкою.

Відомий німецький вчений Ганс Юрген Айзенк зазначає, що риси особистості та типи визначаються перш за все спадковістю. «Генетичною спадковістю є схильність людини діяти та вести себе певним чином, якщо вона потрапила в певну ситуацію» [14, с. 29]. Однак, віддаючи перевагу генетичним факторам у розвитку індивідуума, він повністю не відкидає ситуаційний вплив чи вплив оточуючого середовища на людину. Аналогічної позиції дотримуються, по суті, О.В. Кербіков, Г.І. Царгородцев та В.Г. Ерохін. Вони виділяють явища, що свідчать про соціальну опосередкованість деяких біологічних по своїй природі процесів, відмічаючи при цьому, що такі фактори, як професія, відношення людини до праці, атмосфера у виробничому колективі, здійснюють значний вплив на стан психічного здоров'я людини [15, с. 218 – 219; 16, с. 94].

Морфологічні та фізіологічні явища, форма та зміст, функція та структура органів та організму в цілому обумовлює одна одну в залежності від способу життя та характеру діяльності людини [17, с. 24 – 28]. Особлива соціально-біологічна сутність організму людини може існувати та проявляти свої соціальні та специфічні біологічні властивості тільки в системі соціальних відносин, тобто, в якості соціальної істоти [18, с. 48].

На відміну від З. Фрейда, Г. Айзенка та інших персоналій, теоретики біхевіорально-навчаючого напрямку (Б.Ф. Скіннер, А.Ф. Шишкін) не вважають за потрібне брати до уваги психічні структури та процеси, що приховані в розумі. Навпаки, вони принципово розглядають вплив зовнішнього оточення, як ключовий фактор людської поведінки. Тільки оточення, а не внутрішні психічні уявлення, формують людину, її поведінку [19, с. 3–6; 20, с. 219] і на підставі вивчення поведінки однієї людини можливо виявити та узагальнити основні закономірності, які властиві усім [21]. Однак, людина, за певних умов, може впливати на мотиви, емоції та дії. І дійсно, розвиток навчальних машин та підручників з програмування, що розроблені Б. Скіннером в лабораторних умовах є прямим доказом цього.

Біхевіорістський підхід стоїть на позиції, що завдяки функціональному аналізу поведінки людини можливо встановити точні, реальні та взаємообумовлені зв'язки між відкритою поведінкою (реакцією) організму та умовами оточуючого середовища (стимулами), що контролюють їх. Ці складові існують незалежно від нас, але вони повинні бути очевидними, щоб їх було можливо визначити кількісно та на підставі цього робити прогноз. Причинно-наслідкові відносини, що здійснюються у відповідності із функціональним аналізом, на думку вчених, стають загальним законом науки про поведінку особистості.

Практичною метою даної теорії є можливість маніпулювання оточуючим середовищем (незалежними), а потім вимірювати поведінкову реакцію (залежні змінники). Таким чином, зазначають прихильники даної теорії, є можливість відкривати певні закономірності, які відносяться до поведінки окремих індивідів.

Деяко іншої точки зору, на причини поведінки людини, дотримуються прибічники соціально-когнитивного напрямку (Альберт Бандура — доктор філософії (Канада) та Джуліан Роттер — доктор психології (США)). На їхній погляд основна поведінка людини формується завдяки спостереженню або на підставі досвіду. Людина може самостійно впливати на мотив, емоції та дії [22, р. 14–14; 23].

Інша позиція окремих вчених ґрунтується на тому, що злочинна поведінка зумовлена тільки біологічними факторами. Але у такому разі особистісна відповідальність втрачає будь який сенс. Якщо генетичні або інші біологічні особливості особистості однозначно визначають характер її злочинної поведінки і позбавляють її можливості вибрати інший вид поведінки, то таку особистість не можна визнати суб'єктом злочину. Так, наприклад, І.С. Ной писав: «Незалежно від середовища людина може не стати ні злочинцем, ні героєм, якщо народиться з іншою програмою поведінки» [24, с. 107]. Такої ж думки дотримувався і відомий генетик, академік Н.П. Дубінін, який вважав, що людина не одержує від народження готової соціальної програми, вона формується суспільною практикою під час її індивідуального розвитку [25, с. 64].

Сучасною наукою не доведено існування яких-небудь програм соціально схвальної або злочинної поведінки, що існують від народження. Не встановлені також спадкові фактори такої поведінки. Генетика поки не довела, що набуті за життя ознаки не спадкуються нащадками. Але це не означає, що при вивченні причин конкретного злочину слід уникати всього, що має відношення до біологічної структури особистості. У поведінці людини, зокрема злочинній, завжди мають місце не лише соціальні, а й біологічні та психофізіологічні чинники, які впливають на ступінь інтенсивності поведінки людини. Разом з тим констатація того, що врахування усіх чинників зовсім не означає, що вони завжди криміногенні або, що вони можуть пояснити будь-яку злочинну поведінку.

На противагу антропологічним поглядам на природу злочинної поведінки в кримінології завжди переважав підхід, який заперечував її біологізацію. Прибічники соціальної школи зазначали, що особа злочинця виникає лише внаслідок впливу зовнішнього середовища і подолання злочинності залежить тільки від усунення (нейтралізації, ослаблення) відповідних негативних соціальних факторів. Але у такому разі неможливо обґрунтувати відповідальність особистості в залежності від заходів, спрямованих на корегування характеристик особи злочинця. Так, на думку Ф.М. Решетнікова, трактовка злочину, як системи біологічних або психологічних недоліків злочинця означає ігнорування дійсної природи злочину як соціального явища, породженого соціальними ж причинами [26]. В.М. Кудрявцев, І.І. Карпець разом із Н.П. Дубініним у книзі «Генетика, поведінка, відповідальність», яка вийшла друком у 1982 р., доводили соціальну обумовленість злочинності, що різко зросла в Росії,

Німеччині та Франції в період кризових станів у суспільстві, що була пов'язана зі зміцненням капіталістичного способу виробництва (1830 — 1898 рр.). За конкретними злочинами ці автори вбачали особливо несприятливі умови соціального формування та життєдіяльності [27, с. 14].

З огляду на це значний науковий інтерес може мати висловлена в юридичній літературі точка зору професора С.М. Іншакова про те, що по відношенню до одних злочинів головними виступають соціальні фактори, по відношенню до інших — біологічні.

Взагалі критичні зауваження на адресу біологізаторських уявлень про особистість злочинця не означають заперечення природних властивостей людської істоти. Для правильного розуміння впливу соціального та біологічного на поведінку людини слід взяти до уваги той факт, що біологічні особливості впливають на характер поведінки людини (холерик в однаковій життєвій ситуації поведе себе інакше, а ніж флегматик чи сангвінік, але в цілому їхні вчинки диктуються ще й ступенем соціальної вихованості), не будучи мотивами його поведінки, зокрема злочинної. Основне значення має не аномалія сама по собі, а соціальний облік особи, сформований суспільством. Теорія особистості повинна враховувати множинність рис, що складають індивідуальність, ступінь обумовленості цих рис спадковістю та процеси соціалізації особи. Те, яким чином генетична обумовленість та процеси соціалізації особи взаємодіють між собою й визначає, в решті решт, поведінку особи, в тому числі протиправну.

Є підстави вважати, що новітні наукові відкриття у сфері медицини, психофізіології, психології, зокрема при вивченні кори головного мозку та ендокринної системи, дадуть можливість пояснити досі незрозуміле у поведінці людини. Основні положення одночасно розширюють та звужують погляди теоретиків на особистість та її поведінку. Це пов'язано з тим, що ці положення постійно взаємодіють з великою кількістю інших факторів у формуванні теоретичних позицій персонолога. Окрім основних положень на роздуми теоретика впливають такі обставини, як історичний погляд, рівень розвитку кримінології та інших суміжних наук до цього часу, академічна освіта та життєвий досвід.

Висновки. Беручи до уваги вище зазначене, потрібно наголосити, що поки існує злочинність, проблема особи злочинця буде актуальною. Дослідження та вивчення особи злочинця потрібно для аналізу та оцінки притаманних їй ознак характеру, потреб, цінностей тощо. Основне наукове значення існуючих підходів до людини буде залежати від того, до якої міри вони стимулюватимуть нові дослідження. Більш того, аби не втратити свого наукового значення, теорії особистості (взаємозв'язок соціального та біологічного) повинні коригуватися відповідно із отриманням нових емпіричних даних. Це сприятиме можливості вибрати та впровадити такі методи та заходи запобігання злочинності які найбільше впливатимуть на певний тип та стать особи. Науково обгрунтовані запобіжні заходи, які враховуватимуть усі аспекти, що впливають на поведінку особи злочинця є основою ефективної профілактики індивідуальної злочинної поведінки. Беручи це до уваги, можна наголосити, що наукові дослідження особи найбільш актуальні в таких напрямках: 1) дослідження когнітивних процесів та їх взаємовідносин з іншими аспектами психо-

логічного функціонування; 2) вивчення взаємодії соціальних факторів та особистісних характеристик (мотивів, цінностей, особливостей виховання, поглядів, поведінки тощо); 3) вивчення етапів та криз особистісного розвитку; 4) вивчення проблем, що відносяться до практичної діяльності людини. Комплексний підхід у дослідженні зазначених напрямів і сприятиме визначенню більш ефективних заходів щодо запобігання та протидії злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Закалюк А.П.* Курс сучасної української кримінології. У 3 кн. — Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А.П. Закалюк. — К. : Ін Юре, 2007. — С. 262.
2. *Allport G.W.* Pattern and growth in personality. New York : Holt, Rinehart and Winston / G.W. Allport. — 1961.
3. *Ферри Э.* Уголовная социология / Э. Ферри. — М., 1908. — С. 37.
4. *Тарновская П.Н.* Женщины — убийцы / П. Н. Тарновская. — СПб., 1902. — С. 397—398.
5. *Дриль Д.А.* Малолетние преступники: Эюд по вопросу человеческой преступности, её факторах и средствах борьбы с ней / Д.А. Дриль. — М., 1884. Вып 1.
6. *Жижиленко А.А.* Преступность и её факторы / А.А. Жижиленко. — Пг., 1922. — С. 19.
7. *Познышев С.В.* Учебник уголовного права : Очерк основных начал общей и особенной части науки уголовного права. Общая часть / С.В. Познышев. — М., 1923. — С. 203.
8. *Антонян Ю.М.* Преступность и психические аномалии / Ю.М. Антонян, С.В. Бородин. — М., : Наука, 1987. — С. 23—36.
9. *Кудрявцев В.Н.* Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования / В.Н. Кудрявцев. — М., 1998. — 216 с.
10. *Криминология / Под общ. ред. Ю.Ф. Кваши.* — Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. — С. 114.
11. *Антонян Ю.М.* Преступность и психические аномалии / Ю.М. Антонян, С.В. Бородин. — М., : Наука, 1987. — 208 с.
12. *Нікітін Ю.В.* Трансформація злочинності в умовах глобалізації : гендерні аспекти найманства / Ю.В. Нікітін, І.В. Нікітіна. // *Юридична наука.* 2017, — № 1(67). — С. 67—78.
13. *Барановский Н.А.* Потребности и мотивы агрессивного преступного поведения / Н.А. Барановский. // *Проблемы правосудия и уголовного права.* — М., 1978. — С. 170—171.
14. *Eysenck H.J.* Personality, genetics, and behavior / H.J. Eysenck. — New York : Praeger, 1982. — P. 29.
15. *Кербиков О.В.* Избранные труды / О.В. Кербиков. — М.,— С. 218—219;
16. *Царегородцев Г.И.* Социально-биологическая детерминация в медицине / Г.И. Царегородцев, В.Г. Ерохин. // *Вопросы философии.* 1978, — № 9. — С. 94.
17. *Афанасьев В.Г.* Человек как система и система деятельности человека / В.Г. Афанасьев. // *Социологические исследования.* 1976, — № 4. — С. 24 — 28.
18. *Тарасов К.Е.* Социальная детерминированность биологии человека / К.Е. Тарасов, Е.К. Черненко. — М. : Мысль, 1979. — С. 48.

19. *Davis S.* Psychology's contemporary and all-time notables: Student, faculty, chairperson viewpoints / S. Davis, R. Thomas, M. Weaver. — Bulletin of the Psychonomic Society, 1982, 20, — P. 3–6;

20. *Шишкин А.Ф.* Человеческая природа и нравственность: Историко-критический очерк / А.Ф. Шишкин. — М.: Мысль, 1979. — С. 219.

21. *Skinner B.F.* Verbal behavior / B.F. Skinner. — New York : Appleton — Century — Crofts, 1957.

22. *Bandura A.* Social cognitive theory. In R. Vasta (Ed.). Annals of child development / A. Bandura. — 1989, (Vol. 6, p. 14–15).

23. Greenwich, CT: JAI Press; Rotter J. B. The development and applications of social learning theory: Selected papers / J. Rotter. — New York : Praeger, 1982.

24. *Ной И.С.* Методические проблемы советской криминологии / И.С. Ной. — Саратов, 1975. — С. 107.

25. *Дубинин Н.П.* Наследование биологическое и социальное / Н.П. Дубинин. // Коммунист, 1980, — № 11. — С. 64.

26. *Решетников Ф.М.* Уголовное право буржуазных стран: Вып. 3. Современные буржуазные уголовно-правовые теории / Ф.М. Решетников. — М., 1967.

27. *Дубинин Н.П.* Генетика, поведение, ответственность. О природе антиобщественных поступков и путях их предупреждения / Н.П. Дубинин, И.И. Карпец, В.Н. Кудрявцев. — М.: Политиздат, 1982. — С. 14.

REFERENCES

1. *Zakaliuk A.P.* Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii. U 3 kn. — Kn. 1 : Teoretychni zasady ta istoriia ukrainskoi kryminolohichnoi nauky / A.P. Zakaliuk. — K. : In Yure, 2007. — S. 262.

2. *Allport G.W.* Pattern and growth in personality. New York : Holt, Rinehart and Winston / G.W. Allport. — 1961.

3. *Ferri Je.* Ugolovnaia sociologija / Je. Ferri. — M., 1908. — S. 37.

4. *Tarnovskaja P.N.* Zhenshhiny — ubijcy / P.N. Tarnovskaja. — SPb., 1902. — S. 397–398.

5. *Dril' D.A.* Maloletnie prestupniki: Jetjud po voprosu chelovecheskoj prestupnosti, ejo faktorah i sredstvah bor'by s nej / D.A. Dril'. — M., 1884. Vyp 1.

6. *Zhizhilenko A.A.* Prestupnost' i ejo faktory / A.A. Zhizhilenko. — Pg., 1922. — S. 19.

7. *Poznyshev S.V.* Uchebnik ugolovnoho prava : Ocherk osnovnyh nachal obshhej i osobennoj chasti nauki ugolovnoho prava. Obshhaja chast' / S.V. Poznyshev. — M., 1923. — S. 203.

8. *Antonjan Ju.M.* Prestupnost' i psihicheskie anomalii / Ju.M. Antonjan, S.V. Borodin. — M. : Nauka, 1987. — S. 23–36.

9. *Kudrjavcev V.N.* Genezis prestuplenija. Opyt kriminologicheskogo modelirovanija / V.N. Kudrjavcev. — M., 1998. — 216 s.

10. Kriminologija / Pod obshh. red. Ju.F. Kvashi. — Rostov-na-Donu : Feniks, 2002. — S. 114.

11. *Antonjan Ju.M.* Prestupnost' i psihicheskie anomalii / Ju.M. Antonjan, S.V. Borodin. — M., : Nauka, 1987. — 208 s.

12. *Nikitin Yu.V.* Transformatsiia zlochynnosti v umovakh hlobalizatsii : henderni aspekty naimanstva / Yu.V. Nikitin, I.V. Nikitina. // Yurydychna nauka. 2017. — № 1(67). — S. 67–78.

13. *Baranovskij N.A.* Potrebности i motivy agressivnogo prestupnogo povedeniya / N.A. Baranovskij. // Problemy pravosudija i ugovolnogo prava. — M., 1978. — S. 170—171.
14. *Eysenck H.J.* Personality, genetics, and behavior / H.J. Eysenck. — New York : Praeger, 1982. — P. 29.
15. *Kerbikov O.V.* Izbrannye trudy / O.V. Kerbikov. — M. — S. 218—219;
16. *Caregorodcev G.I.* Social'no-biologicheskaja determinacija v medicine / G.I. Caregorodcev, V.G. Erohin. // Voprosy filosofii. 1978, — № 9. — S. 94.
17. *Afanas'ev V.G.* Chelovek kak sistema i sistema dejatel'nosti cheloveka / V.G. Afanas'ev. // Sociologicheskie issledovanija. 1976, — № 4. — S. 24 — 28.
18. *Tarasov K.E.* Social'naja determinirovannost' biologii cheloveka / K.E. Tarasov, E.K. Chernenko. — M. : Mysl', 1979. — S. 48.
19. *Davis S.* Psychology's contemporary and all-time notables: Student, faculty, chairperson viewpoints / S. Davis, R. Thomas, M. Weaver. — Bulletin of the Psychonomic Society, 1982, 20, — P. 3—6;
20. *Shishkin A.F.* Chelovecheskaja priroda i nrvstvennost': Istoriko-kriticheskij ocherk / A.F. Shishkin. — M. : Mysl', 1979. — S. 219.
21. *Skinner B.F.* Verbal behavior / B.F. Skinner. — New York : Appleton — Century — Crofts, 1957.
22. *Bandura A.* Social cognitive theory. In R. Vasta (Ed.). Annals of child development / A. Bandura. — 1989, (Vol. 6, p. 14 — 15).
23. Greenwich, CT: JAI Press; Rotter J.B. The development and applications of social learning theory: Selected papers / J. Rotter. — New York : Praeger, 1982.
24. *Noj I.S.* Metodicheskie problemy sovetskoj kriminologii / I.S. Noj. — Saratov, 1975. — S. 107.
25. *Dubinin N.P.* Nasledovanie biologicheskoe i social'noe / N.P. Dubinin. // Kommunist, 1980, — № 11. — S. 64.
26. *Reshetnikov F.M.* Ugolovnoe pravo burzhuaznyh stran: Vyp. 3. Sovremennye burzhuaznye ugolovno-pravovye teorii / F.M. Reshetnikov. — M., 1967.
27. *Dubinin N.P.* Genetika, povedenie, otvetstvennost'. O prirode antiobshhestvennyh postupkov i putjah ih preduprezhdenija / N.P. Dubinin, I.I. Karpec, V.N. Kudrjavcev. — M. : Politizdat, 1982. — S. 14.

Нікітін Ю.В., Нікітіна І.В. Роль соціального та біологічного у поведінці особи злочинця: кримінологічний аналіз

У статті досліджуються роль соціальних та біологічних чинників у поведінці особи злочинця кримінологічний аспект. Автори прийшли до висновку, що науково обґрунтовані запобіжні заходи, які враховуватимуть усі аспекти, що впливають на поведінку особи злочинця, є основою ефективної профілактики індивідуальної злочинної поведінки.

Ключові слова: соціальні чинники, біологічні чинники, поведінка злочинця, індивідуальна профілактика, комплексність досліджень.

Никитин Ю.В., Никитина И.В. Роль социального и биологического в поведении преступника: криминалогический анализ

В статье исследуются роль социальных и биологических составляющих в поведении личности преступника: криминалогический аспект. Авторы пришли к выводу, что научно обоснованные профилактические мероприятия, которые будут учитывать все аспекты, что влияют на поведение личности преступника, являются основой эффективной профилактики индивидуального преступного поведения.

Ключевые слова: социальные составляющие, биологические составляющие, поведение преступника, индивидуальная профилактика, комплексное исследование.

Nikitin Y., Nikitina I. The Role of Social and Biological Factors In the Conduct of the Criminal Person: the Criminological Analysis

The role of social and biological factors in the conduct of the felon person (the criminal aspect) is researched in the article. Taking into consideration all aspects of influence on the conduct of the felon person, the authors determined that the science well-founded preservative measures are the base of the effective preventer measures of individual criminal conduct.

Keywords: Social Factors; Biological Factors; Felon Person Conduct; Individual Preventer Measures; Complex Studies

Стаття надійшла до редакції: 11.08. 2017.

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження дійсного члена (академіка) НАПрН України

БОБКОВА АНТОНІНА ГРИГОРІЇВНА

Народилася 3 жовтня 1954 р. у смт. Желанне Донецької обл. У 1982 р. закінчила Харківський юридичний інститут (нині — Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) за спеціальністю «правознавство». Трудову діяльність розпочала з 1972 р., працювала на посадах інспектора, старшого інспектора Калінінського (нині — Ворошиловського) районного відділу соціального забезпечення. З 1981 р. і до сьогодні працює в Донецькому державному університеті (нині — Донецький національний університет імені Василя Стуса), спочатку інспектором відділу кадрів, завідувачем навчальної лабораторії кафедри радянського права, старшим викладачем, доцентом, з 1996 р. — завідувачем кафедри господарського права економіко-правового факультету, 2013 р. — деканом юридичного факультету.

У 2001 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Правове забезпечення рекреаційної діяльності» (спеціальності 12.00.04, 12.00.06). Вчене звання професора присвоєно у 2002 р. Обрана членом-кореспондентом Української екологічної академії наук у 1995 р. Членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 2009 р., дійсним членом (академіком) — у 2013 р.

Напрями наукової діяльності — господарське, екологічне, земельне, аграрне право. Опублікувала понад 190 наукових праць, серед яких: «Правове забезпечення рекреаційної діяльності: монографія» (2000), «Екологічне право України» (у співавт., 2001), «Рекреаційне право: навчальний посібник» (1999, 2000), «Комунальне право України» (1999, 2000, 2003, 2004, 2005, 2012), «Хозяйственное право: учебник» (у співавт., 2002), «Правовое обеспечение

формування местної політики використання рекреаційного потенціала регіона» (2002), «Корпоративне право ЄС» (у співавт., 2004), «Біржове право: навчальний посібник» (2005, 2009), «Правове регулювання в процедурі банкрутства: навчальний посібник» (2006), Науково-практичний коментар до Господарського кодексу України (у співавт., 2008), «Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 4: «Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права» (у співавт., 2008 (укр.), 2011 (рос.), 2013 (англ.), «Правовое регулирование хозяйственных отношений» (2009), «Правова доктрина України: у 5 т. Т.4: Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права» (у співавт., 2013 (укр.), 2017 (англ.), «Суб'єкти туристичної діяльності» (у співавт., 2013), «Проблеми господарського процесуального права» (у співавт., 2014), «Проблеми господарського законодавства та його застосування» (у співавт., 2014), «Проблеми права екологічної безпеки» (у співавт., 2016).

Головний редактор журналу «Правничий часопис донецького університету». Член редакційної колегії збірника наукових праць «Вісник Національної академії правових наук України». Є головою спеціалізованої вченої ради К11.051.12 у Донецькому Національному університеті імені Василя Стуса, членом спеціалізованої вченої ради Д 11.170.02 в Інституті економіко-правових досліджень НАН України, членом спеціалізованої вченої ради Д 26.001.52 у Київському Національному університеті імені Тараса Шевченка, членом науково-консультативної ради при Вищому господарському суді України, членом постійно діючого Третейського суду при Всеукраїнській громадській організації «Асоціація правників України».

Брала участь у розробці Господарського кодексу України, Податкового кодексу України, Земельного кодексу України, законопроектів «Про господарську діяльність у сфері рекреації», «Про пріоритетний розвиток рекреаційного господарства в Україні», «Про рекреаційний фонд України», «Про сільське господарство», «Про питну воду», «Про статус міста», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про музеї та музейну справу», «Про безпечність і якість харчових продуктів», «Про туризм», «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» та інших.

А.Г. Бобкова є заступником голови Науково-методичної комісії з права Міністерства освіти і науки України, головою спеціалізованої вченої ради Донецького національного університету, членом спеціалізованої вченої ради Інституту економіко-правових досліджень НАН України, членом спеціалізованої вченої ради Київського національного університету імені Тараса Шевченка, координатором роботи експертної групи «Проблеми вдосконалення підприємницького (комерційного) законодавства Росії, держав-членів ЄврАзЕС, ШОС та ЄС в умовах модернізації та глобалізації», членом науково-консультативної ради при Вищому господарському суді України, членом Координаційного бюро з проблем правових основ підприємницької діяльності, господарського та комерційного права відділення екологічного, господарського та аграрного права Національної академії правових наук України, арбітром

Третейського суду Союзу промисловців і підприємців «Національна індустріальна палата Казахстану»; членом постійно діючого Третейського суду при Всеукраїнській громадській організації «Асоціація правників України», членом Бібліотечної ради ДонНУ, головою міжкафедрального наукового семінару з проблем господарського та господарсько-процесуального права юридичного факультету ДонНУ.

Відмінник освіти України (2011), нагороджена Почесною грамотою МОН України (2009), відзначена нагрудним знаком МОН України «За наукові та освітні досягнення» (2015).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Антоніну Григоріївну Бобкову з Днем народження, бажають їй міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у її багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

**Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження дійсного члена (академіка) НАПрН України**

ОНИЩЕНКО НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

Народилася 3 жовтня 1956 р. у м. Києві. У 1979 р. закінчила Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка). З 1979 р. працює в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, де обіймала посади стажиста-дослідника, молодшого наукового співробітника, наукового співробітника, старшого наукового співробітника (1979—2003 рр.), з 2003 р. по 2006 р. — провідний науковий співробітник, а з 2006 р. і до сьогодні — завідувач відділу теорії держави і права.

У 1985 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. У 1992 р. присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника. У 2002 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Теоретико- методологічні засади формування та розвитку правової системи». Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 2002 р. Вчене звання професора присвоєно у 2004 р. Обрана членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 2008 р., дійсним членом (академіком) — у 2014 році.

Напрями наукової діяльності — теорія держави і права, джерела права, ефективність законодавства, правова система, правове виховання, правова культура, правова свідомість, гендерні дослідження, аналіз правової свідомості, правової культури, дослідження розвитку громадянського суспільства, захист та охорона прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина. Опублікувала понад 900 наукових праць, серед яких: «Становлення і розвиток джерел радянського права на Україні (1917—1937)» (1988), «Правова система:

проблеми теорії» (2002), «Правова система і держава в Україні» (2002), «Вступ до теорії правових систем» (2006), «Теоретичні проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні» (2007), «Порівняльне правознавство (теоретико-правове дослідження)» (2007), «Гендерні паритети в умовах трансформації суспільства» (2007), «Порівняльне правознавство (правові системи світу)» (2008), «Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції)» (2008), «Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми, реалії, перспективи» (2008), «Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України» (у співавт., 2008 (укр.), 2011 (рос.), 2013 (англ.)), «Інститут юридичної відповідальності у демократичних правових системах» (2009), «Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії» (2009), «Сучасна правова енциклопедія» (2009), «Державно-правове регулювання в умовах трансформації суспільних відносин» (2009), «Формування та розвиток гендерного середовища в умовах демократичних перетворень» (2010), «Дія права: інтегративний аспект» (2010), «Концепція правового забезпечення підзаконної правотворчості Кабінету Міністрів України» (у співавт., 2011), «Соціальний вимір правової системи: реалії та перспективи: монографія» (у співавт., 2011), «Правові системи сучасності: навчальний посібник для магістрів права» (у співавт., 2012), «Загальні засади типології та класифікації правових систем сучасного світу» (у співавт., 2012), «Правова доктрина України: у 5 т. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція» (у співавт., 2013 (укр.), 2015 (англ.)), «Трансформація правової ідеології у контексті сучасних викликів» (2016), «Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права» (у співавт., 2017).

Член науково-консультативної ради Вищого адміністративного суду України. Член спеціалізованої вченої ради Д 26.236.03 в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, член спеціалізованої вченої ради Д 26.867.01 в Інституті законодавства Верховної Ради України.

Головний редактор науково-практичного журналу «Бюлетень Міністерства юстиції України», заступник головного редактора науково-практичного юридичного журналу «Альманах права», голова наукової ради «Часопис цивільного і кримінального судочинства», член редколегії журналів «Держава і право», «Правова держава», «Право України».

Заслужений юрист України (2006). Нагороджена Орденом «За заслуги» III, II ступеня (2011, 2016), Почесною грамотою Верховної Ради України (2004), Кабінету Міністрів України (2009), Почесною відзнакою Вищої ради юстиції (2012), заохочувальною відзнакою «15 років спеціальному зв'язку України» (2009), Почесною грамотою Президії НАН України (2007), Почесною грамотою Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (2009), Грамотою Вищої атестаційної комісії України (2009). Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2011), Премії імені М.П. Василенка (2004), Премії імені Ярослава Мудрого (2007, 2014).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Наталію Миколаївну Оніщенко з Днем народження, бажають їй міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у її багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження дійсного члена (академіка) НАПрН України

ГОНЧАРЕНКО ВОЛОДИМИР ДМИТРОВИЧ

Народився 13 жовтня 1946 р. у м. Краснограді Харківської обл. У 1973 р. закінчив Харківський юридичний інститут (нині — Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), де і залишився працювати та пройшов шлях від асистента до професора. З 1992 р. і до сьогодні — завідувач кафедри історії держави і права (нині — кафедра історії держави і права України та зарубіжних країн).

У 1977 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Всеукраїнський съезд Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов (1917—1937 гг.)» (спеціальність 12.00.01), у 1991 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Всеукраинские съезды Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов и их роль в государственном, хозяйственном и социально-культурном строительстве в УССР (1917—1937 гг.)» (спеціальність 12.00.01). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 1992 р. Вчене звання професора присвоєно у 1993 р. Обраний членом кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 1996 р., дійсним членом (академіком) — у 2012 р. Академік-секретар відділення теорії та історії держави і права НАПрН України.

Напрями наукових досліджень — історія держави і права України та історія держави і права зарубіжних країн. Опублікував понад 300 наукових та науково-методичних праць, серед яких: «Всеукраїнський съезд Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов — верховный орган власти УССР в 1917—1937 гг.» (1990), «Хрестоматія з історії держави і права України» (1997, 2003), «Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн» (1998,

2002), «Історія держави і права України. Академічний курс: у 2 т.» (у співавт., 2000), «Юридична енциклопедія: у 6 т.» (у співавт., 2004), «Місцеве самоврядування в Україні в умовах становлення правової держави: монографія» (у співавт., 2004), «Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України» (у співавт., 2008 (укр.), 2011 (рос.), 2013 (англ.)), «Правова доктрина України: у 5 т. Т.1: Загально-теоретична та історична юриспруденція» (у співавт., 2013 (укр.), 2015 (англ.)), «Історія держави і права України: підручник» (у співавт., 2013), «Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 1: Історія держави і права України; Т. 3: Загальна теорія права» (у співавт., 2016, 2017).

Є членом редакційної колегії збірника наукових праць «Проблеми законності», членом спеціалізованої вченої ради Д 64.086.02 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого.

Заслужений діяч науки і техніки України (2004). Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2002). Має почесне звання «Заслужений професор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого» (2013). Удостоєний Премії імені Ярослава Мудрого (2013), Почесного знаку (ордену) Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого II ступеню (2016), Почесної грамоти Харківської обласної державної адміністрації (2016).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Володимира Дмитровича Гончаренка з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження дійсного члена (академіка) НАПрН України

РАБІНОВИЧ ПЕТРО МОЙСЕЙОВИЧ

Народився 26 жовтня 1936 р. у м. Києві. У 1959 р. закінчив юридичний факультет Львівського державного університету ім. І. Я. Франка (нині — Львівський національний університет імені Івана Франка). З 1959 р. по 1966 р. займався практичною діяльністю за фахом: до 1961 р. працював адвокатом, а з 1962 р. по 1966 р. — інженером-патентознавцем. У 1966 р. заочно закінчив аспірантуру Інституту держави і права Академії наук СРСР (м. Москва). З 1966 р. працює у Львівському національному університеті імені Івана Франка на посадах асистента, доцента. З 1981 р. обіймає посаду професора кафедри теорії та історії держави і права, згодом — кафедри теорії та філософії права. Одночасно з 1996 р. — завідувач Львівської лабораторії прав людини (з 2001 р. — Львівської лабораторії прав людини і громадянина Інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України).

У 1966 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Законность и целесообразность в советском праве» (спеціальність 12.00.01), у 1979 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Упрочение законности — закономерность социализма (вопросы теории и методологии исследования)» (спеціальність 12.00.01). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 1980 р. Вчене звання професора присвоєно у 1983 р. У 1993 р. обраний членом-кореспондентом, а у 2009 р. — дійсним членом (академіком) Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України).

Напрями наукової діяльності — загальна теорія права і держави, зокрема теорія основоположних прав людини, філософія права. Опублікував понад 950 наукових та навчально-методичних праць, серед яких: «Упрочение законно-

сти — закономірність соціалізму (вопросы теории и методологии исследования)» (1975), «Проблемы теории законности развитого социализма» (1979), «Социалистическое право как ценность» (1985, 2006), «Основи загальної теорії права та держави» (у співавт., 1992, 1993, 1994, 1995, 2001, 2002, 2005, 2007, 2008), «Права людини і громадянина у Конституції України» (1997), «Права людини: підручник для середніх шкіл» (у співавт., 1997), «Здійснення прав людини в Україні: проблеми обмежування» (у співавт., 2001), «Європейська конвенція з прав людини: проблеми національної імплементації» (у співавт., 2002), «Конституція України: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2003), «Права людини і громадянина: навчальний посібник» (у співавт., 2004), «Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини» (у співавт., 2004), «Філософія права: проблеми та підходи: навчальний посібник» (у співавт., 2005), «Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти)» (у співавт., 2006), «Права людини: соціально-антропологічний вимір» (у співавт., 2006), «Права людини і громадянина: можливості удосконалення конституційних гарантій» (у співавт., 2008), «Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України» (у співавт., 2008 (укр.), 2011 (рос.), 2013 (англ.), «Конституція України: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2011), «Права людини й оновлення Конституції України: монографія» (у співавт., 2011), «Конституційно-правовий статус людини: можливості удосконалення в Україні: монографія» (у співавт., 2012), «Правова доктрина України: у 5 т. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція» (у співавт., 2013 (укр.), 2015 (англ.), «Формування основ правового світогляду, правової свідомості та правової культури шкільної молоді (теоретико й соціолого-правове дослідження)» (у співавт., 2015), «Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 2: Філософія права; Т. 3: Загальна теорія права» (у співавт., 2017).

Його праці опубліковані у закордонних юридичних наукових журналах Німеччини (1964, 1977, 1988), Польщі (1977, 1989), Канади (1999), Великої Британії (2015); рецензії на його монографії — у Болгарії (1975), Чехословаччині (1976), Німеччині (1977), Угорщині (1980), Польщі (1995); виступав із науковими доповідями — у Німеччині (м. Бонн, 1995), США (м. Міннеаполіс, 1995), Угорщині (м. Будапешт, 2001, 2002), Великої Британії (м. Ноттінгем, 2000), Польщі (м. Жешув, 2001).

Був членом Конституційної Асамблеї України, брав участь у розробці проекту Закону України «Про вищу освіту», засад державної політики України в галузі прав людини, обирався членом Науково-консультативної ради при Верховному Суді України, за запитами Конституційного Суду України готував низку експертних висновків стосовно конституційних подань.

Перший заступник головного редактора наукового юридичного журналу «Право України», член редакційних колегій наукових видань «Філософія права і загальна теорія права», «Юридична Україна», «Державне будівництво та місцеве самоврядування», «Бюлетень Міністерства юстиції України». Член спеціалізованої вченої ради Д 35.051.03 у Львівському національному університеті імені Івана Франка.

Заслужений діяч науки і техніки України (2007). Нагороджений: Почесною грамотою Міністерства Юстиції України (2003), Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2004), Дипломом Голови Конституційного Суду України (2004), Дипломом Співки юристів України (2003). Лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2004, 2011), орденом «За заслуги» III ступеня (2017),

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Петра Мойсейовича Рабіновича з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С.А. СРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

**Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження дійсного члена (академіка) НАПрН України**

СЕЛІВОН МИКОЛА ФЕДОСОВИЧ

Народився 30 жовтня 1946 р. у с. Шестовиця Чернігівського р-ну Чернігівської обл. У 1973 р. закінчив юридичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка). У тому ж році почав працювати в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН УРСР: спочатку стажистом-дослідником, а згодом — молодшим співробітником. З 1979 р. — старший референт юридичної групи Управління справами Ради Міністрів УРСР. У 1988 р. призначений в. о. завідувача юридичного відділу Управління справами Ради Міністрів УРСР. У 1994—1995 рр. — заступник, перший заступник міністра Кабінету Міністрів України. З 1996 р. — суддя Конституційного Суду України, з жовтня 1999 р. — заступник Голови Конституційного Суду України, у 2002—2005 рр. — Голова Конституційного Суду України. З травня 2006 р. по червень 2010 р. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Казахстан. З листопада 2010 р. по теперішній час — Голова Міжнародного комерційного арбітражного суду, Голова Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України, член Президії ТПП України.

У 1978 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Контрольна функція місцевих Рад народних депутатів: суть та ефективність здійснення» (спеціальність 12.00.02). Науковий ступінь кандидата юридичних наук присуджено у 1978 р. Вчене звання доцента присвоєно у 2001 р., професора — у 2004 р. У 2002 р. обраний членом-кореспондентом, а у 2004 р. — дійсним членом (академіком) Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України).

Напрями наукових досліджень — конституційне право, державне управління, місцеве самоврядування, міжнародне публічне та міжнародне приватне право, міжнародний комерційний арбітраж. Автор понад 80 наукових праць, зокрема: «Контрольна функція місцевих Рад народних депутатів» (1980), «Виконавчий комітет місцевої Ради народних депутатів: правові питання організації і діяльності» (1980), «Нормативне регулювання діяльності місцевих Рад» (1982), «Конституція України: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2003, 2011), «Міжнародний комерційний арбітраж в Україні та світі: вчора, сьогодні, завтра» (у співавт., 2012), «Правова доктрина України: у 5 т. Т. 2: Публічно-правова доктрина України» (у співавт., 2013 (укр.), 2016 (англ.)), «Розвиток міжнародного комерційного арбітражу як необхідна складова успішності судової реформи в Україні» (2016).

Брав участь у розробленні проекту чинної Конституції України, проєктів законів про забезпечення політичної незалежності та економічної самостійності України, становлення ринкової економіки, соціального захисту населення, формування нової системи державного управління та місцевого самоврядування, зокрема: «Про власність», «Про підприємництво», «Про Кабінет Міністрів України». Член Координаційної ради з питань державної служби при Президентові України (з 2000 р.), член Постійної палати Третейського суду України (з 2004 р.). Член редакційної колегії юридичного журналу «Право України».

Заслужений юрист України (1996). Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня (2001), Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2000, 2003), Почесною грамотою Верховної Ради України (2002).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Миколу Федосовича Селівона з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

**Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України**

ГАЛЯНТИЧ МИКОЛА КОСТЯНТИНОВИЧ

Народився 2 жовтня 1963 р. в місті Києві. У 1989 р. закінчив юридичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка). З 1990 р. по 1992 р. працював у Міністерстві юстиції України на посаді консультанта II та I категорії, а згодом (1992-1993 рр.) — старшим консультантом відділу комісій Верховної Ради України. З 1993 р. по 1994 р. навчався в Інституті державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України, де здобув кваліфікацію — магістр державного управління. З 1994 р. працював головним консультантом секретаріату Спеціальної контрольної комісії Верховної Ради України з питань приватизації, а з 2000 р. — завідувачем кафедри комерційного та трудового права Міжрегіональної академії управління персоналом. В липні 2002 р. був затверджений на посаді заступника директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва (нині — Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака) НАПрН України.

У 1999 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Адміністративно-правові питання захисту промислової власності» (спеціальність 12.00.07). Вчене звання доцента присвоєно у 2003 р. У 2008 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Приватноправові засади реалізації житлових прав громадян в Україні» (спеціальність 12.00.03). Вчене звання професора присвоєно у 2012 р. У 2017 р. обраний членом-кореспондентом Національної академії правових наук України. Підготував 29 кандидатів та 3 докторів юридичних наук.

Напрями наукових досліджень — проблеми методології приватного та підприємницького права, правового режиму об'єктів нерухомості, житлового права, захисту майнових та немайнових прав та інших інститутів, що лежать у площині цивільного, житлового та процесуальних галузей права. Автор понад 250 публікацій, серед яких: «Житлове право України» (2002), «Промислова власність: правові засоби охорони та захисту» (2003), «Житлове право: Навчальний посібник» (2003), «Житлове право України. Практикум» (2004), «Господарське право України: підручник для студентів навчальних закладів» (у співав., 2005), «Правові проблеми створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні» (2005), «Житлове право України: Навчальний посібник» (у співав., 2003), «Теоретико-правові засади реалізації житлових прав громадян в умовах ринкових перетворень» (2006), «Житлове законодавство України: стан та шляхи удосконалення: Монографія» (2006), «Кооперативи споживачів. Об'єднання співвласників багатоквартирного житлового будинку» (у співав., 2006), «Коментар судової практики розгляду житлових спорів» (2007), «Житлове право України: Навчальний посібник» (2007), «Основи житлового права України» (у співав., 2007), «Житлове право України: навчальний посібник» (у співав., 2008), «Здійснення та судовий захист суб'єктивних житлових прав. Монографія» (у співав., 2009), «Договірне право України» (у співав., 2009), «Відшкодування моральної шкоди» (2013), «Правова доктрина України. У 5 томах. Т.3: Розвиток доктрини житлового права» (у співав., 2013), «Право власності на житло в Україні: доктрина та реалізація» (у співав., 2016) та ін.

Приймав участь у робочих групах по розробці законів України «Про надра», «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про державну житлову політику».

Нагороджений Подякою Кабінету Міністрів України (2003), Почесною грамотою Міністерства юстиції України (2007), Почесною грамотою Верховної Ради України (2016), Почесною грамотою Верховного суду України (2016).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Миколу Костянтиновича Гаянтича з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

**Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України**

ЯРОШЕНКО ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ

Народився 12 жовтня 1973 р. у с. Дмитрівка Лебединського району Сумської області. У 1996 р. після закінчення з відзнакою Національної юридичної академії України (нині — Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) за спеціальністю «Правознавство» вступив до аспірантури. З червня 1999 р. працює асистентом, з лютого 2001 р. — доцентом, а з грудня 2007 р. по теперішній час — професором кафедри трудового права цього вищого навчального закладу.

У 1999 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Правовий статус сторін трудових правовідносин» (спеціальність 12.00.05). У 2002 р. присвоєно вчене звання доцента. У 2007 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Джерела трудового права України» (спеціальність 12.00.05). В 2011 р. присвоєно вчене звання професора. Обраний членом-кореспондентом Національної академії правових наук України у 2017 р.

Основні напрямки наукової діяльності — конституційні засади реалізації трудових прав громадян і права на соціальний захист; предмет і метод трудового права і права соціального забезпечення; трудові правовідносини; сфера дії трудового права і права соціального забезпечення; джерела трудового права і права соціального забезпечення; єдність і диференціація правового регулювання відносин у сфері праці; правовий статус суб'єктів трудового права і права соціального забезпечення; трудовий договір; оплата праці; основні тенденції розвитку трудового права і права соціального забезпечення в сучасних умовах.

Є автором близько 250-ти наукових праць, серед яких підручники «Трудове право», «Право соціального забезпечення», «Пенсійне забезпечення», а також монографії «Теоретичні та практичні проблеми джерел трудового права України» (2006); «Судова практика та її значення для регулювання відносин у сфері праці» (2008, у співавт.); «Колективно-договірне регулювання соціально-трудова відносин у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації» (2009, у співавт.); «Кодифікація трудового законодавства України» (2009, у співавт.); «Розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця у випадку змін в організації виробництва і праці: проблеми теорії та практики» (2011, у співавт.); «Колективні угоди як результат соціального партнерства (сучасний стан і перспективи розвитку)» (2011, у співавт.); «Проблеми правового регулювання відсторонення працівників від роботи за законодавством України» (2011, у співавт.); «Правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування: теоретичний аспект» (2011, у співавт.); «Трудове право и право социального обеспечения в Беларуси, России и Украине (формирование и развитие)» (2011, у співавт.); «Внутрішній трудовий розпорядок: теоретико-правовий аспект» (2012, у співавт.); «Правове регулювання соціального обслуговування населення в сучасних умовах: проблеми теорії та практики» (2012, у співавт.); «Укладення трудового договору: теоретико-прикладне дослідження» (2013, у співавт.); «Заборона дискримінації — основна засада правового регулювання відносин у сфері праці» (2013, у співавт.); «Актуальні питання правового регулювання інвестиційних відносин» (2013, у співавт.); «Теорія і практика конституціоналізації галузевого законодавства України» (2013, у співавт.); «Правове регулювання соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (2014, у співавт.); «Держава та її органи як суб'єкти: теоретико-прикладний нарис» (2014, у співавт.); «Домашні працівники — спеціальні суб'єкти трудового права України» (2014, у співавт.); «Теоретико-прикладні проблеми захисту прав працівників при розірванні трудового договору з ініціативи роботодавця у випадку змін в організації виробництва і праці» (2014, у співавт.); «Теоретичні засади правового регулювання інвестування інноваційного розвитку в Україні» (2014, у співавт.); «Правові засади функціонування системи професійного розвитку працівників» (2015, у співавт.); «Звільнення працівника у випадку порушення обмежень, спрямованих на запобігання корупційним і пов'язаним із корупцією правопорушенням: проблеми теорії та практики» (2016, у співавт.).

Брав участь у розробці проектів Трудового кодексу України, Законів України «Про державну службу», «Про вищу освіту», «Про зайнятість населення», «Про професійний розвиток працівників», «Про соціальний діалог в Україні», «Про загальнообов'язкове державне медичне страхування» та ін.

Член експертної ради з питань проведення експертизи дисертаційних робіт Міністерства освіти і науки України з юридичних наук. Член спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого.

Член редакційних колегій національних наукових збірників і журналів «Вісник Національної академії правових наук України», «Проблеми законно-

сті», «Актуальні проблеми права: теорія і практика», «Теорія і практика правознавства», «Юридична наука і практика», «Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право», а також зарубіжного журналу «Трудовое и социальное право» (Республика Беларусь).

Лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2012 р.), нагороджений Подякою Харківського обласної організації Союзу юристів України (2012 р.), Почесною грамотою Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (2012 р.), Почесною грамотою Міністерства юстиції України (2014 р.), Подякою Державної судової адміністрації України (2015 р.).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Олега Миколайовича Ярошенка з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

ХУТОРЯН НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

Народилася 16 жовтня 1954 р. у с. Дружелюбівка Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл. У 1978 р. закінчила юридичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка). З 1979 р. працювала юрисконсультом Інституту фізики АН УРСР, з 1982 р. — старший юрисконсульт Інституту геофізики АН УРСР. З 1986 р. і до сьогодні працює в Інституті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Обіймала посади молодшого наукового співробітника, наукового співробітника, старшого наукового співробітника, а нині — провідний науковий співробітник.

У 1987 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Організаційно-правові і громадські заходи попередження порушень трудової дисципліни» (спеціальність 12.00.05). У 2003 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Теоретичні проблеми матеріальної відповідальності сторін трудових правовідносин» (спеціальність 12.00.05). Вчене звання професора присвоєно у 2007 р. Обрана членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 2008 р.

Фахівець у галузі трудового права, права соціального забезпечення. Зокрема, нею розроблена концепція розвитку матеріальної відповідальності в трудовому праві та концепція правового врегулювання матеріальної відповідальності сторін трудових правовідносин у новому Трудовому кодексі України. Опублікувала 93 наукові праці, серед яких: «Предупреждение нарушений трудовой дисциплины» (1992), «Материальная ответственность субъектов трудовых отношений в условиях рыночной экономики» (у співавт., 1993),

«Об'єкти і суб'єкти матеріальної відповідальності в трудовому праві» (1998), «Розвиток цивільного і трудового законодавства в Україні» (у співавт., 1999), «Правове регулювання матеріальної відповідальності працевластуваних перед працівником у новому Кодексі України про працю» (2000), «Становлення та розвиток цивільних і трудових відносин в Україні» (у співавт., 2001), «Державотворення і правотворення в Україні» (у співавт., 2001), «Поняття юридичної відповідальності в загальній теорії права» (2001), «Трудове право України: Академічний курс» (2004), «Проблеми кодифікації трудового законодавства України» (2004), «Правове регулювання трудових відносин та пенсійного забезпечення наукових (науково-педагогічних) працівників» (у співавт., 2005), «Правове регулювання сумісництва наукових та науково-педагогічних посад: парадокси законодавства і практики» (2006), «Гармонізація основних трудових прав, закріплених в проекті Трудового кодексу, з європейськими стандартами» (2007), «Гармонізація трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу» (у співавт., 2008), «Кодифікація трудового законодавства України» (у співавт., 2009), «Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні» (у співавт., 2012).

Заслужений діяч науки і техніки України (2009). Нагороджена Грамотою Верховної Ради України (2004). Лауреат премії НАН України імені М.П. Василенка (2000).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Наталію Миколаївну Хуторян з Днем народження, бажають їй міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у її багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

СТЕФАНЧУК РУСЛАН ОЛЕКСІЙОВИЧ

Народився 29 жовтня 1975 р. у м. Тернополі. У 1997 р. закінчив Хмельницький інститут регіонального управління та права (нині — Хмельницький університет управління та права). У 1999 р. закінчив Технологічний університет Поділля (нині — Хмельницький національний університет). Після закінчення Хмельницького університету управління та права працював асистентом кафедри цивільно-правових дисциплін цього ж ВНЗ, а потім вступив до аспірантури Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Після закінчення аспірантури з 2000 р. працював у Хмельницькому університеті управління та права на посадах старшого викладача, завідувача кафедри, доцента, професора кафедри цивільно-правових дисциплін, а з 2005 р. по 2011р. — проректор з наукової роботи цього ж університету. З 2011 р по 2013р. — завідувач відділом проблем розвитку національного законодавства Інституту законодавства Верховної Ради України. Нині професор кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права.

У 2000 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Цивільно-правовий захист честі, гідності та репутації» (спеціальність 12.00.03), у 2008 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві» (спеціальність 12.00.03). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 2008 р., вчене звання професора присвоєно у тому ж році. Обраний членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 2009 р.

Напрями наукових досліджень: загальна теорія цивільного права, історія цивільного права, особисті немайнові права фізичних осіб, зобов'язальне

право, юридична освіта та правова політика. Опублікував понад 330 наукових праць, серед яких: «Захист честі, гідності та ділової репутації в цивільному праві: Монографія» (2001), «Правознавство: Навчальний посібник» (2002, 2008), «Цивільне право України: Навчальний посібник» (за ред., 2004, 2009), «Загальнотеоретичні проблеми поняття та системи особистих немайнових прав фізичних осіб у цивільному праві України: Монографія» (2006), «Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія» (2007, 2008), «Юридичне Поділля: Інформаційно-довідкове видання» (2007), «Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: у 2 т.» (за ред. Р.О. Стефанчука, М.О. Стефанчука, 2009), «Актуальні проблеми цивільного права: особисті немайнові права» (за ред., 2010), «Право світової організації торгівлі: Основні установчі акти. Англо-російсько-український глосарій» (у співавт., 2011), «Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України» (у співавт., 2011), «Охорона і захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб в цивільних правовідносинах» (у співавт., 2011), «Правове письмо: навчально-методичні матеріали» (2011), «Регистрація суб'єктів підприємницької діяльності: Росія і СНГ» (у співавт., 2012), «Проблеми законодавчого забезпечення пріоритетних сфер суспільних відносин» (у співавт., 2012). Є членом спеціалізованих вчених рад Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України та Інституту законодавства Верховної Ради України. Член науково-консультаційної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Член Навчально-методичної комісії з права Міністерства освіти і науки України. Заступник головного редактора часопису «Університетські наукові записки», член редакційної колегії журналів «Медичне право» і «Юридична освіта в Україні». Нагороджений грамотою Міністерства освіти і науки України (2007), Подякою Міністерства юстиції України (2008). Лауреат премії Кабінету Міністрів України «За особливі досягнення молоді у розбудові України» (2010).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Руслана Олексійовича Стефанчука з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

ЧАНИШЕВА ГАЛІЯ ІНСАФІВНА

Народилася 30 жовтня 1959 р. у м. Кілія Кілійського р-ну Одеської обл. У 1983 р. закінчила Одеський державний університет ім. І.І. Мечникова (спеціальність «правознавство»), де продовжила навчання в аспірантурі і пройшла шлях від асистента до доцента кафедри аграрного, екологічного і трудового права. З 1998 р. по теперішній час працює в Національному університеті «Одеська юридична академія» спочатку на посаді завідувача кафедри трудового права та права соціального забезпечення, а з 2006 р. — декана соціально-правового факультету.

У 2002 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Колективні відносини у сфері праці: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання» (12.00.05). Вчене звання професора присвоєне у 2005 р. Обрана членом-кореспондентом Національної академії правових наук України у 2010 р. Напрями наукових досліджень — теоретичні проблеми трудового права, права соціального забезпечення; юридичне забезпечення прав людини у сфері праці; міжнародно-правове регулювання праці; правові основи соціального діалогу. Під її науковим керівництвом захищено 15 кандидатських дисертацій. Автор понад 160 наукових праць, серед яких: «Трудове право України» (у співавт., 2002), «Новий трудовий кодекс Російської Федерації: досвід для України» (2002), «Кодекс законів про працю України. Науково-практичний коментар» (у співавт., 2003), «Законодавство про працю та соціальний захист населення» (2004), «Трудове право ЄС» (у співавт., 2005), «Адаптація трудового законодавства України до законодавства ЄС» (2005), «Державна служба зайнятості: юридична енциклопедія для юнацтва» (2006), «Законодавство про працю та соціальний захист населення.

Основи правознавства» (2007), «Правовий статус працівників-мігрантів за законодавством ЄС» (2007), «Діяльність спеціалізованої трудової юстиції у країнах Європи: досвід для України» (2010), «Способи захисту прав працівника у разі спору щодо правової природи укладеного договору» (2009), «Види трудового договору за законодавством України: монографія» (у співавт., 2011), «Трудове право України: навчальний посібник» (у співавт., 2011), «Конституція України. Науково-практичний коментар» (у співавт., 2011), «Право на інформацію за трудовим законодавством України: монографія» (у співавт., 2012), «Правові основи соціального діалогу у сфері праці: навчально-методичний посібник» (у співавт., 2012), «Актуальні проблеми теорії трудового прав та права соціального забезпечення: монографія» (у співавт., 2015), «Охорона материнства за трудовим законодавством України: монографія» (у співавт., 2015), «Правове регулювання індивідуальних трудових відносин: монографія» (у співавт., 2016), «Примирні процедури вирішення трудових спорів: монографія» (у співавт., 2016), «Право на інформацію за трудовим законодавством України: монографія» (у співавт., 2016). Бере участь у складі міжвідомчої групи з підготовки проекту Трудового кодексу України, робочої комісії Верховної Ради України з розробки проекту Закону України «Про вищу освіту» та ін. Брала участь у проведенні експертиз низки законопроектів. Є заступником голови спеціалізованої вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» із захисту докторських та кандидатських дисертацій. Член редакційних колегій низки наукових видань, часописів, серед яких: «Актуальні проблеми держави і права», «Вісник Вищої ради юстиції»; «Актуальні проблеми політики», часопис «Цивільне право», «Наукові праці Одеської національної юридичної академії».

Заслужений діяч науки і техніки України (2012). Нагороджена знаком «Відмінник освіти України» (1997).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Галію Інсафівну Чанишеву з Днем народження, бажають їй міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у її багатогрANNій діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014, крім того, журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Парижі); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року; HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – з 27 липня 2017 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями. Журнал має на меті пропагувати публікації авторів як всередині держави Україна, так і за кордоном, а тому в списку поданих джерел має бути не менше п'яти англомовних посилань. Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних і прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входженню України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців і всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правої держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Конституційне право
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військове право
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 разів на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15,

e-mail: har_2008@ukr.net

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

WELCOME TO COOPERATE

Higher education institution «National Academy of Management» issues since 2010 periodic research legal journal «Juridical science».

The journal is included in the updated list of professional publications on legal sciences Resolution Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 153 from 02.14.2014. The journal is represented and indexed in following international scientometric directories and databases: Index Copernicus – since 01/01/2014; SafetyLit – since 08/17/2016; Social Science Research Network (SSRN) – since 10/17/2016; HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – since 07/27/2017.

Since its inception, the magazine has become a link between academics and practitioners who work in research institutions, higher education, jurisprudence, public institutions in Ukraine and abroad, between all those involved in the development of legal science, European integration aspirations. The magazine aims to promote the publication of authors both within the State of Ukraine and abroad, and so the list provided by the source must be at least five English-language references.

Active participation in scientific publications in the journal promotes the development of basic and applied research in all areas of juridical sciences, strengthening the influence of the right to address the legal, political, social, environmental, organizational and other problems of society, the state, the entry of Ukraine into the European and world space.

The magazine is very interesting for scientists, doctoral students, graduate students, applicants, law enforcement officials, judges, civil servants and all those who are interested in law.

JOURNAL HEADLINES:

- Common problems of development juridical science
- The methodology of modern juridical science
- Problems in the theory of human rights and law-governed state
- Theory and History of State and Law
- Philosophy and Sociology of Law
- International law. European Union Law and comparative jurisprudence
- Constitution Law
- Administrative, financial, tax law and administrative proceedings
- Civil, family, private international law and civil procedure law
- National security and military law
- Criminal law, Criminology, Criminal Executive Law, Criminal Procedural Law and Criminalistics
- Forensic examination; operatively-search activity
- Commercial law and Commercial procedure law
- Statewide, agricultural and environmental law
- Labor Law and Social Security Law

Periodicity – 12 times a year. The magazine is published in Ukrainian, Russian, English languages, annotations – Ukrainian, Russian and English.

Materials submitted for publication in the journal are reviewed by members of the editorial board, reviewed and recommended by the Academic Council of the University of «National Academy of Management».

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

УДК 34

Заснований 28.02.2011. Виходить щомісяця.

Свідоцтво про реєстрацію: серія KB № 20692-10492 ПР від 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), також журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних:

Index Copernicus – з 01 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року;

Social Science Research Network (SSRN) – з 17 жовтня 2016 року;

HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – з 27 липня 2017 року.

Наказом Міністерства освіти і науки № 153 від 14.02.2014 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 14 лютого 2014 року», відповідно до підпунктів 35 і 36 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 240, Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, Положення про спеціалізовану вчену раду, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1170/19908, Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1169/19907, Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 02 листопада 2012 року за № 1850/22162, та на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України №153 від 14 лютого 2014 року науковий юридичний журнал «ЮРИДИЧНА НАУКА» включений до Переліку наукових фахових видань України згідно зі списком.

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15.

Голова редакційно-видавничої ради С.А. Єрохін.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4714 від 23.04.2014.

Головний редактор: Матвійчук Валерій Костянтинович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України, перший проректор ВНЗ «Національна академія управління».

Заступник головного редактора: Харь Інна Олексіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

З приводу публікації статей авторам необхідно звертатися до секретаря журналу

Савенкової Тетяни Гаріївни

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua.

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України №7D05/1 від 15 січня 2003 року «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особою автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

Стаття має включати такі необхідні елементи:

1. Визначення УДК (вказати назву галузі права).
2. Назва статті (англійською, українською та російською мовами).
3. Ініціали і прізвища авторів англійською, українською та російською мовами.
4. Анотацію англійською, українською та російською мовами.
5. Ключові слова (5–6 слів/ключових словосполучень англійською, українською та російською мовами).

6. Структура текстової частини:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями;
  - визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;
  - аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор;
  - формулювання цілей статті;
  - виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;
  - висновки з даного дослідження;
  - внутрішня структуризація (розділи з назвами або виділені частини).
- У статті повинно бути не менше 15 посилань. Посилання на ту чи іншу працю у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї праці в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку (3, с. 12).

• Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Крім того, у списку джерел має бути не менше 5 англомовних посилань.

• Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

• Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півтори сторінки А-4 (окремим файлом).

• Англійський текст повинен бути оформлений на фаховому рівні володіння мовою. У разі подання тексту, перекладеного, наприклад, через Інтернет-перекладач (Google тощо), або нефахово, стаття не буде прийнята до публікації.

• Файл зі статтею та анотацією англійською мовою до статті надсилається у такому форматі:

- а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 тощо);
- б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 тощо);
- в) нижнє підкреслення (_) потім тип документа **note** – анотація або **topic** – стаття;
- г) після цього нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора), потім прізвище автора та ініціали англійською мовою.

Приклад: **11.14_note_Olenenko A.doc** (де «note» – позначення анотації) або **11.14_topic_Olenenko A.doc**. (де topic – позначення статті).

• Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);
- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;

– заява з підписами автора (-ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;

– фото автора (-ів) у форматі jpg, tif;

- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).

• Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.

• До уваги авторів: при поданні статті обов'язково вказувати коротко відомості про автора, телефон та власний e-mail для зручності зв'язку.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

**ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»**

03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

УДК 34

Основан 28.02.2011. Выходит ежемесячно.

Свидетельство о регистрации: серия КВ № 20692-10492 ПР от 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 апреля 2011 года зарегистрирован в Международном центре периодических изданий (ISSN International Centre, г. Париж), также журнал зарегистрирован и проиндексирован в таких международных наукометрических каталогах и базах данных:

Index Copernicus – с 01 января 2014 года; Safetylit – з 17 августа 2016 года;

Social Science Research Network (SSRN) – с 17 октября 2016 года;

HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – с 27 июля 2017 года.

Приказом Министерства образования и науки № 153 от 14.02.2014 «Об утверждении решений Аттестационной коллегии Министерства образования и науки относительно деятельности специализированных ученых советов от 14 февраля 2014 года», в соответствии с подпунктами 35 и 36 пункта 4 Положения о Министерстве образования и науки Украины, утвержденного Указом Президента Украины от 25 апреля 2013 года № 240, Порядка присуждения научных степеней и присвоения ученого звания старшего научного сотрудника, утвержденного постановлением Кабинета Министров Украины от 24 июля 2013 года № 567, Положения о специализированном ученом совете, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1170/19908, Положения об аттестационной коллегии Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1169/19907, Порядком формирования Перечня научных профессиональных изданий Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 17 октября 2012 года № 1111, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 2 ноября 2012 года под № 1850/22162, и на основании решения Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины № 153 от 14 февраля 2014 года научный юридический журнал «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА» включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины согласно списку.

УЧРЕДИТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:

Высшее учебное заведение «Национальная академия управления»
Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15.

Председатель редакционно-издательского совета С.А. Ерохин.

Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4714 от 23.04.2014.

Главный редактор: Матвейчук Валерий Константинович,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник народного образования Украины, первый проректор ВНЗ «Национальная академия управления».

Заместитель главного редактора: Харь Инна Алексеевна,

кандидат юридических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой уголовного права, криминологии, гражданского и хозяйственного права ВУЗ «Национальная академия управления».

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

**По поводу публикации статей авторам необходимо связываться
с секретарем журнала**

Савенковой Татьяной Гариевной

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНЫМ ПУБЛИКАЦИЯМ

В соответствии с постановлением президиума Высшей аттестационной комиссии Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 года «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенных в перечень ВАК Украины» научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, выводы о научном и практическом значении научной разработки.

Статья должна включать следующие необходимые элементы:

1. Определение УДК (указать название отрасли права).
2. Название статьи (на английском, украинском и русском языках).
3. Инициалы и фамилии авторов на английском, украинском и русском языках.
4. Аннотация на английском, украинском и русском языках.
5. Ключевые слова (5–6 слов / ключевых словосочетаний на английском, украинском и русском языках).

6. Структура текстовой части:

- постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными практическими задачами;
- определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;
- анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
- формулировка целей статьи;
- изложение основных обоснованных результатов исследования;
- выводы из данного исследования;
- внутренняя структуризация (разделы с названиями или выделенные части).

• В статье должно быть не менее 15 ссылок. Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках за порядковым номером этой работы в списке литературы с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

• Список использованных источников в конце статьи составляется в соответствии с требованиями государственного стандарта Украины ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Кроме того, в списке источников должно быть не менее пяти англоязычных ссылок.

• После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский).

• Аннотации должны содержать: фамилию и имя автора, название статьи на соответствующих языках. Кроме того, обращаем внимание авторов на то, что обязательно должна быть аннотация на английском языке на полторы страницы А-4 (отдельным файлом).

• Английский текст должен быть оформлен на профессиональном уровне владения языком. В случае подачи текста, переведенного, например, через Интернет-переводчик (Google и т.п.), либо непрофессионально, статья не будет принята к публикации.

• Файл статьи и аннотации на английском языке со статьей пересылать в таком формате:

- а) в начале имени ставится номер журнала (11, 4, 7 и т.д.);
- б) через точку после номера ставится сокращение года (14, 15 и т.д.);
- в) нижнее подчеркивание (_) затем тип документа note – аннотация или topic – статья;
- г) после нижнее подчеркивание (которое разделяет шифр с именем автора), затем фамилия автора и инициалы на английском языке.

Пример: 11.14_note_Olenenko A.doc (где «note» – обозначение аннотации) или 11.14_topic_Olenenko A.doc. (где topic – обозначение статьи).

• Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

К научной статье необходимо предоставить:

- электронный вариант статьи в формате MS Word (docx или doc);
- информационную справку об авторе на украинском и английском языках;
- фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;
- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;
- фото автора (ов) в формате jpg, tif;
- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;
- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (со статьями кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).
- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.
- При подаче статьи обязательно указывать кратко сведения об авторе, телефон и собственный e-mail для удобства связи.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

**ВУЗ «НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ УПРАВЛЕНИЯ»
НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»**

03151, м. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW «JURIDICAL SCIENCE»

UDC 34

Founded in 28.02.2011. Goes out every month.

Certificate of Registration: KB № 20692-10492 series of PR 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Journal April 20, 2011 recorded in the International Center of Periodicals (ISSN International Centre, m. Paris), the magazine recorded and indexed in such international scientometric directories and databases:

Index Copernicus – from 1 January 2014; Safetylit – from 17 August 2016;

Social Science Research Network (SSRN) – 17 October 2016;

HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – since 27/07/2017.

Ministry of Education and Science № 153 from 02.14.2014. «On approval of Attestation Collegium of the Ministry of Education decisions on the activities of specialized academic councils on February 14, 2014», according to points 35 and 36, paragraph 4 of the Ministry of Education and Science of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine on April 25, 2013 № 240 Procedure for awarding academic degrees and awarding academic ranks of Senior Scientist, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 July 2013 № 567, Regulations on specialized academic council, approved by the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine on September 14, 2011 № 1059, registered in the Attestation Collegium of the Ministry of Justice of Ukraine October 10, 2011 by № 1170/19908, Regulation of the Certifying Board of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine from September 14, 2011 № 1059, registered with the decree of the Ministry of Justice of Ukraine on October 10, 2011 by № 1169/19907, procedure for formation of the list of scientific professional editions of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine on October 17, 2012 year number 1111, registered with the Ministry of Justice of Ukraine November 2, 2012 by № 1850/22162, and based on the decision of the Attestation Collegium of the Ministry of Education on February 14, 2014 – № 153.

Scientific Law Journal «Juridical science» is included into the list of scientific professional editions of Ukraine according to the list.

Founder and Publisher:

Higher Educational Institution «National Academy of Management»
03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Chairman of the Editorial and Publishing Council of SA Erokhin
subject of publishing certificate № 4714 of 23/04/2014.

Editor: Valery K., Matviychuk

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine,
Vice-Chancellor of the University «National Academy of Management»

Deputy Editor: Inna A., Khar

Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Criminal Law, Criminology, Civil and Commercial Law of the National Academy of Management»

EDITORIAL OFFICE ADDRESS:

03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Tel.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

Regarding the publication of their article, the authors need to communicate with the secretary of the journal

Savenkova Tatiana

E-mail: tanya_saven@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL NEW REQUIREMENTS FOR ARTICLES

Articles sent to the Editor of «Juridical science», according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine decree №7D05/1 dated January 15, 2003 «On increasing demands for specialized issues listed in HAC of Ukraine» should include the following:

- A scientific article should be relevant, with clearly defined problematic issues, include scientific positions developed by the author, the conclusions of scientific and practical importance of scientific work; including determination of UDC.

- The paper should include the following elements:
  - a problem and its relation to important scientific and practical tasks;
  - analysis of recent researches and publications on the issue to be considered;
  - definition of specific issues that are not solved in the problem for research chosen;
  - formulation of the objectives of the article;
  - summary of the main conclusions of the study;
  - conclusions of this study;
  - in the article should be no less than 15 references;
  - internal structure – sections with names or selected parts.
- Name, surname and title of the article in addition to the Ukrainian language should be also in English.

- References to this or that research should be placed in brackets according to the number of mentioning in the list of references with indication of appropriate page ([3, p. 12]).

A list of sources at the end of the article are compiled in accordance with International Standard of Ukraine DSTU GOST 7.1:2006 «A System of Standards on Information, Librarianship and publishing. A Bibliographic Notation. A Bibliographic Description. General Requirements and Rules of Composition». Also in the source list has to be at least 5 English language references.

- After he references are added abstracts and keywords in three languages (Ukrainian, Russian and English).

- Abstracts should include: an author's name, a title of the article in (Ukrainian, Russian and English) languages. The authors should pay attention that there should be an abstract in English and half a page A-4 (in a separate file).

- The English text should be executed at the professional level of language proficiency. In the case of a text translated, for example, through the Internet Translator (Google, etc.), or unprofessional, the article will not be accepted for publication.

The article and the abstract should be named:

1. issue number should be placed before the name (11, 4, 7, etc.);
2. dot after the number of issue you should place 2 last figures of the year (14, 15, etc.);
3. underscores (_), then the type of document note – abstract topic – Article;
4. after the title of the articles, underscores (which separate code with the author's name) you should place the author's last name, name in English and initials.

Example: 11.14_note_Olenenko A.doc (where «note» – markS annotations) or 11.14_ topic _ Olenenko A.doc. (Where the topic – refer to the article).

- Publication (title, information about author, text, references, abstract, and keywords) should not exceed 20-30 000 signs.

Additions to the scientific article:

- An electronic version of the article in a format MS Word (docx or doc);
- Information about the author in Ukrainian and English (surname, first name, middle name (in full), academic degree, academic status, place of work and position, mailing address, telephone number);
- A statement signed by the author (s) that sent the article is had been not printed and have not given to any other editions;

- a photo of the author (s) in the format jpg, tif;

- Qualitative illustrative materials supplied by a name and number suitable for scanning;
- Extract from the minutes of the Department with recommendation of the article for publication, duly certified (for the Articles of Ph.D., graduate students and adjunct academic degree).

- An article submitted to the editor without complying with these requirements shall not be published.

- All the authors to note: when supplying article necessarily indicate a brief information about the author, telephone and your own e-mail to ease communication with authors.

Editors reserve the right to review, edit, and reduce decline articles.

For authenticity of the article the author is responsible for.

The royalties are not paid for the publication.

Reprints of published materials in the journal are made only with the permission of the author and the publisher.

Available materials are not returned.

**Higher education institution «National Academy of Management»
SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
«Juridical science»**

**03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74**